

IURIDICA

OBSAH

<i>Zdeněk Přibyl: K otázkám hospodářskoprávní subjektivity</i>	<i>3</i>
<i>Irena Pelikánová: Hospodářskoprávní skutečnosti v pozitivním právu</i>	<i>41</i>

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Зденек Пржибыл: К вопросам хозяйственной правосубъектности</i>	<i>3</i>
<i>Ирена Пеликанова: Хозяйственные юридические факты в позитивном праве</i>	<i>41</i>

INHALT

<i>Zdeněk Přibyl: Zu Fragen der Rechtssubjektivität im Wirtschaftsrecht</i>	<i>3</i>
<i>Irena Pelikánová: Wirtschaftsrechtlich bedeutsame Tatsachen in positiven Recht</i>	<i>41</i>

OBŠAH

3	Základní principy práva hospodářské subjektivity
41	Právo hospodářské subjektivity v právním systému

СОДЕРЖАНИЕ

3	Основные принципы права хозяйственной субъективности
41	Право хозяйственной субъективности в правовой системе

INHALT

3	Zusammenfassung der Grundprinzipien der Wirtschaftssubjektivität im Wirtschaftsrecht
41	Das Recht der Wirtschaftssubjektivität im rechtlichen System

ZDENĚK PŘIBYL

K OTÁZKÁM HOSPODÁŘSKOPRÁVNÍ SUBJEKTIVITY*)

I.

NALÉHAVOST PROBLEMATIKY PRÁVNÍ SUBJEKTIVITY

Vyřešit z hlediska teoretického i praktického otázku právní subjektivity účelně způsobem odpovídajícím potřebám a požadavkům daného stupně vývoje společnosti a zabezpečit její adekvátní legislativní vyjádření je jak *obecně*, tak — zejména v této době — především *pro odvětví hospodářského práva*, velmi důležité. Přitom řešení není bez obtíží. Naléhavost a obtížnost řešení uvedené problematiky má jednak aspekt *durativní* — v tom směru bylo na naléhavost a obtížnost řešení již jednou poukázáno¹⁾ — jednak aspekt *aktuální*.

Durativní aspekt řešení problematiky hospodářskoprávní subjektivity — neboť ta je stejně jako celé právo sociálně ekonomicky podmíněna — má svůj původ v povaze socialistického výrobního způsobu, jehož základem je centrálně plánovitě řízený společenský reprodukční proces ve všech svých složkách — výrobě, rozdělování, směně i spotřebě.

*) Tento článek byl odevzdán do tisku na jaře roku 1987. Od té doby do uveřejnění byla celá řada otázek, o nichž se v článku pojednává, hlouběji propracována, popřípadě i rozhodnuta stranickými nebo státními orgány. Při korektuře článku bylo možné provést již jen drobné úpravy, a to zejména v citacích. Autor prosí čtenáře, aby laskavě k těmto okolnostem přihlédl.

¹⁾ Z našich známých autorů se problematikou hospodářskoprávní subjektivity nejčastěji zabýval JUDr. Karel ČAPEK, DrSc., který jí věnoval také svou doktorskou práci *Právní postavení socialistických podniků*, Academia, Praha 1976. Na nutnost další teoretické práce na tomto úseku upozornil — mimo jiné — též v další své práci *Předmět a systém československého hospodářského práva*, Academia, Praha 1984, zejména na str. 275, kde uvedl: „*Obecnou část hospodářského práva*... tvoří úprava subjektů..., úprava patřící do... obecné části je dosud velmi málo rozvíjena..., bylo málo pozornosti věnováno zejména právní subjektivitě státu a orgánů hospodářského řízení...“ Mimo to nalezneme úvahy na dané téma i v celé řadě časopiseckých článků tohoto autora.

Já sám jsem věnoval problematice hospodářskoprávní subjektivity část knihy PŘIBYL, Z.: *Socialistické podniky v ČSSR*, Orbis, Praha 1973, zejména str. 19—105. Na naléhavost a obtížnost komplexního řešení problematiky jsem upozorňoval již ve svém diskusním příspěvku na oborové konferenci hospodářského práva v roce 1975.

V podmínkách socialistického výrobního způsobu tvoří centrálně plánovitě řízené národní hospodářství sice celkově jednotný systém, avšak ten se člení do mnoha podsystémů různého řádu, z nichž každý plní svou specifickou společenskou funkci. Naznačené podsystémy plní tyto společenské funkce jednak *jako orgány celkového jednotného systému*, jednak *jako jeho do určité míry samostatné, z celkového systému vydělené organismy*. Na hlubší rozbor, proč tomu tak je, není v této souvislosti dost prostoru a ani to nepřísluší autorovi právnicky orientovaného pojednání (ostatně autoři-ekonomové věnovali této problematice dostatek pozornosti ve svých pracích.²⁾ Proto se spokojím konstatováním, že výše naznačený stav vyplývá především z existence socialistického vlastnictví výrobních prostředků, na jeho základě vytvořeného stupně společenské dělby práce a v rámci ní objektivně fungujících ekonomických zákonů socialismu.

Jako orgány celkového systému sledují výše naznačené podsystémy v podstatě shodné cíle a jsou ve svém fungování ovládány jednotnými hledisky. Jako samostatné organismy však současně sledují také v rámci vymezeném obecně stanovenými pravidly své vlastní cíle a prosazují svá hlediska podmíněná především vlastními ekonomickými zájmy.

Stupeň samostatnosti není u všech výše uvedených podsystémů stejný. Závisí především na funkcích (ale ovšem i na některých jiných faktorech), které jednotlivé podsystémy plní v systému celkovém.

S jistou aproximativností můžeme uvést, že samostatnost se do určité míry ztrácí u těch podsystémů, jež jsou společenskými organismy, které tvoří součást státního aparátu v užším slova smyslu. Z hledisek sledovaných v tomto pojednání bychom také — v souladu se zavedenou ekonomickou terminologií — mohli uvést: *které jsou součástí ekonomického centra*. Organizační uspořádání těchto organismů, jejich relativně pevné funkční vazby a nedostatek jejich ekonomické oddělenosti a tím i samostatnosti z nich vytvářejí určitou jednotu (podsystém vyššího řádu), která — *sit venia verbo* — vystupuje vůči ostatním podsystémům, které stojí vně onoho, vcelku unifikovaně jako soustředěná společenská síla. Jednotlivé součásti tohoto podsystému vyššího řádu realizují v zásadě souladně centrální plánovitě řízení národního hospodářství, avšak ani u nich jistý stupeň „samostatnosti“ nemizí zcela. I uvnitř tohoto navenek jednotného podsystému existují rozpory, jejichž výrazem jsou existence různých dílčích (zejména resortních) zájmů a prosazování těchto zájmů v reálném životě socialistické společnosti.^{2a)}

²⁾ Např. ČERVINKA, A.: Postavení podniku v socialistické ekonomice, Hospodářské noviny, 1964, 42, nebo ABALKIN, L. I.: Hospodářský mechanismus rozvinuté socialistické společnosti, Svoboda, Praha 1977, str. 57—67.

^{2a)} Pojetí jednotného národohospodářského výkonného centra vyplývá z části I „Směrnice k zabezpečení komplexní přestavby hospodářského mechanismu (schválené usnesením vlády ČSSR č. 29/1988)“, která byla zveřejněna formou přílohy k Hospodářským novinám ze dne 26. 1. 1988.

Jinak je tomu se samostatností ostatních podsystémů celkového systému, a to zejména těch, jejichž hlavní funkcí je vyvíjet hospodářskou činnost a účastnit se jako zboží výrobci (nebo jako organismy realizující za úplatu výsledky jiné hospodářské činnosti — práce, výkony, služby nebo obchod) zbožně peněžních vztahů. Tyto organismy musí disponovat poměrně vysokým stupněm samostatnosti (zejména i ekonomické). Objektivně působící ekonomické zákony socialismu v současné etapě společenského vývoje jen tímto způsobem dovolují zabezpečit efektivní výkon hospodářských činností a tím uspokojování materiálních a kulturních potřeb společnosti. Stupeň samostatnosti u všech podsystémů tohoto druhu nemusí být stejný; je dán případ od případu celou řadou ekonomických a i jiných faktorů (druhem hospodářské činnosti, její organizace, její rentability, perspektivy jejího rozvoje atd.).

Ze všeho toho, co bylo uvedeno, je patrné, že v celkovém systému socialistického národního hospodářství nutně musí mezi jeho jednotlivými podsystémy vznikat poměrně *složitá soustava ekonomických vztahů*, jimž odpovídá — a jinak to za podmínek státní organizace socialistické společnosti nemůže být — *stejně složitá soustava vztahů právních, které jsou právní formou uvedených vztahů ekonomických*. Povaha jednotlivých druhů těchto vztahů je závislá na jejich sociálně ekonomickém základu a tomu odpovídající společenské funkci jejich účastníků. Existují jednak vztahy, jejichž společenskoekonomickým základem je zboží směna. Těchto vztahů se účastní společenské organismy vykonávající operativně hospodářské, popřípadě sociálně kulturní činnosti. V právním vyjádření odpovídá těmto vztahům regulace založená *na principu srovnalé vůle (dohody)*. Vedle těchto vztahů však existují také takové, jejichž společenskoekonomickým základem je centrální plánovitě řízení společenského reprodukčního procesu. Těchto vztahů se na jedné straně účastní společenské organismy, které jsou vykonavateli společenské vůle v oblasti řízení; toto jejich postavení vyplývá zřejmě jak ze společenského charakteru vlastnictví výrobních prostředků, tak i mocenských atributů přiznaných jim v systému celé společnosti. I když tyto vztahy *nejdou identické s mocenskými vztahy v tradičním pojetí* (jejichž účastníky byly na jedné straně vždy tzv. vrchnostenské orgány), přece jen v právním vyjádření — také pro nedostatek jiných kategorií — podobnost těchto vztahů existuje. Je pro ně charakteristická regulace založená *na principu nadřazené vůle (jednostranného příkazu)*.³⁾ Pro první z uvedených dvou druhů právních vztahů (operativně hospodářské) se v ČSSR vžilo označení *horizontální*, pro druhý (řídící) označení *vertikální*. Těchto označení se přidržím — v nedostatku jiných vhodnějších — i já v dalších částech tohoto pojednání. Učiním tak s vědomím jejich malé přesnosti a nedostatečné výstižnosti.⁴⁾

Účastníci obou druhů uvedených vztahů, máme-li na mysli právní formu těchto vztahů, musí být nadány právní subjektivitou, musí být subjekty práva. Avšak právě s vymezením právní subjektivity — vzhledem k naznačeným rozdílům mezi oběma druhy vztahů a odtud vyplývajícím rozdílům v projevech právní subjektivity — vzniká řada obtíží, neujasněností a otevřených otázek. Jde především o to, *zda je vůbec možné konstruovat pojem jednotné hospodářskoprávní subjektivity* pro vertikální i horizontální vztahy a jestliže ano, v čem spočívají její modifikace pro jednotlivé druhy těchto vztahů.⁵⁾ A není-li to možné, v čem jsou naopak tak podstatné rozdíly, že jednotnost pojmu nepřichází v úvahu, a dále, v čem jsou event. styčné plochy a podobnosti. Přitom je bez pochybností ta skutečnost, že většina těch společenských organismů, jimž se — podle dosavadních zkušeností — přiznává hospodářskoprávní subjektivita, může (a dokonce zákonitě *musí*) vystupovat *v obojí kvalitě hospodářskoprávní subjektivity*, a to podle okolností jak v kvalitě subjektu horizontálních vztahů, tak v kvalitě subjektu vertikálních vztahů,⁶⁾ což samo o sobě svědčí pro maximální jednotnost.

Především tyto otevřené otázky jsou durativním aspektem obtížnosti řešení problematiky hospodářskoprávní subjektivity.

Aktuální aspekt řešení problematiky hospodářskoprávní subjektivity

³⁾ O dvou druzích právních vztahů — mocenských a operativně hospodářských — jako charakteristických pro právo zcela obecně, bez nichž se žádný právní řád neobejde, projednává poměrně podrobně ALEKSEJEV, S. S.: *Obščaja teorija prava*, dva díly, *Juridičeskaja literatura*, Moskva 1982, str. 151 a 152. Připomeňme s Aleksejevem, že tradičně a vcelku obecně vědy o státu a právu označují subjektivitu speciálními kategoriemi pro každý z uvedených druhů právních vztahů, a to subjektivitu v mocenských vztazích výrazem „kompetence“ a ve vztazích operativně hospodářských výrazem „právnícká osoba“.

⁴⁾ Nedostatečná výstižnost výrazu „vertikální vztahy“ spočívá v tom, že navozuje představu organizační podřízenosti (subordinace) jednoho z účastníků vztahu. Ve skutečnosti však jde o vyjádření určité povahy samotného vztahu (uplatňuje se v něm princip jednostranného příkazu bez ohledu na organizační vztah). Existence vertikálního vztahu je nezávislá na vztahu subordinace; může existovat s ním i bez něho. Výraz „horizontální vztahy“ zase neodůvodněně vyvolává představu právní rovnosti účastníků vztahu a *contrario* účastníků vertikálního vztahu. Avšak i zde jde o účastníky právně rovné. Možnost vydání jednostranného příkazu vyplývá nikoliv z právní nerovnosti, nýbrž z formulace právní normy. Právní nerovnost je typická pro vztah mezi státem a feudálním poddaným. V moderním právním státě jsou si i tyto subjekty právně rovné (výrazně je to patrné v případech soudního přezkoumávání správních rozhodnutí).

⁵⁾ Dosavadní pokusy o konstrukci jednotného pojmu hospodářskoprávní subjektivity pro vertikální i horizontální vztahy vyzněly zatím ne dost přesvědčivě. Mám na mysli především pokus akademika Lapteva, viz LAPTEV, V. V.: *Teoretičeskije problemy chozjajstvennogo prava*, Nauka, Moskva 1977, str. 66 a násled.

⁶⁾ Např. státní hospodářská organizace v dodavatelsko-odběratelských vztazích vystupuje v kvalitě subjektu horizontálních vztahů jako adresát plánovacího aktu v kvalitě (pasivního) subjektu vertikálních vztahů; ministerstvo jako řídicí orgán vystupuje v kvalitě subjektu horizontálních vztahů, jako adresát plánovacího aktu lářských potřeb vystupuje v kvalitě subjektu horizontálních vztahů.

vyplývá ze současné úrovně poznání politické ekonomie socialismu, této „anatomie“ naší společnosti.

Především v ekonomických vědách dozrály důležité posuny teoretických názorů na problematiku socialistického reprodukčního procesu, včetně způsobů jeho centrálního plánovitého řízení. Základní informaci, která shrnuje podstatné ze současných názorů převládajících v ekonomických vědách socialistických zemí možno čerpat z článku V. Kulikova, který byl před nedávnem otisknut v našem tisku.⁷⁾ Kulikov především zdůrazňuje, že diskuse o existenci zbožně peněžních vztahů, vedené od samého vzniku socialismu, byly scholastické, a to mimo jiné také proto, že se omezovaly na otázku příčin jejich existence. V průběhu dějin však se nejednou ukázalo, že v praxi lze úspěšně ve společenském životě využít i takové jevy, jejichž příčiny teorie dosud beze zbytku neobjasnila. Nadto otázka příčin existence zbožně peněžních vztahů v socialismu odváděla pozornost ekonomické teorie od mnohem důležitějších otázek, zejména od otázek, v čem tkví nový obsah těchto vztahů, jaká je jejich úloha, stěžejní směry a způsoby uplatňování v hospodářské praxi socialistických zemí a jak by bylo možno zvýšit jejich účinnost. Kulikov zdůrazňuje, že dnes je již jasné, *že zbožně peněžní vztahy se zachovávají i na dost vysokém stupni vývoje socialismu a navíc, že zde hrají významnou úlohu při fungování socialistické ekonomiky.*

Ve stejném smyslu vyzněl průběh jednání i závěry XXVII. sjezdu KSSS. V Politické zprávě ústředního výboru KSSS tomuto sjezdu bylo uvedeno: „Popírání významu (sc. zbožně peněžních vztahů — poznámka ZP) aktivního vlivu na zvyšování zainteresovanosti lidí a efektivnosti výroby oslabuje chozrasčot a vyvolává další nežádoucí důsledky.“⁸⁾

Aktuálnost řešení problematiky hospodářskoprávní subjektivity vyplývá také ze skutečnosti, že prakticky v celém společenství socialistických zemí se dostávají na pořad dne otázky praktické realizace výše uvedených teoretických závěrů ekonomických věd. Přestavbou hospodářského mechanismu jednotlivých zemí se sleduje urychlení sociálně ekonomického rozvoje socialistické společnosti.

XVII. sjezd KSC schválil Hlavní směry hospodářského a sociálního rozvoje; myšlenky sjezdu jsou rozpracovávány v řadě navazujících významných dokumentů stranických a státních orgánů. Že jde o věc naléhavou, vyplynulo, mimo jiné, např. i z projevu předsedy vlády ČSSR na 4. schůzi Federálního shromáždění dne 24. března 1987, který uvedl, že „hospodářský vývoj prvních patnácti měsíců osmé pětiletky není v plném souladu s požadavky intenzifikace obsaženými v Hlavních směrech hospodář-

7) KULIKOV, V.: Zbožně peněžní vztahy v koncepci urychlení, Hospodářské noviny ze dne 10. 10. 1986, str. 8 a 9.

8) XXVII. sjezd KSSS, Svoboda, Praha 1986, str. 40.

ského a sociálního rozvoje... Rozpornost, která charakterizovala vývoj hospodářství v uplynulém pětiletí, se v některých směrech projevuje dokonce ještě ostřeji než dříve.⁹⁾

K základním směrům přestavby hospodářského mechanismu ČSSR vedle zkvalitnění centrálního plánovitého řízení (nikoliv ovšem jeho rozmnožováním, ale omezením operativního řízení a orientací především na dlouhodobé koncepční otázky) patří nové zformování postavení státních podniků. Má být podstatně zvýšena jejich odpovědnost za efektivní uspokojování potřeb společnosti uplatněním úplného chozrasčotu v jejich hospodaření a principu samofinancování. *Se zvýšením odpovědnosti musí pak přirozeně korelovat zvýšená samostatnost podniků rozšířením prostoru jejich samostatného rozhodování v otázkách tvorby a realizace hospodářských plánů, v otázkách využití vlastních zdrojů, v otázkách zdokonalování organizačních struktur atd.*¹⁰⁾ Takto zformované postavení podniků má být legislativně vyjádřeno v novém samostatném zákoně o státním podniku, o jehož vydání bylo nejvyššími stranickými a státními orgány rozhodnuto¹¹⁾ a jehož příprava se blíží k závěru.

To všechno je přímá výzva vědám o státu a právu, aby věnovaly problematice řešení hospodářskoprávní subjektivity nejen obecně a trvale, ale především právě v tomto čase prvořadou pozornost.

II.

SPOLEČENSKÁ FUNKCE PRÁVNÍ SUBJEKTIVITY

Je nepochybné — v odborné právnické literatuře na to bylo již dávno a vícekrát poukázáno — že právní subjektivita je jedním z ústředních pojmů práva a vědy o právu. I když pomineme názory buržoazních teoretiků práva, můžeme hned u prvních porevolučních marxistických badatelů o právu konstatovat, že kategoriím subjektu práva a právní subjektivity věnovali pozornost, jaká jim patří. Pašukamis uvádí:

⁹⁾ ŠTROUGAL, L.: Z linie urychlení nelze nic slevit, Rudé právo ze dne 25. 3. 1987, str. 3. Podobně v projevu na slavnostním shromáždění k 55. výročí Velké mostecké stávky, Rudé právo ze dne 14. 4. 1987, str. 2.

¹⁰⁾ Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR schválené předsednictvem ÚV KSČ a vládou ČSSR (Rudé právo ze dne 9. 1. 1987, str. 3), zejména zásada č. 4. Ve stejném smyslu vyznívají i projevy předsedy vlády ČSSR citované v poznámce 9.

¹¹⁾ Zpráva ze zasedání předsednictva ÚV KSČ, Rudé právo ze dne 27. 2. 1987. Pro úplnost srovnej též návrh zákona o státním podniku (sdružení) v Sovětském svazu, Rudé právo ze dne 11. 2. 1987.

„Subjekt — to je atom právní teorie...“¹²⁾ Také v jedné z pozdějších sovětských učebnic teorie státu a práva, která je u nás dobře známá, protože byla přeložena a stala se běžným průvodcem jedné generace našich právníků, se uvádí: „Pojem subjektu práva byl vždy vlastní právu, neboť právní vztah je nemyslitelný bez subjektu práva.“¹³⁾ A stejně tak i nejnovější sovětské teoretické práce zastávají obdobný názor. Například Bratus uvádí: „... bez právního subjektu je nemožná právní regulace společenských vztahů...“, a dále: „Objektivním právem stanovená míra dovoleného nebo povinného chování osob... je nezbytnou podmínkou normálního procesu společenské výroby a toho systému politických i jiných společenských vztahů, které na tomto základě vznikají.“¹⁴⁾

Můžeme ponechat stranou ony ojedinělé teoretické názory, jejichž cílem bylo pojmy právní subjektivity a subjektu práva z věd o právu vyloučit a popřípadě nahradit jinými. Vždy šlo koneckonců o pokusy verbální (terminologické, nomenklaturní), které se svými důsledky nedotkly tradičního právníckého myšlení a konstrukcí vědy o právu a nakonec se stejně k obsahu uvedených pojmů vrátily, ať už otevřeně, nebo aspoň skrytě a běžně s nimi pracovaly.

Nelze se tomu divit. Je totiž prakticky nemožné chápat právo jako soubor právních norem (ve smyslu obecně zformulovaných pravidel lidského chování¹⁵⁾ a přitom si neujasnit, kdo je adresátem těchto norem, tedy subjektem práva. Stejně tak je nemožné představovat si důsledky právních norem v praktickém životě jako množinu potenciálních konkrétních právních povinností a jim event. odpovídajících konkrétních práv, aniž bychom věděli, komu tyto povinnosti popřípadě práva přičítat; tedy opět, koho považovat za subjekt práva, za nositele právní subjektivity.

V hospodářské praxi — a to někdy dokonce i mezi právníky — se občas vyskytují názory, že kategorie právní subjektivity a subjektu práva se již přežily a že jen zbytečně komplikují hospodářský život.

Hlasatelé těchto názorů většinou argumentují, že přece nezáleží na tom, kdo v dané chvíli splní tu nebo onu povinnost, jen když — jak tvrdí — bude tato povinnost vůbec splněna. V souladu s touto argumentací je

¹²⁾ PAŠUKANIS, J. B.: Obecná teorie práva a marxismus. In: Sovětské právní myšlení ve 20. letech, Svoboda, Praha 1968, str. 233.

¹³⁾ ARŽANOV, M. A.—KEČEKJAN, S. F.—MAŇKOVSKIJ, B. S.—STROGOVIČ, M. S.: Teorie státu a práva, Orbis, Praha 1951, str. 441.

¹⁴⁾ BRATUS, S. N. a kol.: Subjekty graždanskogo prava. Juridičeskaja literatura, Moskva 1984, str. 7 a 8.

¹⁵⁾ A takové je naprosto převažující pojetí práva v marxistické vědě o právu. Srovnej např. KUČERA, E. a kol.: Obecná teorie státu a práva, dva díly, Orbis, Praha 1976, díl první, str. 191 a 192, kde se uvádí: „Obsah práva a vnitřní forma práva se sjednocují v právní normě. Právní norma je základním elementem práva... Právní norma, pokud stanoví určité povinnosti subjektů, vytváří právní nutnost chovat se určitým způsobem...“ (rozuměj: nutnost pro tyto subjekty).

požadavek úplně ponechat orgánům řízení (popřípadě plánovacím orgánům) právo v každém jednotlivém případě určovat, kdo je nositelem té které povinnosti.

Domnívám se, že není nutné těmito názory se příliš zabývat. Především nejde jen o určení nositelů takových povinností, jako mají hlasatelé uvedených názorů na mysli (totiž v podstatě určování adresátů úkolů plánu); jde např. o určení subjektu odpovědného za porušení povinností, které vůbec nevyplynou z úkolů plánu, ba ani s nimi nijak nesouvisí (například škody způsobené provozem dopravních prostředků). Hlasatelé uvedených právně nihilistických názorů by se pravděpodobně sami podivili praktickým důsledkům, které by realizace jejich názorů vyvolala. Uskutečňování práva, tak jak se v průběhu dlouhých staletí vlastního vývoje ustálilo a jak je běžné i pro neprávnický, by se zhroutilo. Zmizely by základní předpoklady, které uskutečňování práva v praxi umožňují, zmizel by jakýkoliv řád ve společenských vztazích. Kdokoliv a kdykoliv by mohl být prohlášen za nositele té či oné povinnosti, a to dokonce i duplicitně atd., ale kdykoliv by také bylo možné naopak vyloučit kohokoliv (a tedy event. i všechny) z nutnosti nést určitou povinnost; tak by byla zbavena společnost možnosti právní cestou zabezpečovat své potřeby. Tím by se ze společenských vztahů ztratila také možnost stimulovat (ať již pozitivně nebo negativně) jakékoliv společenské organismy i jednotlivce v jejich chování. V každém jednotlivém případě by byla nejistota, kdo má mít prospěch z nějakého společensky účelného chování, a naopak, kdo event. z druhé strany za chování společensky nežádoucí má nést odpovědnost (vlastně by ani nešlo jen o nejistotu, ale o nemožnost tak činit). Tím by se vytratila určitost a bezpečnost ze společenských vztahů a byla by i vyloučena jakákoliv rozumná konstrukce systému kolektivní i individuální hmotné zainteresovanosti, a tak i narušeny základní principy socialistického hospodaření, což by mělo řadu negativních důsledků pro celý společenský život. Přitom by šlo právě o takové důsledky, které by byly v rozporu s nejdůležitějšími myšlenkami přestavby hospodářského mechanismu ČSSR, zejména s myšlenkou posílení odpovědnosti podniků za uspokojování potřeb odběratelů (spotřebitelů) a tomu odpovídající rozšíření samostatnosti podniků při rozhodování o většině otázek své vlastní hospodářské činnosti. Bylo by to v rozporu s rozhodujícími rysy socialistického reprodukčního procesu, znemožňovalo by to působení ekonomických zákonů socialismu.

A tak kategorie subjektů práva a právní subjektivity zůstávají stěžejními pilíři právní regulace a jejich společenská funkce je nezastupitelná. Vzhledem k subjektivním faktorům, které působí při tvorbě práva, záleží ovšem ve značné míře na jeho autorech, jak bude s uvedenými kategoriemi naloženo. Proto je důležité, aby procesu tvorby práva předcházela

co možná důkladná teoretická příprava; to se samozřejmě týká i řešení problematiky právní subjektivity a subjektů práva.

III.

POJETÍ PRÁVNÍ SUBJEKTIVITY

Zkoumání otázky právní subjektivity má dlouhou tradici především ve vědě o občanském právu (vzhledem k dříve běžnému označení by bylo nasnadě uvést: ve vědě o soukromém právu), avšak ani tam — jak ještě bude dále ukázáno — nevedly výzkumy k sjednocení názorů, a to dokonce ani v otázce základního pojetí právní subjektivity (obsahu i rozsahu pojmu). Ještě složitější — ze zcela pochopitelných příčin, neboť tam je tradice zkoumání otázky mnohem kratší a řešení zřejmě obtížnější — je situace v literatuře těch právních odvětví, které regulují mocenské vztahy (státní právo, správní právo, finanční právo atd.), tedy — opět podle dříve běžného označení — v literatuře veřejnoprávní.

Nahlédněme nejprve do literatury *občanskoprávní*. Zjistíme zde dvojí přístup k vymezení pojmu právní subjektivity: užší a širší.

Jedni chápou právní subjektivitu omezeně jen jako *způsobilost k právům a povinnostem*, jako schopnost být potenciálním nositelem subjektivních práv a právních povinností.¹⁶⁾ Považují tedy výrazy „právní subjektivita“ a „způsobilost k právům“ za synonyma.

Jiní naopak chápou právní subjektivitu nejen jako způsobilost k právům, ale *současně i jako způsobilost samostatně ji realizovat, tj. vlastními*

¹⁶⁾ K představitelům tohoto užšího chápání patří v naší odborné právnické literatuře např. VANČURA, J., který na str. 48 svého díla Úvod do studia soukromého práva římského, Praha 1920, pod nadpisem „Subjekty práva“ uvádí: „Dle práva... jest osobou jen, kdo má způsobilost k právům... Od způsobilosti k právům rozeznávají jest způsobilost k právním činům...“ Podobně se uvádí např. v MAYR, R.: Soustava občanského práva, kniha první Nauky obecné, Brno 1929, str. 66 a 67: „Právním subjektem jest ten, jehož moc vůle... jest uznána a chráněna právním řádem... Kdo jest schopen býti subjektem práv, zove se v právním smyslu osobou. Způsobilost býti subjektem práv a právních povinností zove se způsobilostí k právům... Způsobilost býti subjektem práv neznamena ještě způsobilost vlastním jednáním, vědomým projevem vůle vyvolávatí právní účinky. Tato způsobilost nazývá se způsobilostí k činům...“ Podobně považuje právní subjektivitu a způsobilost k právům za synonyma, jak to ostatně vyplývá již z názvu díla, KNAPPOVÁ, M.: Právní subjektivita a způsobilost k úkonům v československém občanském právu, NČSAV, Praha 1961, str. 4 a násl. Na shodný názor lze usuzovat i ze slov „Nositelé práv a povinností v právním vztahu se nazývají *subjekty* právního vztahu“ v KÚČERA, E. a kol.: Obecná teorie státu a práva, Orbis, Praha 1976, díl první str. 218. K zastáncům stejného názoru patří autoři Právnického slovníku (MADAR, Z. a kol., Orbis, Praha 1978), kde se na str. 118 uvádí: „Právní subjektivita je způsobilost být subjektem (účastníkem) právního vztahu, tj. způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti... Od právní subjektivity je třeba odlišovat způsobilost brát na sebe práva a závazky vlastním jednáním (způsobilost k právním úkonům).“

právně relevantními projevy práva a povinnosti zakládat, měnit nebo rušit. Tuto stránku právní subjektivity označují jako způsobilost k právním úkonům nebo — což je přesnější, neboť zahrnuje i tzv. deliktní způsobilost — jako způsobilost k činům.¹⁷⁾

Srovnáme-li frekvenci dvou zastávaných výše uvedených pojetí právní subjektivity a osoby jejich zastánců, můžeme pravděpodobně konstatovat, že obojí pojetí, užší i širší, není časově limitováno a jejich zastánce najdeme jak v minulosti, tak i v přítomnosti. Zdá se také, že žádné z těchto pojetí není v přímém poměru k filozofickým východiskům nebo světonázorovým postojům zastánců jednotlivých pojetí, snad s jedinou výjimkou: představitelé přirozenoprávní školy, jimž jejich filozofická východiska dovoľovala přiznávat způsobilost k právním úkonům toliko osobám v psychofyzickém smyslu (fyzickým osobám), museli důsledně přijímat závěr, že právní subjektivitou je jen způsobilost k právům; jinak by totiž museli právníckým osobám právní subjektivitu buď vůbec odeprít, nebo jim ji přiznat jen zčásti, totiž v rozsahu způsobilosti k právům a ne též způsobilosti k činům, což by vedlo k nežádoucímu rozštěpení pojmu právní subjektivity.

Stručný pohled do občanskoprávní literatury, pokud pojednává o pojetí občanskoprávní subjektivity, lze uzavřít zjištěním, že toto pojetí (a tím i pojetí právní osobnosti vůbec a pojetí právnícké osoby zvláště) není ani zdaleka jednotné a že *miří stejně k užšímu jako širšímu pojetí (tj. pojetí právní subjektivity jen jako způsobilosti k právům, anebo jako způsobilosti jak k právům, tak i k činům).*

I když jsem v předchozí části tohoto pojednání popřel identitu hospo-

¹⁷⁾ Jako představitele tohoto širšího pojetí právní subjektivity lze uvést např.: BOGUSZAK, J. a kol.: *Teorie státu a práva*, dva díly, Orbis, Praha 1967, díl první, str. 410, kde se uvádí: „Lidé, resp. kolektivy lidí, kteří mohou být účastníky právního vztahu, se... nazývají subjekty práva (subjekty právního vztahu)... Účastníci (subjekty) právních vztahů... jsou jednotliví lidé nebo kolektivy lidí, jimž... právo přiznává způsobilost k právům a povinnostem, popřípadě také způsobilost k právním jednáním.“ Podobně je tento názor vysloven v učebnici KNAPP, V.—LUBY, Š. a kol.: *Československé občanské právo*, dva díly, Orbis, Praha 1974, díl první, str. 214, kde se uvádí: „Subjekty československého občanského práva jsou osoby...“, kterým právo propůjčuje způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k právním úkonům.“ Učebnice VANĚK, S. a kol.: *Československé hospodářské právo*, Panorama, Praha 1979, str. 58, výslovně jako charakteristický rys hospodářskoprávní subjektivity zdůrazňuje její komplexnost, a to v tom smyslu, že „zahrnuje jak způsobilost být nositelem vlastních subjektivních práv... a povinností...“, tak i způsobilost vlastními projevy taková práva a povinnosti zakládat, měnit nebo rušit...“ Shodně se vyjadřuje i učebnice KALENSKÁ, M. a kol.: *Československé pracovní právo*, Panorama, Praha 1981, kde je na str. 55 uvedeno: „Pod pojmem pracovněprávní subjektivita můžeme chápat vlastnost danou právem určitým subjektům, a to mít práva a povinnosti... (způsobilost k právům a povinnostem); ...mít právo právními úkony nabývat oprávnění a zavazovat se (způsobilost k právním úkonům)...“ Stejně pojetí právní subjektivity lze vyčíst také z práce POTOČNÝ, M.—ŠIBAJEVOVÁ, E. A.: *Právo mezinárodních organizací*, Panorama, Praha 1984, str. 26, kde se zdůrazňuje, že právní subjektivita v sobě zahrnuje způsobilost mít práva a právní povinnosti a způsobilost samostatně je realizovat.

dárskoprávní subjektivity ve vertikálních vztazích s právní subjektivitou v mocenských vztazích v tradičním pojetí, jisté podobnosti jsem nepopřel (viz strana 5). Právě pro tyto podobnosti považuji za účelné — obdobně jako jsem to učinil v případě občanskoprávní subjektivity — porozhlédnout se i po literatuře *veřejnoprávní*, včetně starší, a podívat se, jak ona řešila problém veřejnoprávní subjektivity ze svého hlediska.

Jak již bylo naznačeno, vědám o právu státním, právu správním a ostatním veřejnoprávním disciplínám působilo pojetí veřejnoprávní subjektivity a subjektů veřejného práva snad ještě větší potíže než vědě o právu občanském pojetí občanskoprávní subjektivity. Nicméně za jednotné a nesporné východisko zkoumání otázky veřejnoprávní subjektivity lze považovat zjištění — pokládané za samozřejmé — že pojmy *subjekt práva* a *právní subjektivita* jsou vlastní i těmto odvětvím práva, jakož i vědám o právu těchto odvětví. Za samozřejmé se považovalo i to, že nejde o pojmy totožné co do obsahu i rozsahu s pojmy občanskoprávními.¹⁸⁾

Pokud však jde o pojetí právní subjektivity v dotčených odvětvích práva, sotva se lze dopátrat nějakého jednotného názoru. Jak bylo svého času napsáno o problematice sice poněkud jiné, nicméně s danou úzce souvisící (teorie veřejných subjektivních práv), „quod capita, toto sensus“. Bylo to ostatně ve státním zřízení, kde vedle státu vstupovala do právních vztahů celá řada různých veřejnoprávních korporací, zejména svazků územní a zájmové samosprávy, které byly také — alespoň zčásti — nositeli veřejnoprávní subjektivity, celkem pochopitelné. Teoretické řešení nebylo zajisté jednoduché; často můžeme ve starší literatuře narazit na povzdech, že — vzhledem ke stavu teorie — se není co divit, jestliže si praxe musí často pomáhat sama.

První potíž při řešení problematiky veřejnoprávní subjektivity působila již nejednotnost odpovědí na otázku, co to vůbec je *veřejné právo*. V literatuře nalezneme řadu teorií, které se snaží o uspokojivou odpověď.¹⁹⁾ V úplnosti se to žádné nepodařilo. Sovětská věda o státu a právu, s odvoláním na Leninovy poznámky k osnově prvního sovětského občanského zákoníku, dělení práva na veřejné a soukromé odmítla²⁰⁾ (dělení práva na veřejné a soukromé, právní dualismus, odmítaly ovšem i některé no-

¹⁸⁾ Ze soukromoprávní pojmy nesmějí být nekriticky přenášeny na právo veřejné a že takové počínání je metodologickou chybou, na to upozorňoval již JELLINEK, G.: *Všeobecná státověda*, Praha 1906, str. 55. Vzhledem k dlouhé tradici věd o právu občanském v relaci k poměrně krátké historii věd veřejnoprávních to bylo upozornění zajisté místné. Také je pozdější reprezentanti veřejnoprávních disciplín více-méně respektovali.

¹⁹⁾ Stručný přehled těchto teorií nalezneme v ARŽANOV, N. A.—KEČEKJAN, S. F.—MAŇKOVSKIJ, B. S.—STROGOVIČ, M. S., dílo citované v poznámce 13, str. 478 a násl.

²⁰⁾ Tamtéž, str. 483; shodě celá řada dalších sovětských právníků.

větší právní školy buržoazní, např. i tzv. normativní teorie). Odůvodňovala zánik veřejného a soukromého práva zánikem soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Nepodařilo se jí však vysvětlit, proč se i po zrušení tohoto vlastnictví v právní regulaci společenských vztahů zachovávají dvě rozdílné metody právní úpravy, charakteristické pro někdejší právo veřejné na jedné straně a právo soukromé na straně druhé. Je zřejmé, že příčinou právního dualismu není jen existence soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Sociálně ekonomické podmínky, které trvají po zrušení soukromého vlastnictví, vyžadují, aby právní regulace i nadále počítala s oběma metodami právní úpravy.

Z nahlédnutí do starší československé veřejnoprávní literatury je zřejmé, že se u nás pro vymezení veřejnoprávní subjektivity uplatňovala zejména tzv. *mocenská teorie*. Kvalifikace subjektivity jako veřejnoprávní se vyvozovala z účinků, jež právní řád přiznával projevům určitého subjektu. Tak např. v souvislosti s pojednáním o suspenzi (zbavení služby, zproštění úřadu) bylo uvedeno, že projevem veřejnoprávní subjektivity je takový právní akt, „jímž se úředník odstraňuje *proti své vůli nebo aspoň bez své vůle* (podtrhl ZP) z výkonu služby“.²¹⁾ Musí jít tedy o takový projev, který se jeví adekvátní vlastnímu poslání státní správy, totiž činnosti *vrchnostenského rázu* (*cum imperio*). Podobnou argumentaci nalezneme i u Hoetzla.²²⁾ Vyskytovaly se ovšem i názory jiné. Například Vančura odmítal mocenskou teorii a za rozhodující pro kvalifikaci subjektivity jako subjektivity veřejnoprávní považoval právní normou vymezený přístup subjektu k výkonu své vlastní činnosti. Jestliže subjekt uskutečňuje vůli „vázanou“, jde o subjekt veřejnoprávní.²³⁾ V relaci k mocenské teorii představovaly však takové jiné přístupy k vymezení pojmu veřejnoprávní subjektivity výjimku.

Přes nejednotnost v názorech můžeme ve starší československé literatuře jistou převládající tendenci rozpoznat. Veřejnoprávní subjektivita se přiznává *především a bez omezení státu* jako nositeli subjektivních práv a povinností veřejných. *Státním orgánům* byla přiznávána vlastně jen způsobilost procesní; tyto orgány jménem státu realizují jeho subjektivní práva a povinnosti. Existují však také takové orgány, které mají z toho hlediska dvojaký charakter: Jsou jednak orgány státu a současně — určitou částí své funkce — samostatnými veřejnoprávními subjekty.²⁴⁾ Ostatní subjekty vystupují ve správně právních vztazích jen jako adresáti

²¹⁾ HAVELKA, J.: Suspense v právu státně zaměstnaneckém, Sborník věd právních a státních, XXXIII, 1933, str. 654. Tam se též uvádí, že shodně věc řeší MAYER, O., BRAND, JELLINEK, W. a LANGER.

²²⁾ HOETZEL, J.: Veřejnoprávní subjektivita, Sborník věd právních a státních, XXXII, 1932, str. 694 a 695.

²³⁾ VANČURA, J.: Právní jednání a akt vrchnostenský, Sborník věd právních a státních, XX, 1920, str. 288—295.

právních aktů vydávaných státními orgány nebo výše naznačenými orgány s dvojakým charakterem; samy takové akty vydávat nemohou, jsou však nositeli povinností (a práv) z nich vyplývajících, tedy subjekty pasívními.

V marxistické literatuře vědy o správním právu převažuje jiné pojetí správně právní subjektivity. Za subjekty správního práva se považují správní orgány, občané a organizace, a to za předpokladu, že mají způsobilost být nositelem práv a povinností stanoveným normami správního práva.²⁵⁾ Ačkoliv se o tom výslovně nejedná, sotva i zde jde o subjekty stejného charakteru. Jeden druh — správní orgány — je oprávněn vydávat právní akty, kdežto ostatní — s drobnými výjimkami v případech tzv. přenesené rozhodovací pravomoci — takové akty vydávat nemohou, jsouce jejich příjemci a realizátory. Správní orgány jsou — spolu s účastníky řízení — také jedním z druhů subjektů správního řízení.²⁶⁾ Zde však jde o kategorii procesní subjektivity a je přinejmenším problematické, zda z toho lze vyvozovat, že by správní orgány byly i v oboru materiálního práva samostatnými nositeli takových práv, která korespondují povinností, jež jako orgány socialistického státu svými právními akty uložily občanům nebo organizacím. Řešení této otázky, zda v takových případech je nositelem oprávnění stát nebo správní orgán, popřípadě, zda ten je nositelem oprávnění jménem státu nebo samostatně, by bylo třeba věnovat pozornost. Vodítkem pro řešení však asi nemůže být argumentace, obsažená ve starší literatuře, že totiž orgán, který obstarává záležitosti státu, nemůže být samostatným subjektem materiálního práva státního, správního atd.

Závěrem přehledu o přístupu odborné literatury k pojetí problematiky veřejnoprávní subjektivity nutno konstatovat ještě menší ujasněnost, než jakou jsme zjistili v literatuře občanskoprávní.

Když jsme se takto porozhlédli po odborné právnické literatuře obecně, můžeme klidně konstatovat, že o jednotnosti v přístupu k řešení problematiky právní subjektivity nelze hovořit. Vyskytují se rozdílná východiska i rozdílné výsledky.

Již výše jsme zjistili určitý specifický rys hospodářského práva, že

²⁴⁾ To vyplývá ze slov, že státní orgány „tvůrčí vůli státu nejsou osobnostmi pro sebe, nemají vlastní práva, protože obstarávají zájmy cizí, vykonávají pouhé kompetence...“ a dále že z druhé strany jsou orgány, „jímž přísluší tvoření vůle veřejné moci vlastním právem, kupř. právo obce na výkon agend spadajících do samostatného oboru působnosti“ (ty pak „sind staatliche Organe und Rechtssubjekte zugleich“). Viz BERNATZIK: Die juristische Persönlichkeit der Behörden, str. 135, citováno z HOETZEL, J.: Nauka o správních aktech, Praha 1907, str. 39.

²⁵⁾ LUKEŠ, Z. a kol.: Československé správní právo, Obecná část, Panorama, Praha 1981, str. 55.

²⁶⁾ LUKEŠ, Z. a kol.: tamtéž, str. 259.

totiž organicky syntetizuje vertikální a horizontální vztahy. Z tohoto rysu hospodářského práva vyplývá také jistá složitost a obtížnost řešení problematiky hospodářskoprávní subjektivity. Zjištěné nás vede k tomu, abychom k obecnému pojetí právní subjektivity přistupovali pokud možno z širšího hlediska.

Obvykle se ve vědách o právu sice doporučuje, aby tam, kde nějaký výraz připouští užší i širší pojetí, bylo použito pojetí užšího. Avšak v našem případě musíme volit pojetí širší. Máme-li vyjádřit právní subjektivitu obecně a nikoliv jen pro některé případy, nezbyvá nic jiného. Přitom ovšem nelze trvat na tom, aby právní subjektivita zahrnovala v každém případě všechny dále uvedené složky, které ji ve své komplexnosti vyjadřují. Existují případy, kdy určitý subjekt v sobě koncentruje jen některé z těchto složek, aniž by pozbýval obecně právní subjektivitu (např. občan, který nemá způsobilost k právním úkonům nebo státní orgán, který postrádá majetkovou odpovědnost za následky své činnosti, neztrácí — nebo aspoň nemusí ztrácet — právní subjektivitu vůbec).

Přistupuji k vlastnímu vymezení obecného pojetí právní subjektivity. Jde o *schopnost lidí nebo společenských organismů, přiznanou objektivním právem, účastnit se právně samostatně společenských vztahů upravených právem, a to*

1. schopnost mít vlastní práva a vlastní právní povinnosti (*způsobilost k právům*),
2. schopnost svými právně relevantními projevy vůle zakládat, měnit nebo rušit (vlastní nebo cizí) práva nebo právní povinnosti (*způsobilost k právnímu jednání, zejména způsobilost k právním úkonům*),
3. schopnost dopouštět se porušení právních povinností a nést jako následek takového porušení právní odpovědnost (*způsobilost k protiprávnímu jednání, popřípadě tzv. deliktní způsobilost*),
4. schopnost uplatňovat před příslušnými orgány svá práva nebo prosazovat realizaci právních povinností jiných subjektů práva (*procesní způsobilost*).²⁷⁾

Toto pojetí právní subjektivity je třeba doprovodit poznámkou.

Může vzniknout otázka, zda při realizaci přestavby hospodářského mechanismu zůstane zachována výše uvedená organická syntéza právní úpravy vertikálních a horizontálních vztahů v hospodářském právu. Pozitivní odpověď na takovou eventuální otázku považuji za samozřejmou. Ani zvýšením samostatnosti podniků a rozšířením prostoru jejich samostatného rozhodování nebudou nezbytnost existence vertikálních vztahů a jejich právní regulace dotčeny ve své podstatě. Přestavba hospodářského

²⁷⁾ Podobně např. KALENSKÁ, M.: Pracovní poměr v socialistickém právu, Academia, Praha 1984, str. 162, nebo KALENSKÁ, M. a kol.: Československé pracovní právo, Panorama, Praha 1981, str. 55 a 56.

mechanismu by se měla dotknout jednak kvantity těchto vztahů, jednak kvality jejich právní konstrukce. Ta by měla být propracovanější než dosud a měla by hlavně přijmout řešení adekvátní regulaci podobných vztahů. Jsou nutná zejména přesná vymezení kompetence rozhodujících orgánů, stanovení podmínek, za nichž může být rozhodnutí vydáno, úprava prevence a řešení vzniklých rozporů a právní ochrana adresáta rozhodnutí, bylo-li jim zasaženo jeho právo nebo právem chráněné zájmy.

Již jsem uvedl, že *projevy právní subjektivity ve vertikálních vztazích nejsou u obou subjektů těchto vztahů shodné*. Právní subjektivita na jedné straně vertikálního vztahu se projevuje „*pasivně*“, především schopností přijímat na sebe právní povinnosti, které mu byly stanoveny druhým subjektem (viz shora pod č. 1). Na druhé straně vertikálního vztahu se právní subjektivita projevuje „*aktivně*“, a to schopností jinému subjektu práva a povinností svým vlastním projevem vůle zakládat, popřípadě měnit nebo rušit (viz shora pod č. 2); proto se také výše na příslušném místě *expressis verbis* zdůrazňuje schopnost zakládat, měnit nebo rušit i cizí práva a povinnosti.

IV.

PODSTATA PRÁVNÍ SUBJEKTIVITY

Ve vědách o právu se považuje právní subjektivita vcelku shodně za jednotný právní pojem společný celému právnímu řádu. „Pojem osobnosti v právu je jediný a obecný všemu československému právu. Není tedy rozličné subjektivity pro právo správní, pracovní, občanské, trestní atd., nýbrž v jednotlivých právních odvětvích se toliko liší projevy jednotné osobnosti — subjektivity člověka (resp. organizace lidí — právnické osoby) v právu.“²⁸⁾ Vychází se tedy z předpokladu existence *obecné* právní subjektivity, připouští se však, že jednotný pojem právní subjektivity *přijímá v jednotlivých právních odvětvích určitá specifika*, nutná vzhledem k povaze společenských vztahů, které toto odvětví upravuje.

²⁸⁾ KNAPPOVÁ, M.: Právní subjektivita a způsobilost k úkonům v československém občanském právu, NČSAV, Praha 1961, str. 3. Stranou ponecháme to, že Knapková užívá přednostně výrazu „osobnost“ před výrazem „právní subjektivita“. Bylo to pro dřívější nauku občanského práva běžné a jazykově i případné označení subjektů — fyzických osob; u právnických osob nebylo takové označení již tak vhodné a prozrazovalo svůj ideový původ v někdejší fiktivní teorii právnické osoby jakožto osoby jen právem fingované, avšak reálně neexistující. Ve vědách jiných právních odvětví z pochopitelných příčin nebyl výraz „osobnost“ zdaleka tak frekventován; tam býval vždy preferován výraz „právní subjektivita“.

Hovoří se pak o *odvětvové* právní subjektivitě.²⁹⁾ Někdy se jedná i o právní subjektivitě *speciální*. Tou se rozumí schopnost být subjektem *jen jistého okruhu (druhu) právních vztahů v určitém právním odvětví*. Podle tohoto pak mají speciální právní subjektivitu např. právnické osoby v občanském právu, nemohouce vstupovat do všech vztahů stejně jako fyzické osoby, nebo orgány státní správy a úřední osoby ve správním (administrativním) právu. Zvláštnost — jak už jsem výše naznačil, aniž bych uvedl, že jde o specialitu právní subjektivity — má právní subjektivita v odvětvích regulujících mocenské vztahy, zejména tedy v odvětví správního práva, ale také v odvětví hospodářského práva; pokud jde o vertikální vztahy, odlišuje se *aktivní* a *pasivní právní subjektivita*. Přitom důležité je, že *pasivní* právní subjektivita je v daném okruhu vztahů pro všechny subjekty práva stejná, kdežto *aktivní* subjektivita je pro jednotlivé subjekty (nebo spíše druhy subjektů) *rozdílná*; vždy však se *konkretizuje* co do rozsahu, a to stanovením kompetence.

Přístupme nyní k hlavní otázce, *kde a jak hledají vědy o právu právní podstatu subjektivity, jaká je podle nich její právní kvalita*.

Právní subjektivita se většinou chápe jako *vlastnost (kvalita) přiznaná objektivním právem* osobám (ve smyslu psychofyzickém) nebo společenským útvarům (organizovaným kolektivům, svazům takových kolektivů, účelově určenému majetku apod.), která jim umožňuje samostatně se realizovat kvalifikovaným způsobem ve společenských vztazích upravených právem.³⁰⁾

Bližší nebývá tato vlastnost jako podstata právní subjektivity vysvětlována. Bylo by to také obtížné, protože — jak správně nadhazují kritici tohoto pojetí právní podstaty právní subjektivity — právo sotva může přiznávat jinou vlastnost, než jsou práva, resp. povinnosti (o tom viz ještě dále). Museli by tudíž autoři tohoto pojetí podstaty právní subjektivity sáhnout po vlastnostech mimoprávních, což by ovšem znamenalo porušení metodologické jednoty zkoumání daného objektu.

Jistou výjimku mezi zastánci koncepce, že podstatou právní subjektivity je určitá vlastnost, představují ti, kteří — vycházejíce z koncepce blízké — považují za onu vlastnost, která je základem právní subjektivity, *kompe-*

²⁹⁾ Tak z našich autorů např. KALENSKÁ, M.: Pracovní poměr v socialistickém právu, Academia, Praha 1984, str. 175. Ze sovětských autorů zejména ALEKSEJEV, S. S.: dílo citované v poznámce 3, tamtéž; ten charakterizuje odvětvovou právní subjektivitu jako schopnost být účastníkem právních vztahů konkrétního právního odvětví a rozlišuje podle toho subjektivitu politickou (státněprávní), občanskou, pracovní, rodinnou, procesní atd.

³⁰⁾ Srovnej např. BOGUSZAK, J. a kol.: Teorie státu a práva, dva díly, Orbis, Praha 1967, díl první, str. 410; KUČERA, E. a kol.: Obecná teorie státu a práva, dva díly, Orbis, Praha 1976, díl první, str. 218; KNAPP, V.—LUBY, Š. a kol.: Československé občanské právo, dva díly, Orbis, Praha 1974, díl první, str. 214; VANĚK, S. a kol.: Československé hospodářské právo, Panorama, Praha 1979, str. 57; KALENSKÁ, M. a kol.: Československé pracovní právo, Panorama, Praha 1981, str. 55.

tenci (hospodářského orgánu, jímž myslí nikoliv jen orgány hospodářského řízení, ale jakékoliv jednotky činné v národním hospodářství, zejména státní podniky).³¹⁾ Přitom kompetenci chápou jako soubor práv a povinností subjektu, odpovídající jeho společenským úkolům a umožňující mu účastnit se samostatně právních vztahů (zastánci této koncepce mají na mysli vztahy hospodářskoprávní, které však — na rozdíl od názorů běžně zastávaných u nás — chápou podstatně šíře a zahrnují mezi ně i vztahy uvnitř jednoho podniku; ty označují jako „vnutrichozajstvennyje otnošenija“).³²⁾

Hlavní nedostatek této koncepce spatřuji v tom, že nepřiměřeně rozšiřuje pojem „kompetence“ a užívá jej — na rozdíl od zžitých zvyklostí — nejen pro oblast právní regulace mocenských vztahů, ale i pro oblast právní regulace operativně hospodářské činnosti. Jistým nedostatkem je i to, že samu kompetenci vymezuje jako „soubor práv a povinností“, čímž se vlastně dostává do těsné blízkosti jiné koncepce, jež vymezuje podstatu právní subjektivity jako právo (o tom viz dále) a do značné míry s ní splývá.

Ke koncepci právní subjektivity jako vlastnosti (kvality) subjektu můžeme přiřadit jako její „odrůdu“ také koncepci tzv. čisté právní vědy, u nás většinou známé jako „normativní teorie“. Ta svým gnozeologickým rozštěpením objektivní reality do dvou navzájem izolovaných světů — světa bytí (světa toho, „co jest“) a světa chtění (světa toho, „co býti má“) dospěla prakticky k úplnému „odhmotnění“ práva vůbec a tím i právní subjektivity. Neboť mají-li být vyloučeny z právnického poznání všechny „metajuristické“ elementy — jak to normativní teorie požaduje — nemůže přirozeně z právní subjektivity zůstat nic z reálného světa, tedy ani fyzická osoba ve smyslu člověka jako biologicko-psychologický jev, stejně jako právnická osoba ve smyslu kolektivu, seskupení nebo svazu lidí anebo ve smyslu sumy účelově určeného jmění. Naopak, právní subjektivitu můžeme chápat „pouze jako umělou myšlenkovou pomůcku, pomocný pojem, jež si vytvořilo právnické poznání za účelem názornějšího podání své látky...“. Právní subjektivita je „pouze personifikující souhrnný název pro svazek právních povinností a právních oprávnění, tj. pro komplexy právních norem“.³³⁾ Ještě pregnantněji nalézáme tuto myšlenku vyjádřenu u Weyra, který uvádí: „Logický pojem *»nositele subjektivních povinností a práv«* dlužno si tudíž představovati jako pouhé abstraktum,

³¹⁾ LAPTEV, V. V. a kol.: Chozjajstvennoje pravo, Juridičeskaja literatura, Moskva 1983, str. 46.

³²⁾ LAPTEV, V. V. a kol.: tamtéž. Stejně tak již LAPTEV, V. V.: Vnutrichozajstvennyje otnošenija na predprijatiji, Juridičeskaja literatura, Moskva 1965.

³³⁾ KELSEN, H.: Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy, Orbis, Brno—Praha 1933, str. 29.

jemuž ve světě vnějším nic neodpovídá. Toto abstraktum jest jaksi bodem, k němuž vede právní řád jednotlivé povinnosti, a vztah mezi tímto bodem a objektem jednotlivých povinností jmenujeme... přičitatelností.“³⁴⁾ A proto „dlužno přesně rozlišovati mezi pojmy »člověk« (ve smyslu psychofyzickém) a »právní osoby« jako nositele právních nároků a povinností jakožto bodu přičitatelnosti“.³⁵⁾

Takové pojetí práva a právní subjektivity je zajisté možné. Můžeme mu dokonce přiznat, že svým exaktním a důsledným odlišením různých metod poznání přispělo k některým poznatkům o právu. Avšak pro poznání skutečnosti v její totalitě, tedy také práva ve vztahu k objektivní realitě — což je, vzhledem k společenské funkci práva nutným postulátem — je sotva dostatečně plodným.

Vedle koncepce, která považuje za podstatu právní subjektivity určitou vlastnost (kvalitu) subjektu, vyskytují se ve vědě o právu názory, že právní subjektivita je vlastně určitý *specifický společenský vztah*. Autoři, zastávající takový názor, staví právní subjekty do specifického společenského vztahu jednak se společností, jednak se všemi jinými subjekty, s nimiž potenciálně vstupují do společenských vztahů.³⁶⁾ Nedostatkem tohoto názoru je metodologický exces. Jeho autoři opouštějí půdu práva a přecházejí zcela na půdu sociologie.

Koncepci právní subjektivity jako společenského vztahu je blízká koncepce kybernetická, podle níž je právní subjektivita společenský systém s množinou *vstupů a výstupů*, spojených přímou nebo zpětnou vazbou s jinými společenskými systémy. Toto pojetí plně vychází z premisy, že realizace práva je procesem zpracování informací probíhajících podle vymezeného normativního programu a na základě toho v přijímání rozhodnutí, která mají právní důsledky ve vztahu k jiným systémům.³⁷⁾

Z koncepce právní subjektivity jako specifického společenského vztahu je odvozena koncepce, podle níž podstatou právní subjektivity je *právní vztah*. Aleksejev o této koncepci píše: „Je-li osoba nadána právní subjektivitou, *staví se do specifického vztahu ke všem jiným subjektům*, pokud jí náleží právo požadovat určité chování od druhých osob: uznávat ji za subjekt práva, zdržet se jakéhokoliv jednání, které by mohlo narušit právní postavení osob... Státní orgány jsou povinny zabezpečit bezpřekážkové a plné využívání právní subjektivity.“³⁸⁾

³⁴⁾ WEYR, F.: Základy filosofie právní, A. Píša, Brno 1920, str. 162.

³⁵⁾ WEYR, F.: Úvod do studia právnického (normativní theorie), Brno 1946, str. 62.

³⁶⁾ Na toto pojetí — dokonce s odkazem, že bylo známo již římskému právu (což se mně nepodařilo doložit v žádném pramenu) — upozorňuje M. Kalenská; viz KALENSKÁ, M.: Pracovní poměr v socialistickém právu, Academia, Praha 1984, str. 182.

³⁷⁾ LANG, W.—MRÓZEK, A.: Proces stosowania prawa jako proces przetwarzania informacji, Państwo i prawo, XXV, 1970, 7; 43—56: str. 43 a násl. a str. 45.

³⁸⁾ ALEKSEJEV, S. S.: dílo citované v poznámce 3, str. 141.

Tato koncepce se již velmi blíží té, podle níž podstatou právní subjektivity je *právo* (resp. *subjektivní právo*). Lze vlastně uvést, že obě tyto koncepce věcně splývají; ten, kdo má právo (sc. objektivní), je nositelem práva, nutně musí být také potenciálním účastníkem právních vztahů, tedy subjektem práva.

Cesta ke koncepci právní subjektivity jako práva (subjektivního) začíná u kritiky koncepce právní subjektivity jako vlastnosti (kvality).

Tak např. v *Marxistické obecné teorii státu a práva* se uvádí, že právní subjektivita (ve smyslu způsobilosti k právům) „... spočívá v tom, že subjekt práva má některá základní *obecná práva, od něj neoddělitelná a znamenající možnost mít konkrétní práva a povinnosti*, předvídané normami sovětského práva pro účastníky konkrétních právních vztahů (občanských, pracovních, administrativně právních atp.).³⁹⁾ Autoři výslovně se vyjadřují proti těm právníkům, kteří v právní subjektivitě vidí „vlastnost“ a ne „právo“. Argumentují tím, že zastánci takového pojetí právní subjektivity nejsou s to uvést, v čem taková vlastnost spočívá, v čem je její právní podstata. „Je-li způsobilost k právům nikoliv přírodovědnou nebo morální, ale právní vlastností, přiznanou zákonem (rozumí se, že na základě sociálních předpokladů za účelem uspokojení těch či oněch společenských zájmů),“ uvádějí „pak nelze zapomínat, že zákon (právo) jiných vlastností, kromě práv a povinností, způsobit nemůže.“⁴⁰⁾ Aleksejev k tomu ještě dodává, že stále víc sovětských spisovatelů se přiklání k názoru, že právní subjektivita je zvláštním obecným právem — „právem na právo“.⁴¹⁾

Velmi zajímavou, a podle mého názoru nejzdařilejší, je koncepce, která podstatu právní subjektivity spojuje s hypotézou právní normy. Tato koncepce považuje právní subjektivitu za *právní skutečnost*.

Logickým předpokladem a východiskem této koncepce je vymezení právní skutečnosti. Za tu se, vcelku obecně, považuje aktuální okolnost přírodní nebo společenské reality, s kterou právní norma jako svou hypotézou spojuje svou dispozici, tj. vznik, změnu nebo zánik právních důsledků, velmi často vznik, změnu nebo zánik právních vztahů. K právním skutečnostem patří takové jevy v životě, které jsou předpokládány právními normami a které „účinkují“ na právo, uvádějící jeho mechanismus do „činnného stavu“. Jsou to tedy takové fragmenty skutečnosti, které nás

³⁹⁾ Marksistsko-leninskaja obščaja teorija gosudarstva i prava, svazek Socialističeskoje pravo. Juridičeskaja literatura, Moskva 1973, str. 504 a násl., zejména str. 508 a 509. Pokud se tohoto díla dovolává KALENSKÁ, M.: Pracovní poměr v socialistickém právu, Academia, Praha 1984, str. 162, ve prospěch pojetí právní subjektivity jako vlastnosti, je to důsledek neúplné reprodukce citovaného sovětského díla.

⁴⁰⁾ Marksistsko-leninskaja obščaja teorija gosudarstva i prava, svazek Socialističeskoje pravo, str. 509.

⁴¹⁾ ALEKSEJEV, S. S.: dílo citované v poznámce 3, str. 144.

obklopují jako objektivní realita a které jsou zákonodárcem uvedeny do sféry práva, a proto vystupují jako skutečnosti materiálně právní. Jako takové jsou podmiňujícím elementem aktualizace a realizace právní normy v její úplnosti.

V řadě případů mají právní skutečnosti z hlediska způsobu regulace společenských vztahů *obecný* charakter. Takové jsou zejména mnohé právní skutečnosti na úseku státně právních vztahů, např. státní občanství, obecná ústavní práva atd. Patří sem však také, a to do jisté míry především, právní subjektivita. Obecnost charakteru těchto právních skutečností je patrná z toho, že jsou zpravidla jen prvním stupněm aktualizace a realizace právní normy ve společenském životě. Obvykle k nim přistupují ještě další právní skutečnosti, aby realizace právní normy mohla být úplná. Avšak již obecnými skutečnostmi se právní normy zčásti realizují, neboť je jimi reálně vymezen okruh osob nebo organizací, které mohou být subjektem práv a povinností.⁴²⁾

Je samozřejmě třeba objektivně přiznat, že koncepce právní subjektivity jako právní skutečnosti s koncepcemi právní subjektivity jako práva nebo jako právního vztahu mají k sobě velmi blízko. Právní skutečnosti jsou nepochybně velmi často předpokladem vzniku, změny nebo zániku právního vztahu, a tudíž také subjektivních práv. I s vědomím tohoto faktu se domnívám, že přednost mezi koncepcemi právní subjektivity je třeba přiznat té, která ji chápe jako právní skutečnost. Za vědecký přínos pak považuji rozlišení „stupňů“ právních skutečností od zcela individuálních přes „smíšené“ až k zcela obecným, k nimž zajisté můžeme právní subjektivitu přiřadit.

Shrňme tedy na závěr poněkud zjednodušený přehled názorů na právní podstatu subjektivity. Zjistili jsme, že právní subjektivita se považuje (bereme-li v úvahu pouze agregované skupiny názorů) za

- vlastnost (kvalitu) subjektu (obvykle ne blíže specifikovanou),
- vztah, ať již společenský obecně, nebo právní (tj. kvalifikovaný společenský vztah),
- subjektivní právo,
- právní skutečnost (obecné povahy).

I když připouštím určitou blízkost posledních tří koncepcí, preferuji poslední z nich a budu z ní také — jako z právní podstaty právní subjektivity — v dalším vycházet.

⁴²⁾ ALEKSEJEV, S. S.: dílo citované v poznámce 3, str. 140.

SOCIÁLNĚ EKONOMICKÝ ZÁKLAD PRÁVNÍ SUBJEKTIVITY

V naší odborné právní literatuře, stejně jako v literatuře ostatních socialistických zemí, uvádějí se jako subjekty práva

- a) individua (lidé v psychofyzickém smyslu),
- b) kolektivy (organizace, zejména socialistické).⁴³⁾

Většina autorů jako zvláštní druh subjektů práva uvádí ještě také stát. Tento výčet subjektů práva doplňuje Aleksejev o obecnou skupinu tzv. společenských útvarů, jimiž rozumí zejména státy (SSSR, svazové a autonomní republiky), autonomně státní útvary (autonomní oblasti, autonomní okruhy), administrativně teritoriální jednotky, národy a národnosti, volební obvody. Pro naše další úvahy je v těchto názorech Aleksejevových důležité především to, že o uvedených *společenských útvarech* výslovně zdůrazňuje, že — na rozdíl od organizací — *jsou nikoliv kolektivy lidí, ale že jde o výraz společenských vztahů vcelku; vyjadřují mnohem vyšší jednotu lidí*, než je tomu u organizací, což — podle Aleksejeva — jim umožňuje vystupovat jménem socialistické společnosti vcelku (jménem lidu, národa, národnosti). Ponechme zatím stranou otázku opodstatněnosti těchto názorů, všimněme si však negativní stránky jejich výpovědi, že totiž spatřují společenskoekonomický základ právní subjektivity organizací *v kolektivu lidí v určitém organizačním uspořádání*.⁴⁴⁾

Autorem myšlenky, že sociálně ekonomickým základem socialistických právnických osob, zejména státních podniků, je „státem organizovaný kolektiv“, je Venediktov, který ve svém stěžejním díle doslovně uvádí, že je „... *organizace* ... určitým způsobem státem *organizovaný* kolektiv dělníků a ostatních zaměstnanců v čele s odpovědným vedoucím (ředitelem), kolektiv, který plní úkol státem mu uložený pomocí výrobních prostředků státem k tomu účelu určených“.⁴⁵⁾ Venediktovova tzv. „teorie

⁴³⁾ Srovnej např. KUČERA, E. a kol.: *Obecná teorie státu a práva*, dva díly, Orbis, Praha 1976, díl I, str. 218; LUKES, Z. a kol.: *Československé správní právo*, obecná část, Panorama, Praha 1981, str. 66 a násl., str. 125 a násl. a str. 134 a násl.; BAKEŠ, M. a kol.: *Československé finanční právo*, Panorama, Praha 1979, str. 35 a str. 37; KNAPP, V., LUBY, Š. a kol.: *Československé občanské právo*, dva díly, Orbis, Praha 1974, díl I, str. 214 a násl. a str. 238 a násl., nebo KALENSKÁ, M. a kol., Panorama, Praha 1981, str. 55 a násl. Dále pak např. ARŽANOV, M. A.—KEČEK-JAN, S. F.—MANKOVSKIJ, B. S.—STROGOVIČ, M. S.: *Theorie státu a práva*, Orbis, Praha 1951, str. 440 a násl. a str. 445 a násl.; *Marxisticko-leninská obščaja teorija gosudarstva i prava*, Socialističeskoje pravo, Juridičeskaja literatura, Moskva 1973, str. 616 atd.

⁴⁴⁾ ALEKSEJEV, S. S.: dílo citované v poznámce 3, str. 153.

⁴⁵⁾ VENEDIKTOV, A. V.: *Státní socialistické vlastnictví*, dva díly, Orbis, Praha 1950, díl druhý, str. 12; podobně i díl první, str. 349.

kolektivu“ je stále živou koncepcí, která má i v současnosti dost přívrženců, i když samozřejmě nejde o koncepci jedinou. Čapek uvádí čtyři další, nehledíme-li k několika modifikacím „*teorie kolektivu*“.⁴⁶⁾ Zdá se však, že žádná z těchto dalších koncepcí nedosáhla ani rozšíření ani významu teorie Venediktovovy.

K Venediktovově teorii kolektivu se staví Čapek kriticky. Uznává její zásluhu „na správném objasnění sociálně ekonomické podstaty socialistického státního podniku“, vylučuje však její schopnost „odkrýt tzv. osobní substrát státní právnické osoby v tradičním smyslu“;⁴⁷⁾ nelze prohlásit kolektiv pracovníků státní právnické osoby za nositele práv a povinností nebo za nositele „právní osobnosti“ státní právnické osoby v obdobném smyslu, jako je tomu např. u kolektivu členů družstev. Kořen nedostatku teorie kolektivu spatřuje Čapek v tom, že míří jen na jednu stránku sociálně ekonomického základu socialistických subjektů práva, zejména státních podniků, totiž na právní subjektivitu v *horizontálních* vztazích, že tedy chápe tyto subjekty právě jen jako *právní osoby*, zatímco *nebere v úvahu* druhou stránku právní subjektivity těchto subjektů, totiž jejich účastenství ve vztazích *vertikálních*. Z toho pak vyplývá — podobně jako je tomu i u teorií jiných — že tato teorie míří do prázdna, hledajíc u státních podniků něco, co u nich, jak se domnívá Čapek, vůbec neexistuje, totiž kolektiv, který by byl *osobním substrátem* těchto subjektů, podobně jako *tomu bylo u právnických osob buržoazního práva*. Prostě používá měřítko, které bylo vhodné na sociálně ekonomickou realitu předchozí sociálně ekonomické formace, tedy na jinou realitu, než je socialistická současnost.

Čapek — podle mého názoru správně — zdůrazňuje, že je nutné objasnit, *kdo je subjektem skutečných (ekonomických) vztahů*, jež se v právu jeví jako vztahy právnické osoby, že však nutně musí ztroskotat každá snaha dokázat, že právní vztahy určité právnické osoby jsou vlastně *právními vztahy konkrétních lidí*.⁴⁸⁾ Avšak dále se mně nezdají být Čapkovy úvahy úplné. Souhlasím samozřejmě, pokud uvádí, že u státních podniků nemůžeme nalézt „osobní substrát“ ve stejném smyslu jako u právnických osob buržoazního práva.

Připomeňme však znova, co Čapek v této souvislosti píše. „U těchto právnických osob, jež vždy byly vlastníky majetku, existoval kolektiv členů, kteří . . . měli určitou účast

a) na majetku právnické osoby (podíleli se na jeho vytváření, na zisku nebo ztrátě apod);

⁴⁶⁾ ČAPEK, K.: Právní postavení socialistických podniků, Academia, Praha 1976, str. 70 a str. 72 až 74.

⁴⁷⁾ ČAPEK, K.: tamtéž, str. 88 a 89.

⁴⁸⁾ ČAPEK, K.: tamtéž, str. 78.

b) na rozhodování o věcech (hospodaření) právnické osoby; někdy tato účast měla ovšem jen ryze formální ráz (např. šlo-li o vlastníka malého počtu akcií).

Jednu skupinu socialistických právnických osob tvoří nestátní organizace (družstevní, společenské, popř. jiné). U těchto organizací zpravidla můžeme bez větších obtíží nalézt kolektiv členů, kteří mají určitou účast na majetku právnické osoby... Druhou zcela odlišnou skupinu socialistických právnických osob tvoří státní organizace, především státní hospodářské organizace.“ A dále: „U těchto právnických osob osobní substrát ve shora uvedeném smyslu... nemůžeme nalézt, prostě z toho důvodu, že takový kolektiv lidí zde neexistuje. U státních právnických osob existuje pouze kolektiv, který u právnických osob buržoazního práva (korporačního typu) neměl z hlediska osobního substrátu žádný význam, tj. kolektiv pracovníků (zaměstnanců). U státních právnických osob... tento kolektiv hraje rozhodující úlohu..., není však osobním substrátem v tradičním smyslu.“⁴⁹⁾ A dále Čapek argumentuje, že kolektiv pracovníků státního podniku nemá právně zajištěnou účast na majetku podniku (vlastníkem je stát), nemůže rozhodovat o realizaci majetku, neúčastní se tvorby vůle podniku a jeho vedoucí, ač do jisté míry musí respektovat vůli kolektivu, pracovníků, realizuje vůli státu a za svou činnost odpovídá nikoliv kolektivu pracovníků, ale nadřízenému orgánu.⁵⁰⁾ Podle mého názoru právě v tomto směru nemají se věci tak, jak Čapek uvádí.

Především zdůrazňuji, že z hlediska zkoumaných otázek *nelze státní organizace pojmát nediferencovaně*. Mezi státními hospodářskými organizacemi a rozpočtovými organizacemi (ostatní, pro jejich do jisté míry smíšenou nebo zvláštní povahu, ponechme stranou) jsou — mimo pochybnost — velké rozdíly a nemělo by smysl hledat mermomocí stejné vysvětlení jejich sociálně ekonomické podstaty. Právě tendence, které v minulosti poznamenaly naši legislativu (tendence k sjednocování právní úpravy postavení a majetkových poměrů státních hospodářských a rozpočtových organizací) — samozřejmě vedle řady jiných skutečností — vedly k potlačování charakteru státních podniků jako subjektů opravdové podnikatelské aktivity, k omezování iniciativy vedoucích i ostatních pracovníků podniků a k postupné přeměně podniků v pasívní vykonavatele příkazů „shora“.

V Čapkově pojetí, jak se domnívám, jsou neúplně hodnoceny postavení a úkoly kolektivu pracujících státního podniku. Čapek bere za východisko svých úvah skutečnost, že kolektiv pracovníků podniku se nijak nepodílí na majetku podniku (na jeho vytváření, na zisku nebo ztrátě atp.) a že

⁴⁹⁾ ČAPEK, K.: tamtéž, str. 85 a 86.

⁵⁰⁾ ČAPEK, K.: tamtéž, str. 86 a 87.

nemá reálnou možnost rozhodovat o realizaci tohoto majetku. Z toho mu pak vychází přirovnání postavení a úlohy kolektivu pracovníků státního podniku k zaměstnaneckému kolektivu právnické osoby buržoazního práva; nevidí mezi nimi rozdíl. Avšak tak tomu přece není. I když pomineme současnou přestavbu hospodářského mechanismu, která sleduje povýšení úlohy pracovních kolektivů, nemůžeme pominout skutečnost, že už nyní (i dříve) je mezi kolektivem zaměstnanců právnické osoby buržoazního práva a kolektivem pracovníků státního podniku podstatný rozdíl. Zaměstnanci právnické osoby buržoazního práva jsou vždy jen vlastníky pracovní síly, kterou prodávají vlastníkům výrobních prostředků; stojí zde tedy proti sobě nevlastníci a vlastníci výrobních prostředků (zdůrazňuji: *v ekonomickém smyslu*, neboť *vlastníkem výrobních prostředků v právním smyslu nejsou ani členové osobního substrátu*, nýbrž právnická osoba; a pokud jde o *vlastnictví výrobní síly*, pak o něm *ve smyslu právním nelze vůbec mluvit*). Naproti tomu v socialistickém státním podniku je situace jiná. Kolektiv pracujících je zde součástí úhrnného vlastnického kolektivu (v ekonomickém smyslu), totiž veškerého lidu. A tato skutečnost byla a je v socialismu vždy respektována uplatňováním účasti pracujících na řízení národního hospodářství (srovnej např. článek IX HZ, § 9 HZ, § 2 odst. 4 in fine zákona č. 145/1970 Sb., o národohospodářském plánování, článek V ZP, § 18 a 19 ZP nebo § 27 odst. 1 ZP). Že se uplatňované formy účasti pracujících na řízení národního hospodářství pod zorným úhlem historických zkušeností ukázaly nepřiliš účinnými, je jiná otázka, která však pro řešení problému nemá zásadní význam. Ostatně není pochyb o tom, že se dlouho hledají opravdově a usilovně a v současnosti zvláště intenzivně formy podstatně účinnější.⁵¹⁾ Ze svých úvah nemohu vypustit ani to, že jednou z myšlenek přestavby hospodářského mechanismu je i to, aby pracovní kolektiv státního podniku byl svými odměnami mnohem více než dosud spjat s hospodářskými výsledky celého podniku, a to jak pozitivně, tak i negativně.⁵²⁾ To by vyvolalo také podstatný posun v odpovědnosti ředitelů státních podniků. Na místo výlučné odpovědnosti za plnění svých úkolů řídicímu orgánu by nutně musela nastoupit také odpovědnost vůči pracovnímu kolektivu.

To všechno nás opravňuje k tomu, abychom kolektiv pracovníků považovali za jeden z rozhodujících faktorů sociálně ekonomického základu právní subjektivity státního podniku. Přitom ovšem považují za proble-

⁵¹⁾ Srovnej např. článek 6 oddílu II návrhu zákona o státním podniku (sdružení) v Sovětském svazu, Rudé právo ze dne 11. 2. 1987. Viz též KURAŠVILI, B. P.: Osnovnoje zvěno chozjajstvennoj sistemy (k koncepcii zakona o socialističeskom predpri-jatii), Sovětskoje gosudarstvo i pravo, CIX, 1986, 10: 12—21: 14.

⁵²⁾ Srovnej např. článek 14 oddílu III návrhu zákona o státním podniku (sdružení) v Sovětském svazu, citovaném v předchozí poznámce, nebo zásadu 29 Zásad přebudování hospodářského mechanismu ČSSR, citovaných v poznámce 10.

matické nahlížet na kolektiv pracovníků státního podniku jako na nediferencovanou masu. I když ve smyslu právním jsou všichni členové tohoto kolektivu ve stejném pracovním poměru k téže státní organizaci, nelze je všechny ve smyslu sociálně ekonomickém považovat za osoby ve stejném postavení. Ředitel socialistického státního podniku, možná však že i širší kolektiv vedení, jsou v jiném postavení než ostatní členové kolektivu pracujících. Rozdílnost spatřuji v různých ekonomických zájmech spojených s jejich pracovním poměrem k podniku; zatímco u ředitele podniku (event. širšího kolektivu vedení) se dají předpokládat převažující zájmy „strategického“ charakteru (tj. zájmy na dlouhodobém rozvoji podniku), u ostatních členů pracovního kolektivu — se zřetelem na způsob jeho hmotné zainteresovanosti — lze spíše počítat s převládajícími zájmy bezprostředními (tj. zájmy na dosahování okamžitých a průběžně dobrých hospodářských výsledcích podniku). To — zdá se — svědčí pro samostatné a oddělené chápání uvedených dvou částí kolektivu pracovníků jako sociálně ekonomického základu právní subjektivity státních podniků.

Sociálně ekonomický základ státního podniku však nelze pravděpodobně vysvětlit jen z kolektivu jeho pracovníků (ať již z kolektivu jako celku nebo v naznačeném rozčlenění). Stejně důležitým faktorem je i majetek podniku. Podnik je přece místem produktivního spojení pracovní síly a výrobních prostředků. Proto musíme podnik chápat jako něco víc než jen kolektiv pracovníků. Podnik si nelze představit, aniž bychom brali v úvahu též jeho majetek a společenské vztahy vážící se k tomuto majetku. Pouhá osobní složka nemůže být totožná se státním podnikem, nemůže tvořit celý podnik. Podle mého názoru je státní podnik rámcem, společenstvím, jednotou všech tří uvedených vnitřních faktorů a společenských vztahů, kterými jsou tyto faktory spojeny.⁵³⁾

Samozřejmě jiná je problematika sociálně ekonomického základu rozpočtových organizací, zejména těch, které jsou orgány hospodářského řízení. Kolektiv pracovníků zde nemá ten význam, jaký připadá kolektivu pracovníků státního podniku. Předně zde nestojí na prvním místě otázka účasti na majetku a rozhodování o jeho realizaci, ale otázka rozhodování o některých (zejména strategických) stránkách ekonomické činnosti řízených podniků a o ovlivňování této činnosti metodami přímého nebo nepřímého řízení. A při tom tvůrčí role připadá nikoliv kolektivu pracovníků, nýbrž vedoucím funkcionářům, ustanovovaným státem (státním orgánem) a jednajícím při tom z pověření celé společnosti a v jejím zájmu.

Budiž ovšem konstatováno, že problematiku sociálně ekonomického základu rozpočtových organizací jakožto orgánů hospodářského řízení (při

⁵³⁾ Podobně WELTNER, A.: A szocialista munkaszervezet, Budapešť 1965, citováno podle KALENSKÁ, M.: Pracovní poměr v socialistickém právu, Academia, Praha 1984, str. 172.

rozhodování ve vertikálních vztazích) nelze považovat zatím za dostatečně prozkoumanou a vyřešenou. Její konečné řešení je do značné míry závislé na způsobu, jakým budou při přestavbě hospodářského mechanismu vyřešeny organizační uspořádání a funkce ekonomického centra.

VI.

SOCIÁLNĚ EKONOMICKÁ PODMÍNĚNOST PRÁVNÍ SUBJEKTIVITY

Historickým materialismem „byl idealismus vypuzen ze svého posledního útočiště, z pojetí dějin, a nalezena cesta, jak vysvětlit vědomí lidí z jejich bytí, místo — jak tomu bylo posud — jejich bytí z jejich vědomí“.⁵⁴⁾ *K důležitým formám vědomí lidí — společenského vědomí — patří též právo a vědy o právu.*

„Právní vztahy, stejně jako formy státu, není možno pochopit ani z nich samých, ani z tzv. všeobecného vývoje lidského ducha, nýbrž naopak ... tkví svými kořeny v materiálních životních poměrech, jejichž souhrn nazval Hegel, po příkladu Angličanů a Francouzů XVIII. století, »občanskou společností«, že však anatomii občanské společnosti je nutno hledat v politické ekonomii ... Ve společenské výrobě ... vstupují lidé do určitých, nutných, na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních sil. Souhrn těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, na níž se zvedá právní a politická nadstavba ...“⁵⁵⁾ Tedy „daná hospodářská struktura společnosti tvoří reálnou základnu, z níž je nutno konec konců vysvětlit veškerou nadstavbu právních a politických zřízení, jakož i náboženský, filozofický a ostatní způsob nazírání každého dějinného údobí“.⁵⁶⁾

Karel Marx a Bedřich Engels ovšem nikdy nechápali vztah mezi ekonomickou základnou a ideologickou nadstavbou jako jednosměrné a absolutní působení základny na nadstavbu. Přistupovali k tomuto vztahu vždy dialekticky. Sociálně ekonomická podmíněnost společenské nadstavby jim nebyla výrazem pasívní role této nadstavby. Byli si velmi dobře vědomi

⁵⁴⁾ ENGELS, B.: Anti-Dühring, Svoboda, Praha 1949, str. 26.

⁵⁵⁾ MARX, K.: Předmluva ke kritice politické ekonomie. In: MARX, K.—ENGELS, B.: Vybrané spisy, 2 díly, SNPL, Praha 1958, díl I, str. 371 a 372. Z věcných a časových souvislostí lze vyvodit, že ostří Marxovy kritiky, pokud odmítal vysvětlování právních poměrů „ze sebe samých“ nebo „z všeobecného vývoje lidského ducha“, mířilo jednak proti přirozenoprávní škole, jednak proti německé historickoprávní škole.

⁵⁶⁾ ENGELS, B.: Anti-Dühring, na místě citovaném v poznámce 54.

toho, že ideologická nadstavba vykonává také zpětný vliv na ekonomickou základnu. Proto také právo jako významná součást ideologické nadstavby není prostě jen součástí ideologické nadstavby, ale je částí *aktivní*, která představuje v dané společnosti vedoucí článek systému sociálně normativní regulace organizace společnosti.

Rozsah a způsoby aktivního působení práva na ekonomickou základnu jsou ovšem limitovány celou řadou různých okolností. K nejvýznamnějším z nich patří podíl subjektivního faktoru na tvorbě práva i na jeho realizaci. Obojí je výsledkem intelektuální a volní činnosti lidí. Již z toho je patrné, že významným činitelem je stupeň společenského poznání i morální kvality na straně autorů a realizátorů práva. Hranice podmíněnosti společenského působení práva jsou determinovány sociálně podmíněnou mírou využití jeho sociálně užitečných vlastností; právo může být motorem společenského vývoje, ale může se také ukázat neefektivní, ba může i vyvolávat negativní jevy, jestliže „nedostihne“ sociální podmínky, anebo jestliže je naopak „překročí“. ⁵⁷⁾

Pojem právní subjektivity je nezbytnou součástí pojmového aparátu práva, a také věd o právu, tedy součástí pojmového aparátu oblasti společenského vědomí, oblasti ideologické nadstavby. Je — podobně jako jiné elementy této oblasti — odrazem společenského bytí, nikoliv ovšem jen odrazem pasivním. Jde o jev objektivního materiálního života společnosti, který prošel lidským vědomím, byl jím „zpracován“ předem ve formě racionální a posléze volní a jako „vůle vládnucí třídy povýšené na zákon“ je záměrně využíván k zpětnému ovlivňování společenského bytí. *Specifické možnosti tohoto zpětného působení právu poskytuje* eventuálnost vynucení takového chování lidí, které je předpokládáno dispozicí právní normy, *pomocí státního donucení*. Avšak ani možnost státního donucení není s to zabezpečit dostatečně chování lidí v souladu s objektivním právem, jestliže se ustanovení práva dostanou do rozporu s *všeobecnými tendencemi reálných ekonomických vztahů*. „Ekonomice nelze dávat příkazy,“ jak říkal V. I. Lenin. ⁵⁸⁾

Vzhledem k tomu, že právní subjektivita je součástí pojmového aparátu práva, musí o ní platit totéž, co platí o právu jako celku, proto se i přiřazování právní subjektivity, které se děje vždy prostřednictvím práva, týká to, co bylo výše uvedeno o sociálně ekonomické podmíněnosti práva. Příslušná ustanovení práva, týkající se právní subjektivity, mohou být dostatečně efektivní jen tehdy, označí-li za subjekty práva takové části objektivní reality, které vzhledem ke své sociálně ekonomické funkci musí

⁵⁷⁾ ALEKSEJEV, S. S.: dílo citované v poznámce 3, str. 189 a 190.

⁵⁸⁾ GROMAN, V. G.: O některých zákonomernostech obnaruživajemych v našem narodnom chozjajstve, Planovoje chozjajstvo, 1925, 1: 98. Citováno podle ČERMÁK, M.: Vznik a vývoj chozrasčotního postavení podniku, Svoboda, Praha 1975, str. 53.

nutně vstupovat do takových společenských vztahů, které přijímají podobu vztahů právních. Označí-li právo za subjekt práva něco jiného, nesplní takové ustanovení svou úlohu efektivního zpětného působení na ekonomickou základnu.⁵⁹⁾ Právě proto je nesprávný názor, zastávaný normativci, že totiž zákonodárce může za subjekt práva označit cokoliv.⁶⁰⁾

Problematiku právní subjektivity — a nám v této souvislosti jde především o otázky, které společenské organismy a proč mají být nadány právní subjektivitou — je tedy nutno zkoumat a vysvětlovat nikoliv „z práva samotného“ ani „z obecného vývoje lidského ducha“, nikoliv z apriorně přijatých, věčně platných právních kategorií, ale z toho, jakého stupně rozvoje dosáhly v současné epoše výrobní síly a jimi podmíněné výrobní vztahy (jinak řečeno, jaké úrovně dosáhlo socialistické společenské vlastnictví⁶¹⁾ a jeho realizace v nejširším slova smyslu) a jaké požadavky z toho vyplývají.

Naznačená metodologická východiska zkoumání problematiky právní subjektivity můžeme považovat za nepochybný konstantní odkaz zakladatelů marxismu-leninismu. Nemůžeme ovšem přehlédnout jejich obecnost. Pro řešení naší problematiky nemohou stačit. Předpokladem řešení problematiky právní subjektivity v současné etapě vývoje naší společnosti je zcela konkrétní zkoumání reálných procesů, které probíhají v ekonomice, konkrétní analýza socialistického reprodukčního procesu ve všech jeho složkách. I když spotřeba představuje přirozené dovršení reprodukčního procesu, je jeho smyslem, podmiňuje a podněcuje výrobu, přece jen určující složkou je výroba, tj. ona jeho fáze, ve které dochází k produktivnímu spojení bezprostředních výrobců s výrobními prostředky. Proto musí být především právě tento moment východiskem i pro řešení pro-

⁵⁹⁾ Problém může být i opačný. Právo sice správně stanoví druhy organizačně právních forem, jimž přiznává právní subjektivitu, ale chyba vznikne v praktické organizátorské činnosti, která nepřihlédne dostatečně k podmínkám právní úpravy a „naplní nevhodným obsahem“ vhodné formy. Svého času bylo takto bez náležitého přihlídnutí k podmínkám právní subjektivity přikročeno k administrativnímu sloučení pěti existujících státních hospodářských organizací do jednoho „mamutího“ podniku. Po provedení tohoto organizačního opatření se začaly množit žádosti, aby — nejprve ojediněle a později komplexní — projevy právní subjektivity byly „delegovány“ z podniku na závody, někdejší samostatné státní hospodářské organizace. Po čase bylo nutno celé organizační opatření o sloučení odvolat a vrátit se k původnímu organizačnímu stavu.

⁶⁰⁾ WEYR, F.: Základy filosofie právní, Brno 1920, str. 163.

⁶¹⁾ V současné době lze za názor převládající mezi marxistickými ekonomy považovat ten, který chápe vlastnictví v širokém smyslu a obsahy pojmů „výrobní vztahy“ a „vlastnické vztahy“ pak splývají (srovnej o tom např. HÁBA, Z.: Socialistické společenské vlastnictví, SPN, Praha 1975, str. 15 a násl., nebo HÁBA, Z.—KŘÍŽEK, M.: Socialismus a vlastnictví, Svoboda, Praha 1975, str. 31 a násl.). Vyskytuje se ovšem také pojetí vlastnictví v užším smyslu; to omezuje vlastnické vztahy v podstatě na využívání a dispozice s materiálními statky. V obou případech jde ovšem o chápání vlastnických vztahů ve smyslu ekonomickém. Vlastnictví ve smyslu právním je třeba od tohoto pojetí odlišovat.

blematiky právní subjektivity. Z příčin, které samy vyplynou z dále uvedeného, musí být pozornost věnována i směně, jejíž charakter je ovšem — jak již naznačeno — podmíněn povahou výroby.

Při konkrétní analýze určitých momentů reprodukčního procesu musí jít o zjišťování a rozbor daných forem reálně existujících ekonomických procesů v současné etapě vývoje naší ekonomiky. Je nutné odvrhnout apriorní abstraktní soudy a vyjít od studia individuálních jevů, tedy cestou indukce. Tato cesta ovšem v sobě skrývá nebezpečí, na něž již bylo v literatuře upozorněno. Při zkoumání skutečně existujících forem, procesů, rozporů, nepředvídaností, neúspěchů, jejich příčin atd. hrozí vždy nebezpečí, že nebude správně rozpoznáno nepodstatné od podstatného, že nebude správně oceněn skutečný historický význam jednotlivých ekonomických jevů.⁶²⁾

Analýza socialistického reprodukčního procesu současné etapy je samozřejmě úkolem ekonomických věd. Možno konstatovat, že řady konkrétních výsledků bylo již jimi v tomto směru také dosaženo. Úkolem věd o právu je pohotově se seznamovat s těmito výsledky (i když je to mnohdy obtížné, neboť ne vše bylo a je publikováno) a vyvozovat z nich objektivní závěry pro právo, zejména pro legislativní praxi. Současně je ovšem třeba znovu zdůraznit, že vyjádření ekonomických poznatků v právu *nespočívá a nemůže spočívat v prosté „reprodukcí“ ekonomických pouček nebo jejich „transformaci“ do textu vyhovujícího požadavkům kladeným na text právního předpisu* (jak se to dosud často dalo a ještě děje). Ve skutečnosti jde o náročnou tvůrčí práci, která musí být zaměřena na *vytváření právních mechanismů*, které jsou s to přivodit takové chování subjektů ekonomické aktivity, jaké mají ekonomické vědy na mysli. To se nemůže podařit pouhým reprodukováním ekonomických postulátů v právních předpisech, ale je nutno domyslet, *jaké zákazy, popřípadě příkazy nebo povolení (jaký obsah právních norem) jsou nutné k dosažení naznačených ekonomických postulátů*.

V současné době došlo v ekonomických vědách socialistických zemí k významným pokrokům a byla získána řada nových poznatků z analýzy reprodukčního procesu. Mnohé z nich mohou vědy o právu s určitou mírou definitivnosti přijmout a převést do svého „jazyka“. Jde v podstatě o dva víceméně axiomatické poznatky.

Za první axiomatický poznatek ekonomických věd považuji ten, podle něhož reprodukční proces v socialismu je centrálně plánovitě řízenou kooperací výrobců. Takovým zůstává i v představách o přestavbě hospodářského mechanismu.⁶³⁾

⁶²⁾ Srov. např. HÁBA, Z.: Socialismus a vlastnictví, Svoboda, Praha 1975, str. 148.

⁶³⁾ Srovnej Zásady citované v poznámce 10, zejména zásady č. 3 a 5.

Nejinak je tomu i v ostatních socialistických zemích. Jinou je samozřejmě otázka metod používaných při centrálním plánovitém řízení. Ty se mohou a musí měnit adekvátně aktuálním potřebám ekonomiky. Tyto potřeby se měnily v minulosti, mění se v současnosti a budou se měnit i v budoucnosti.

Změna metod centrálního plánovitého řízení národního hospodářství je součástí programu vyplývajícího ze zásad přestavby hospodářského mechanismu⁶⁴⁾ a podobně i ze záměrů strategie urychlení sociálního a ekonomického rozvoje v SSSR.

Dosavadní zkušenosti ukázaly, že absolutizace přímých metod řízení, která je důsledkem přecenění bezprostředně společenského charakteru práce v této etapě rozvoje socialistické ekonomiky, vede k byrokratickému centralismu. Oslabení centrálního řízení vyvolává živelnost. Obě krajnosti navozují negativní důsledky. Tajemství efektivně fungujícího hospodářského mechanismu spočívá v podstatě ve správném řešení dvou okruhů otázek. Předně ve stanovení správných proporcí mezi druhem a rozsahem otázek rozhodovaných ekonomickým centrem a druhem a rozsahem otázek rozhodovaných podniky. *Za druhé* ve výběru správných metod, jimiž centrum usměrňuje rozhodování výkonných hospodářských jednotek tak, aby jimi přijatá rozhodnutí byla v co možná nejvyšším souladu s potřebami společnosti.

Přestavba hospodářského mechanismu nemůže proto záležet jen v úpravě dílčích otázek (např. v omezení počtu závazných ukazatelů), ale musí jít o zcela nový pohled na způsob řízení národního hospodářství a o komplexní přestavbu tohoto mechanismu.⁶⁵⁾ Jde samozřejmě o řešení otázek složitých a nalezení správných odpovědí na ně je věcí dalšího rozpracovávání zásad přestavby, které bude vyjádřeno v komplexním dokumentu.

Pokud jde o *druhý axiomatický poznatek* o povaze reprodukčního procesu v socialismu, můžeme za něj považovat reálnou existenci zboží výroby v socialismu. Otázka, zda v socialismu existuje zboží výroba, byla dlouhodobým předmětem diskusí (bylo to již výše uvedeno). V současnosti spory a diskuse ustávají. Přijímá se jako fakt, že zboží výroba existuje a že existují také zbožně peněžní vztahy. To předpokládá existenci majetkově oddělených, technicky, organizačně a ekonomicky samostatných

⁶⁴⁾ To vyplynulo, mimo jiné, i z besedy vysílané Československým rozhlasem, stanice Praha, dne 12. 5. 1987 v 16.25 hod., jíž se zúčastnili přední ekonomové podílející se na přípravě komplexního dokumentu k přestavbě. Bylo zdůrazněno, že nejde o odbourání centrálního plánovitého řízení národního hospodářství, ale o to, aby se toto řízení uskutečňovalo jinak než dosud, a to zejména v koncepčních otázkách (při maximálním omezení operativního řízení) s preferenčním použitím ekonomických, tj. nepřímých metod.

⁶⁵⁾ Prof. dr. Jiří Dvořák, člen korespondent ČSAV, v relaci Československého rozhlasu, stanice Praha, vysílané dne 28. 11. 1986 ve 12.40 hod.

hospodářských jednotek — zbožních výrobců a přímých účastníků zbožně peněžních vztahů.

Realizace této teze nalezla vyjádření v zásadách přestavby hospodářského mechanismu v myšlence o existenci podniků s rozšířeným prostorem samostatného rozhodování a současně se zvýšeným stupněm vlastní odpovědnosti za uspokojování potřeb společnosti, v jejichž hospodaření se uplatňuje úplný chozrasčot a princip samofinancování.⁶⁶⁾

VII.

ÚVAHY DE LEGE FERENDA

Axiomatické poznatky uvedené v předchozí kapitole mohou být východiskem dalších úvah de lege ferenda.

Uvedené základní poznatky o charakteru socialistického reprodukčního procesu nám dovolují položit si některé konkrétní otázky, týkající se řešení problematiky hospodářskoprávní subjektivity, které jsou aktuální i v souvislosti s přestavbou hospodářského mechanismu. Na některé z nich lze již dnes dát odpověď, odpověď na jiné je podmíněna pokrokem v pracích na dokumentech o přestavbě. Přistupme nyní k jednotlivým otázkám.

1. Organizace socialistické společnosti v socialistickém státě předurčuje, aby socialistický reprodukční proces byl regulován právem (právními normami).

To však neznamená, že by se obecně konkrétní hospodářské úkoly měly ukládat jednotlivým organismům ekonomické aktivity přímo právními předpisy. To je jak vzhledem k dynamické povaze hospodářských úkolů, tak vzhledem ke statické (fixující, konzervující) povaze právních norem nemožné. Všechny pokusy tak činit v minulosti vždy zákonitě ztroskotaly. Právní normy mohou stanovit zásadně pouze obecně formulované podmínky pro výkon hospodářských činností (jak řídicích, tak i výkonných), včetně úpravy organizačně právních forem a řešení rozporů mezi nimi v případě střetů různých práv nebo chráněných zájmů. To mimo jiné znamená, že právní normy musí stanovit obecně typy organismů ekonomické aktivity, které jsou nadány právní subjektivitou, a to včetně vymezení rozsahu této subjektivity (zda jde o subjektivitu obecnou, odvětvovou nebo speciální) a upravit způsob jejího nabývání nebo pozbývání (zřizování, organizační změny nebo zrušování příslušných organismů).

2. Z objektivně nutné existence centrálního plánovitého řízení národního hospodářství zjevně vyplývá, že i nadále nutno počítat s existencí

⁶⁶⁾ Zásady citované v poznámce 10, zejména zásada č. 4.

vertikálních hospodářskoprávních vztahů a tedy také s právní subjektivitou organismů ekonomické aktivity na tomto úseku. Přirozeně nutno počítat se subjektivitou aktivní i pasivní (subjektivitou řídicích i řízených organismů).

Řídicími organismy budou především součástí ekonomického centra, které je vnitřně strukturovanou soustavou různých státních orgánů. V jeho složení — oproti současnému stavu — je třeba počítat se změnami,⁶⁷⁾ které však z hlediska našich úvah o hospodářskoprávní subjektivitě můžeme zatím pominout. Stačí obecné konstatování, že jednotlivé orgány ekonomického centra (připusťme, že zatím nemůžeme uvést, zda všechny) budou muset být vybaveny aktivní hospodářskoprávní subjektivitou. Tato právní subjektivita bude muset zahrnovat především *způsobilost k právnímu jednání* a — vzhledem k předpokládaným změnám ve vztahu ekonomického centra k řízeným organismům, spočívajícím především v majetkové odpovědnosti centra za škody způsobené nesprávným rozhodnutím v řídicí činnosti řízenému organismu⁶⁸⁾ — také *způsobilost k protiprávním jednáním*, jakož i *způsobilost procesní* (aby orgán, který je majetkově odpovědný, mohl o existenci a rozsahu své povinnosti k náhradě škody jednat před orgánem, který bude povolán rozhodovat v případě sporu). Složitější je otázka, zda orgány ekonomického centra musí být vybaveny také způsobilostí k právům ve vertikálních hospodářskoprávních vztazích. Bude třeba ještě zvážit, zda ve vztahu k hospodařícím organismům je nositelem oprávnění orgán ekonomického centra nebo socialistický stát, anebo event. někdo jiný.

Pro případ, že při realizaci zásad přestavby hospodářského mechanismu zůstanou na úseku nezemědělského družstevnictví zachovány svazy družstev v podobě orgánů, které „plánují, řídí a kontrolují . . . činnost družstev ve svém oboru, svých družstevních podniků, popřípadě dalších družstevních organizací“,⁶⁹⁾ pak bude nezbytné i svazům družstev zachovat aktivní hospodářskoprávní subjektivitu. Avšak otázku existence svazů družstev právě ve výše uvedeném pojetí považuji — vzhledem k obecným principům přestavby hospodářského mechanismu — za problematickou. Bližší obecným principům přestavby hospodářského mechanismu by bylo takové pojetí svazů, které vychází z předpokladu dobrovolného vytvoření svazu *k soustředěnému obstarávání společných záležitostí*, nikoliv k řízení „podřízených“ družstev.

Ještě méně jasná je otázka aktivní hospodářskoprávní subjektivity společenských organizací pro vertikální hospodářskoprávní vztahy k podnikům a jiným hospodářským zařízením těchto organizací. Její řešení bude

⁶⁷⁾ Zásady citované v poznámce 10, zásada 8, a Směrnice citovaná v poznámce 2a.

⁶⁸⁾ Také to vyplynulo z besedy uvedené v poznámce 64.

zcela závislé na způsobu, jakým bude v přestavbě hospodářského mechanismu řešeno právní postavení těchto podniků nebo jiných hospodářských zařízení.⁶⁹⁾

3. Pasivní hospodářskoprávní subjektivitou musí být vybaveny organizmy řízené, což jsou především přímí zbožní výrobci a účastníci zbožní směny (o těch viz blíže v dalším bodě). Tato otázka se dotýká pasivní a konečně i aktivní hospodářskoprávní subjektivity integračních seskupení, tzv. orgánů středního článku řízení. Domnívám se, že vznik těchto orgánů byl u nás podmíněn jinými historickými potřebami, než jsou ty, které s sebou přináší přestavba hospodářského mechanismu, a že v podmínkách přestavby potřeba jejich pasivní i aktivní hospodářskoprávní subjektivita pro obor vertikálních hospodářskoprávních vztahů zaniká.

4. Hospodářskoprávní subjektivitou pro účast v horizontálních hospodářskoprávních vztazích musí být nutně vybaveny všichni zbožní výrobci a přímí účastníci zbožně peněžních vztahů. Karel Marx uvedl, že zbožní výroba a směna předpokládají, aby vůči sobě stály aspoň dva subjekty, které mají vůli „volně nakládat s těmito věcmi“ (sc. se zbožím — pozn. ZP), a aby tyto subjekty „existovaly pro sebe navzájem jen jako představitelé zboží, tj. jako majitelé zboží“.⁷¹⁾ To platí pro zbožní výrobu a zbožní směnu ve všech společenskoekonomických formacích, kde taková výroba a směna existují. Platí to samozřejmě i o zbožní výrobě a zbožní směně za socialismu. Jejimi účastníky mohou být (byť jen relativně) samostatní *majitelé* (což nemusí za každých okolností znamenat *vlastníci*) zboží, kteří *jsou schopni svou vůli nakládat s tímto zbožím v právnem stanovených právních formách zbožní směny*. Realizace takové „vůle“ předpokládá určitý stupeň organizační, majetkové, operativní i ekonomické samostatnosti.

Je nepochybné, že v souvislosti s otázkou řešení organizačně právní formy zbožních výrobců a přímých účastníků zbožně peněžních vztahů — v právním vyjádření hospodářskoprávních subjektů horizontálních vztahů — přijde na přetřes otázka majetkové samostatnosti a otázka jejich ma-

⁶⁹⁾ Tedy v podobě, kterou jim vtiskly tendence k posilování administrativních metod řízení, jak nalezla výraz v poslední rozsáhlé novelizaci hospodářského zákoníku (viz § 78 odst. 2 hospodářského zákoníku č. 109/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů, úplné znění pod č. 45/1983 Sb.).

⁷⁰⁾ Vyskytl se názor, že by měl být majetkoprávní režim podniků a jiných hospodářských zařízení společenských organizací změněn, a to tak, že hmotný majetek těchto zařízení by byl novou formou socialistického společenského vlastnictví. Toto řešení je však těžko přijatelné, neboť by znamenalo zrušení vlastnictví společenské organizace, která je vlastníkem tohoto majetku podle dosavadního právního stavu (podnik nebo jiné hospodářské zařízení s tímto majetkem pouze hospodáří).

⁷¹⁾ MARX, K.: Kapitál, I., Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1953, str. 102.

jetkoprávních poměrů. Na tomto místě se nebudu touto otázkou zabývat, není předmětem těchto úvah. Považuji však za nutné zdůraznit, že představy, které se leckde vyskytly, jakoby věc bylo možno vyřešit pouhou změnou označení dosud v našem právním řádu zakotvených forem socialistického společenského vlastnictví, jsou nereálné. Při konstituování nových organizačně právních forem bude nutno jednak přesně označit vlastnický subjekt hmotného majetku, který slouží takovému organismu k plnění jeho úkolů, jakož i toho, který vzniká z jeho činnosti, jednak přesně vymezit práva a povinnosti tohoto organismu ve vztahu k tomuto hmotnému majetku. Vážnou otázkou bude i otázka povahy práva, které přechází při zbožní směně. Ta, jak se zdá, již byla vyřešena ve prospěch „práva hospodaření“.

Ač jde zdánlivě o jinou otázku, je to přece jen otázka s uvedenou bezprostředně souvisící. Jde o otázku uplatnění socialistické samosprávy v organismech ekonomické aktivity na úseku horizontálních hospodářskoprávních vztahů. Jde totiž o to, jak zabezpečit ekonomickým vlastníkům — pracujícím — skutečný podíl na realizaci socialistického vlastnictví. Jde zajisté o řešení složitého úkolu — ekonomicky i politicky — které bude třeba ještě dobře promyslet a důkladně zvážit. Je pochopitelné, že návrh zákona o státním podniku (sdružení) v Sovětském svazu může v mnohém posloužit jako vzor. Bylo by ovšem předčasné již nyní tuto otázku uzavírat, avšak už teď je jasné, že je to otázka, která je předmětem zájmu široké veřejnosti.⁷²⁾

5. Poslední otázkou je otázka, zda při přestavbě hospodářského mechanismu mají být v podnikově hospodářské sféře nositelem hospodářskoprávní subjektivity v horizontálních vztazích *právě jen bezprostřední zbožní výrobci a přímí účastníci zbožně peněžních vztahů*. Tato otázka míří prakticky na právní konstrukci dosavadních koncernů. Z těch, ač jsou jedním společenským organismem, je podle dosavadního stavu hospodářskoprávní subjektivita přiznána nejen celku, ale i jeho některým částem (koncernovým podnikům a koncernovým účelovým organizacím). Je třeba rozhodnout, kdo zde vlastně je zbožním výrobcem — celek nebo jeho části — a proč i to, co není zbožním výrobcem, je dosud nadáno hospodářskoprávní subjektivitou. Plní to snad nějakou jinou společenskou funkci, k jejímuž výkonu je přiznání hospodářskoprávní subjektivity nezbytné? Zdá se mi, že odpověď na tuto otázku je negativní a že celá konstrukce koncernu vychází z některých nesprávných předpokladů. Domnívám se, že toho, čeho se chtělo touto konstrukcí dosáhnout, je snadno dosažitelné i jinými prostředky. Zejména vhodnou úpravou způsobu jed-

⁷²⁾ Srovnej např. úvodník Rudého práva ze dne 16. 5. 1987 nebo článek „Ředitel a samospráva“, Rudé právo ze dne 4. 9. 1987.

nání jménem koncernu. Zde ovšem je třeba připomenout i to, že nejde jen o řešení problematiky právní, ale v mnoha směrech též a především o řešení problematiky organizační (ne vždy totiž byly do organizačně právní formy koncernu „včleněny“ takové jednotky, u nichž to bylo ekonomicky odůvodněno). Koneckonců jednoznačné vyhlášení postulátu dvoustupňového řízení celého našeho národního hospodářství v souvislosti s přestavbou hospodářského mechanismu uvedenou otázkou z hlediska řešení právní subjektivity vlastně již, jak se zdá, definitivně zodpověděla.⁷³⁾ Zůstává tak již jen mimoprávní otázka jejího praktického organizátorského provedení.

Зденек Пржибыл

К ВОПРОСАМ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ

Резюме

Автор указывает в настоящей статье прежде всего на актуальность и важность теоретического решения проблематики правосубъектности как в общем плане, так для отраслей хозяйственного права в отдельности, так как такое решение создает благоприятные предпосылки для правильного выражения правосубъектности в законодательных актах. При этом намечаются трудности теоретического решения данной проблематики в отраслях хозяйственного права, которые обладают, с одной стороны, аспектом дуративным (правовые субъекты являются одновременно участниками товарообмена и центрального планомерного управления), а с другой, аспектом актуальным (перестройка экономического механизма ЧССР и в рамках этой перестройки подготовка закона о государственном предприятии).

В собственную проблематику хозяйственной правосубъектности автор вводит читателя посредством рассуждений об общественной функции правосубъектности, подчеркивая при этом, в частности, необходимость указанной правовой категории для возможности реализации норм права. Посредством указанной категории определяются адресаты правовых норм и возможные носители правовых обязанностей (в частности, также ответственности) и им соответствующих прав. Автор одновременно отказывается от неконструктивных мнений, которые от категории правосубъектности отказываются или хотя бы снижают ее значение, но в то же время, указывает на опасность которая угрожает правильному пониманию правосубъектности в силу субъективных факторов, действующих в области правотворчества. Этой опасности можно противостоять прежде всего тщательной теоретической подготовкой законодательных актов.

Существующее понимание правосубъектности в литературе является, однако, в значительной степени неединым и разные авторы усматривают в данном понятии разное содержание. Сам автор высказывается за понимание правосубъектности как

⁷³⁾ Srovnej jednak Směrnici citovanou v poznámce 2a, jednak Zásady přestavby organizačních struktur podnikové základny, umístování a hmotného zabezpečení uvolňovaných pracovníků.

обусловленного — не в каждом отдельном случае неизбежно в комплексности определенного — единства нескольких проявлений, а именно: 1. правоспособности, 2. дееспособности, 3. деликтной способности, то есть способности действовать противоправно, 4. процессуальной способности, то есть способности быть участником в процессе.

Юридическая литература — как показывает автор далее — не является единой ни в отношении вопроса о сущности правосубъектности; автором приводится ряд отличающихся друг от друга мнений (правосубъектность как свойство или качество, как общественное отношение, как система с множеством вводов и выводов, как правовое отношение, как субъективное право, как юридический факт). Повышенное внимание уделяется автором пониманию правосубъектности как юридического факта, занимающего среди других юридических фактов место, определенное уровнем общности (аналогичное положение наблюдается, напр., в категории гражданства).

Автор рассуждает также о социально-экономических основах правосубъектности коллективов экономической активности (предприятий) и высказывается за теорию — согласно его мнению ближе всего к истине — которая социально-экономическую основу правосубъектности предприятий находит не только в коллективе работников, но в трех факторах — руководящих работниках, трудовых коллективах и имуществу — которые в своих взаимоотношениях образуют диалектическое единство. Последнее обусловлено социально-экономически, как и право в целом. Однако, эта обусловленность не мешает тому, чтобы право (включая категорию правосубъектности) в ограниченном объеме не оказывало обратного влияния на экономический базис. Необходимо поэтому, чтобы законодательному решению правосубъектности в области хозяйственного права предшествовал анализ процесса социалистического воспроизводства на настоящем этапе развития. Решение должно исходить из актуальных задач экономики, нужно, однако, избежать того, чтобы право только воспроизводило экономические положения. Правотворчество предоставляет собой сложную творческую деятельность, которую следует направлять на создание таких юридических механизмов, которые вызвали бы такое поведение людей, которое находится в соответствии с актуальными задачами экономики.

Из своих рассуждений автором для настоящего периода выводятся по сути дела следующие задачи де леге ференда. 1. Процесс социалистического воспроизводства должен регулироваться правом, что касается также определения организационно-правовых форм экономической деятельности, включая определение их правосубъектности. 2. Ввиду социалистического характера процесса воспроизводства необходимо принимать во внимание правосубъектность как для горизонтальных, так и для вертикальных правоотношений. 3. Необходимо обдумать, следует ли наряду с непосредственными участниками товарного производства сохранить правосубъектность также в отношении организмов, которые первоначально были созданы для исполнения других задач, в частности, для передачи управленческих актов экономического управляющего центра (т. наз. органы среднего звена управления). 4. Обдумать следует также вопрос, приемлемо ли, чтобы правосубъектность закреплялась также за отдельными организационными единицами, подразделениями — товарных производителей.

Zdeněk Přibyl

ZU FRAGEN DER RECHTSSUBJEKTIVITÄT IM WIRTSCHAFTSRECHT

Zusammenfassung

Der Autor weist in diesem Artikel v. a. auf die Dringlichkeit und Wichtigkeit der theoretischen Lösung des Problems der Rechtssubjektivität hin, und das sowohl allgemein als auch für den Bereich des Wirtschaftsrechts im besonderen, da eine solche Lösung eine günstige Voraussetzung für die Erklärung der Rechtssubjektivität in gesetzlichen Maßnahmen bildet. Dabei zeigt er Probleme bei der theoretischen Lösung der gegebenen Problematik im Wirtschaftsrecht auf, die sowohl einen durativen — die Rechtssubjekte sind gleichzeitig Teilnehmer am Warenaustausch und an der zentralen Planlenkung — als auch einen aktuellen Aspekt — Umbau des Wirtschaftsmechanismus in der ČSSR und im Zuge dessen die Vorbereitung des Gesetzes über Staatsunternehmen — aufweist.

In die eigentliche Problematik der Rechtssubjektivität im Wirtschaftsrecht führt der Autor den Leser durch Überlegungen über die gesellschaftliche Funktion der Rechtssubjektivität ein, wobei er besonders die Unentbehrlichkeit des angeführten Rechtsinstituts für die Möglichkeit der Realisierung von Rechtsnormen betont. Durch dieses Rechtsinstitut werden die Adressaten von Rechtsnormen und die potentiellen Träger von Rechtspflichten — besonders auch von Verantwortlichkeiten — und ihnen entsprechenden Rechten bestimmt. Auch lehnt der Autor unkonstruktive Ansichten ab, die die Bedeutung des Instituts der Rechtssubjektivität negieren oder zumindest relativieren, zeigt aber gleichzeitig Gefahren auf, die einer richtigen Auffassung der Rechtssubjektivität infolge subjektiver Faktoren, die bei der Rechtserzeugung wirken, drohen. Diesen Gefahren kann man in erster Linie durch gründliche theoretische Vorbereitung legislativer Maßnahmen begegnen.

Die bisherige Auffassung der Rechtssubjektivität in der Literatur ist aber ziemlich uneinheitlich, und verschiedene Autoren weisen diesem Begriff unterschiedliche Inhalte zu. Der Autor selbst spricht sich für die Auffassung der Rechtssubjektivität als bedingte, d. h. nicht in jedem einzelnen Fall notwendigerweise in ihrer Gesamtheit vorliegende Einheit mehrer Erscheinungen, u. zw. 1. der Rechtsfähigkeit, 2. der Fähigkeit zu rechtlichem Handeln, besonders zu Rechtshandlungen, 3. der Fähigkeit zu rechtswidrigen Handeln, der sog. Deliktsfähigkeit und 4. der Prozeßfähigkeit, aus.

Die juristische Literatur ist, wie der Autor weiters zeigt, auch in der Frage des Wesens der Rechtssubjektivität uneinheitlich. Eine Reihe solcher unterschiedlicher Auffassungen führt der Autor an: Rechtssubjektivität als Eigenschaft oder Qualität, als Kompetenz, als Zurechnungsfaktor, als gesellschaftliche Beziehung, als System mit einer Mehrheit von Ein- und Ausgängen, als Rechtsverhältnis, als subjektives Recht, als rechtlich bedeutsame Tatsache. Erhöhte Aufmerksamkeit schenkt der Autor der Auffassung von der Rechtssubjektivität als rechtlich bedeutsamer Tatsache, die unter den übrigen rechtlich bedeutsamen Tatsachen dank ihres Grades an Allgemeinheit eine besondere Stellung einnimmt, ähnlich wie z. B. das Institut der Staatsbürgerschaft.

Der Autor stellt auch Überlegungen über die sozialökonomische Grundlage der Rechtssubjektivität von Kollektiven wirtschaftlicher Aktivität (Unternehmen) an und spricht sich für die — seiner Meinung nach der Wahrheit am nächsten kommende — Theorie aus, derzufolge die sozialökonomische Grundlage der Rechtssubjektivität von

Unternehmen nicht nur in Kollektiv der Werktätigen beruht, sondern sich aus drei Faktoren zusammensetzt: den Führungskräften, den Arbeitskollektiven und dem Vermögen, welche durch gegenseitige Beziehungen zu einer dialektischen Einheit verbunden sind. Das Vorliegen einer solchen Einheit ist sozialökonomisch bedingt ebenso wie das Recht selbst. Diese Bedingtheit verhindert aber nicht, daß das Recht, das Institut der Rechtssubjektivität miteingeschlossen, nicht in beschränktem Umfang auf die ökonomische Grundlage zurückwirkt. Es ist daher nötig, daß einer legislativen Lösung der Rechtssubjektivität im Wirtschaftsrecht die Analyse des sozialistischen Reproduktionsprozesses in der derzeitigen Entwicklungsphase vorangeht. Diese Lösung muß von aktuellen Aufgaben der Wirtschaft ausgehen, es ist aber nötig zu verhindern, daß das Recht nur wirtschaftliche Lehrsätze reproduziert. Rechtserzeugung ist eine anspruchsvolle schöpferische Tätigkeit, die auf die Gestaltung solcher Rechtsmechanismen abzielen muß, die ein mit den aktuellen Aufgaben der Wirtschaft in Einklang befindliches Verhalten der Menschen bewirkt.

Aus seinen Überlegungen folgert der Autor für die Gegenwart grundsätzlich folgende Aufgaben de lege ferenda:

1. Der sozialistische Reproduktionsprozeß muß vom Recht geregelt werden, was auch die Festsetzung organisationsrechtlicher Formen wirtschaftlicher Aktivität inkl. Abgrenzung ihrer Rechtssubjektivität betrifft.

2. Hinsichtlich des sozialistischen Charakters des Reproduktionsprozesses ist es unerlässlich, mit der Rechtssubjektivität sowohl für horizontale als auch für vertikale Rechtsverhältnisse zu rechnen.

3. Es ist nötig zu überlegen, ob außer für direkte Teilnehmer an der Warenproduktion nicht auch für Organismen, die ursprünglich zur Ausübung anderer Aufgaben, besonders zur Übertragung von leitenden Akten von Wirtschaftsleitungszentren (sog. Organen im mittleren Glied der Leitung) geschaffen wurden, Rechtssubjektivität festgesetzt werden sollte.

4. Ebenso ist zu überlegen, ob es annehmbar ist, daß Rechtssubjektivität auch Teilorganisationen — häufig von Warenerzeugern — zuerkannt wird.

IRENA PELIKÁNOVÁ

HOSPODÁŘSKOPRÁVNÍ SKUTEČNOSTI
V POZITIVNÍM PRÁVU

Na základě obecných úvah o právních skutečnostech v hospodářském právu¹⁾ a na základě předběžného vymezení jejich pojmu přistupuji v této stati ke zkoumání platných právních předpisů nižší právní síly (vyhlášek) co možná rozdílného předmětu úpravy. Přestože jsem podrobněji analyzovala pouhých sedm vyhlášek, nakupilo se poměrně mnoho materiálu, který dovoluje vyvodit ze zkoumaných právních norem určité závěry. Na druhé straně se zdá, že rozšíření výběru právních předpisů nepřinese příliš mnoho nových poznatků.

Ještě před rozborem předpisů nižší právní síly jsem považovala za potřebné zabývat se rovněž úpravou zákonnou — tedy především úpravou v hospodářském zákoníku. Provedla jsem srovnání obecné úpravy právních úkonů v několika příbuzných kodexech s tím cílem, aby rozsah a obsah úpravy v hospodářském zákoníku byl zobrazen co nejplastičtěji. Ze srovnání je možno vyvodit některé závěry o možnostech zdokonalení úpravy v hospodářském zákoníku. Předmětem srovnání byl vedle hospodářského zákoníku občanský zákoník, zákoník mezinárodního obchodu a zákoník práce.

V této souvislosti se ovšem objevil problém, co vše je třeba považovat za úpravu právních úkonů, popř. právních skutečností. Bylo by totiž možno říci, že např. i úprava odpovědnosti je úpravou právních skutečností, úprava jednotlivých smluvních typů úpravou právních úkonů atd., protože právní skutečnosti vystupují v souvislosti se všemi právními instituty. Omezila jsem se proto jen na ty úpravy, které mají nejjobecnější charakter. Přesto je pochopitelně vytyčení hranic jenom přibližné.

Soubor analyzovaných právních předpisů nižší právní síly je tvořen těmito vyhláškami:

¹⁾ PELIKÁNOVÁ, I.: Obecné otázky hospodářskoprávních skutečností, Právník, 125, 1986, 12, str. 1103—1118.

1. vyhl. č. 154/1975 Sb., o fakturování a placení dodávek neinvestiční povahy;
2. vyhl. č. 49/1985 Sb., o základních podmínkách prací a služeb v oblasti automatizovaného zpracování dat;
3. vyhl. č. 73/1985 Sb., o základních podmínkách dodávky zemědělských výrobků a zemědělských potřeb;
4. vyhl. č. 99/1985 Sb., o základních podmínkách dodávky lesních výrobků;
5. vyhl. č. 28/1986 Sb., o správě vynálezů, zlepšovacích návrhů a průmyslových vzorů a o jejich plánovitém využívání v národním hospodářství;
6. vyhl. č. 29/1986 Sb., o plánování tematických úkolů;
7. vyhl. č. 61/1986 Sb., o prozatímní správě národního majetku.

Jako právní skutečnosti jsem zkoumala vše, co popisují hypotézy právních norem vyjádřené v analyzovaných právních předpisech. Tímto pracovním rozšířením pojmu nechci ovšem řešit otázku definice právní skutečnosti.²⁾ Při konkrétním průzkumu se především potvrdila obtížnost rozlišení hypotéz a dispozic. Jsou dosti časté případy, kdy určitá část právní normy, pravidla chování by mohla být formulována jak v rámci hypotézy, tak v rámci dispozice. Jako příklad mohu uvést § 41 odst. 2 vyhl. č. 73/1985 Sb. (dále ZPD zemědělských výrobků a potřeb). Podle tohoto ustanovení „ve smlouvě o dodávce organizace dohodnou takové místo plnění, ze kterého je přepravní vzdálenost pro zemědělskou organizaci nejvýhodnější“. Tuto formulaci je zřejmě třeba považovat za vyjádření dispozice právní normy. Stejně pravidlo však lze formulovat i jinak: jestliže je určité místo nejvýhodnější z hlediska přepravní vzdálenosti pro zemědělskou organizaci, jsou organizace povinny dohodnout si je jako místo plnění. Zde je zřetelně rozlišena hypotéza a dispozice, což znamená, že to, co ve znění právního předpisu může být chápáno jako formulovaná dispozice, lze přeformulováním členit na složku hypotézy a na složku dispozice. Způsob formulace tedy není vždy spolehlivým vodítkem pro zjištění skutečné struktury právní normy.

Zkoumání komplikuje i skutečnost, že v mnoha případech je hypotézou jedné právní normy dispozice (možno říci včetně své hypotézy) jiné normy (tak např. zápis do podnikového rejstříku je právní skutečností, která má za následek vznik hospodářskoprávní subjektivity, jež podmiňuje realizaci dalších právních norem; právní předpisy upravují podmínky pro to, aby byl proveden zápis do podnikového rejstříku).

²⁾ Podrobněji viz cit. článek. Pojem právní skutečnosti je třeba vymezit už. Takovým užším vymezením je např. definice v učebnici KUČERA, E. a kol.: *Obecná teorie státu a práva*, Orbis, Praha 1977, str. 252: „Právní skutečnosti jsou ty právní významné okolnosti, s nimiž právo spojuje vznik, změnu nebo zánik právního vztahu.“

V této práci se zabývám *skutečným stavem současné právní úpravy*. Mým cílem je zjistit, jakým způsobem jsou hospodářskoprávní skutečnosti upraveny. Na základě zjištění existujícího stavu je možno provést srovnání se současným teoretickým pojetím hospodářskoprávních skutečností a poté vyvodit závěry — buď směřující k přizpůsobení teorie platné právní úpravě, nebo spočívající v návrzích změn a doplnění právní úpravy.

V této fázi zkoumání se objevila nezbytnost nejen vymezit pojem hospodářskoprávních skutečností, ale také provést jejich (alespoň předběžnou) *klasifikaci*.

Při třídění hospodářskoprávních skutečností vycházím z běžně přijímaného systému, jak je vyložen v učebnici hospodářského práva, popř. nověji ve skriptech vydaných v roce 1986.³⁾ To znamená, že hospodářskoprávní skutečnosti jako jevy, s nimiž právní normy spojují hospodářskoprávní následky, člením na právní *události*, *protiprávní stavy* a *právní činy*. Právní činy dále diferencuji na právní a protiprávní jednání a právní jednání na právní úkony a akty hospodářského řízení. Vzhledem k tomu, že toto třídění v některých případech nepostačuje skutečnému stavu právní úpravy, vyčleňuji další skupinu, kterou nazývám *atypickými skutečnostmi*.

I.

PRÁVNÍ ÚKONY V HOSPODÁŘSKÉM ZÁKONÍKU A PŘÍBUZNÝCH KODEXECH

Úprava právních skutečností v hospodářském zákoníku je rámcem pro všechny další úpravy hospodářskoprávních skutečností. Zřejmý je tento poměr ve vztahu k prováděcím předpisům (např. ke všem základním podmínkám dodávky, k vyhlášce o prozatímní správě národního majetku atd.). Složitější je tato otázka ve vztahu k předpisům zvláštním. Ze zkoumaného souboru právních předpisů jsou ve vztahu k hospodářskému zákoníku zvláštními předpisy vyhlášky č. 28 a 29/1986 Sb., které provádějí zákon č. 84/1972 Sb. o objevech, vynálezech, zlepšovacích návrzích a průmyslových vzorech. Zákon č. 84/1972 Sb. v úvodních ustanoveních upravuje některé druhy právních skutečností (učinění objevu nebo vytvoření vynálezu nebo zlepšovacího návrhu nebo průmyslového vzoru; podání přihlášky; diplom na objev, autorské osvědčení nebo patent na vynález, zlepšovatelský průkaz na zlepšovací návrh, osvědčení nebo

³⁾ VANĚK, S. a kol.: Československé hospodářské právo, Panorama, Praha 1979; VANĚK, S. a kol.: Hospodářské právo I, SPN, Praha 1986, str. 93 a následující.

patent na průmyslový vzor), avšak především z hlediska jejich právních následků. Z uvedeného výčtu je zřejmé, že se jedná o konkrétní právní skutečnosti vázící se na jednotlivé předměty ochrany. V zákoně není obecná úprava právních skutečností, zmíněné druhy je nutno zahrnout do systému, který by měl vyplývat z nadřazeného kodexu. Zvláštnost zákona č. 84/1972 Sb. je také v tom, že předmětem úpravy je hraniční problematika mezi občanským a hospodářským právem, zákon navazuje proto na dva zákoníky — občanský a hospodářský. Z tohoto hlediska má značnou důležitost zjištění, zda určitá právní skutečnost je skutečností hospodářskoprávní nebo občanskoprávní. Rozhodujícím kritériem jsou právní následky takové skutečnosti.

Na hospodářskoprávní skutečnosti je třeba vztáhnout obecnou úpravu hospodářského zákoníku i v případě, že vyplývají ze zvláštního předpisu (rozumí se zvláštního ve vztahu k hospodářskému zákoníku). I na tomto příkladu lze dokumentovat, že otázka systému práva a hranic právních odvětví nemá pouze teoretický význam.

Úprava právních skutečností ve zkoumaných zákonících — hospodářském, občanském, pracovním a mezinárodního obchodu — není soustředěna na jedno místo. Zpravidla však lze nalézt víceméně ucelenou úpravu právních úkonů, smluv, promlčení nebo prekluze (popř. obojího), počítání času. Právní skutečnosti jsou ovšem upraveny i na mnoha jiných místech, jak o tom byla výše zmínka. Zejména veškeré úpravy vzniku, změn a zániku závazkových vztahů jsou rovněž úpravami právních skutečností a nelze se jim při zkoumání této problematiky vyhnout. Avšak zatím se budu zabývat jen úpravou nejobecnější, která ani v hospodářském zákoníku nejde za rámec zhruba načrtnutý pro všechny zkoumané kodexy.

Hospodářský zákoník v první části upravuje obecně *právní úkony socialistických organizací* (hlava pátá). Podle § 17 odst. 2 hosp. zák. tato úprava platí i pro právní úkony organizačních jednotek socialistických organizací, které mají přiznání právní subjektivitu. Občanský zákoník v § 21 stanoví, že „účastníkem občanskoprávních vztahů může být i stát“. V hospodářském právu rovněž považujeme za možný subjekt právních vztahů stát (i když jenom výjimečně), avšak hospodářský zákoník obdobné ustanovení neobsahuje.

Hlava pátá je v první části hospodářského zákoníku umístěna za čtvrtou hlavu nazvanou „Socialistické organizace“ (která však obsahuje i cit. ustanovení o dalším druhu subjektů — o organizačních jednotkách socialistických organizací s právní subjektivitou; orgány hospodářského řízení jako subjekty hospodářskoprávních vztahů v první části obecně upraveny nejsou, nové ustanovení o nich je až v § 390b hosp. zák.). V tomto směru je systém hospodářského zákoníku v souladu se systémem občanského zákoníku (hlava druhá první části „Účastníci občanskoprávních vztahů“, hlava

třetí „Zastoupení“, hlava čtvrtá „Právní úkony“. Zákoník mezinárodního obchodu podobně vychází ze systému: hlava druhá členěná na první díl „Osoby“, druhý díl „Věci, práva“, třetí díl „Právní úkony“. Odlišná je pouze systematika zákoníku práce, který v části první, hlavě druhé upravuje sice účastníky pracovněprávních vztahů, ale až v části páté „Společná ustanovení“ obsahuje ustanovení o právních úkonech (hlava první „Právní úkony“).

Již tento první letmý pohled do příbuzných zákoníků ukazuje na shodné rysy právní úpravy. Kde nejsou důvody pro odlišnosti, je třeba o sblížení cílevědomě usilovat. Na druhé straně je možno již zde konstatovat, že takovéto zachování tradičního rozsahu obecné právní úpravy nemůže v hospodářském právu stačit. Nedostatečně totiž respektuje nejcharakterističtější znak předmětu úpravy tohoto odvětví — společnou úpravu horizontálních a vertikálních hospodářských vztahů. Hospodářský zákoník přes svoji novou odvětvovou koncepci deklarovanou v § 1 („Hospodářský zákoník upravuje ze vztahů vznikajících při řízení národního hospodářství a při hospodářské činnosti socialistických organizací...“) nepřekročil na úseku úpravy subjektů hospodářskoprávních vztahů a na úseku úpravy hospodářskoprávních skutečností meze klasické soukromoprávní metody tím, že se v první části omezil na úpravu socialistických organizací a právních úkonů. Tím zcela pominul subjekty a projevy vůle ve vertikálních hospodářských vztazích (s výjimkou § 26, jenž je ovšem jenom negativní úpravou). To je základní vada současné koncepce hospodářského zákoníku, která může být odstraněna jenom *komplexní obecnou úpravou orgánů hospodářského řízení a aktů hospodářského řízení* v první části zákoníku. Na tom nic nemění skutečnost, že vzhledem k různorodé povaze aktů hospodářského řízení by bylo nutné již v obecné úpravě rozlišit několik základních druhů těchto aktů. Je ovšem možno koncipovat obecnou úpravu hospodářskoprávních skutečností ještě v širším rozsahu koncentrovanou na jednom místě kodexu.

Srovnávané zákoníky většinou definují *pojem právního úkonu*. Hospodářský zákoník takové vymezení neobsahuje. Podle § 34 občanského zákoníku je právní úkon „projev vůle směřující ke vzniku, změně nebo zániku těch práv a povinností, které právní předpisy s takovým projevem spojují“. Shodné je vymezení v § 240 odst. 1 zák. práce. Naproti tomu formulace § 22 zákoníku mezinárodního obchodu se výrazně odlišuje: „právním úkonem je každé jednání nebo jiné chování (opomenutí), z něhož jasně vyplývá projev vůle založit, změnit nebo zrušit práva nebo povinnosti, které právní předpisy s takovým projevem spojují“.

Z obou citovaných vymezení je formulace zákoníku mezinárodního obchodu přesnější a jednoznačnější. Definice v občanském a pracovním zákoníku nevylučuje dvojí výklad. Může být pochopena jako požadavek,

aby projevená vůle směřovala ke stanoveným právním následkům, tedy aby jednající tyto právní následky chtěl. Není však vyloučeno ani širší pojetí, podle něhož je rozhodujícím znakem, že projev vůle objektivně směřuje k vyvolání určitých právních následků, i když skutečná vůle jednajícího třeba právní následky nezahrnula.⁴⁾

Nabízí se otázka, zda by měl i hospodářský zákoník vymezovat pojem hospodářskoprávního úkonu. V případě kladné odpovědi by však bylo nutno požadovat formulaci shodnou s příbuznými kodexy (není důvodu pro diferenciaci). Takové vymezení by však bylo zbytečné.⁵⁾

Občanskoprávní teorie vypracovala obsáhlou nauku o náležitostech právních úkonů. Tyto požadavky na právní úkony může převzít jak pracovní, tak hospodářské právo. Úpravy v jednotlivých zákonících vycházejí z teoretických poznatků, avšak většinou jsou úspornější, někdy lze říci, že obsahují mezery.

Teorie právních úkonů rozlišuje náležitosti *osoby, vůle, projevu, poměru vůle a projevu a předmětu* právního úkonu.

Předpokladem platnosti každého právního úkonu je způsobilost takový úkon činit. Problematice hospodářskoprávní subjektivity je věnována celá první část tohoto čísla AUC, proto se jí nebudu zabývat podrobněji. Avšak jeden aspekt právní subjektivity je natolik spjat s náležitostmi právních úkonů, že ho nemohu pominout, zejména i s ohledem na to, že jde o mimořádně závažnou praktickou otázku.

Obecně se za předpoklad vzniku právního vztahu i za předpoklad platnosti právního úkonu považuje způsobilý subjekt.⁶⁾ Mezi náležitostmi písemných právních úkonů však právní předpisy zpravidla neuvádějí označení (uvezení) způsobilých subjektů. Tento princip je v rozhodovací

⁴⁾ K tomu srov. KNAPP, V., LUBY, Š. a kol.: Československé občanské právo I, Orbis, Praha 1974, str. 113: „Někteří teoretici popírají, že pojmovou náležitostí právního úkonu je zaměření vůle na způsobení právních následků, a tvrdí, že osoby jednající v právním styku se nezaměřují na určité právní následky, protože jim jde vždy jen o dosažení určitých společenských, zejména ekonomických cílů. Podle těchto teoretiků je představa o vůle jednajícího u právního úkonu soustředěna na ty společenské, zejména ekonomické cíle, jež mu jsou jasné a jsou jím chtěné, kdežto o právních následcích jednající nemá žádnou, nebo jen nejasnou a neúplnou představu. Přitom tyto následky nezahrnuje do své vůle, popřípadě je ze své vůle vylučuje... To ovšem je nesprávné..., podstatné je, že chce nejen ekonomické, ale i právní následky...“

⁵⁾ Při přípravě občanského a hospodářského zákoníku se původně mělo od legálních definic právního úkonu upustit. Š. Luby k této otázce napsal: „Slovom legálna definícia pojmu právneho úkonu neulahčovala teoretickú a praktickú prácu, ba naopak vnašala do nej rozpory. Znova sa potvrdilo, že platí: omnis definitio periculosa. Vzhľadom na to je správne, že osnova Občianskeho zákonníka upúšťa od vymedzenia pojmu právneho úkonu, považujúc to za vec vedy, resp. praxe“ (LUBY, Š.: Právne úkony a zmluvy v osnove Občianskeho zákonníka a v návrhu Hospodárskeho zákonníka, Právny obzor, 46, 1963, 3, str. 139).

⁶⁾ Srov. např. KNAPP, V., LUBY, Š. a kol.: Československé občanské právo II, Orbis, Praha 1974, str. 134.

praxi uplatňován na základě výkladu. Občanský zákoník v § 38 odst. 1 stanoví, že „neplatný je právní úkon, pokud ten, kdo jej učinil, nemá způsobilost k právním úkonům“. Hospodářský zákoník podobné ustanovení nemá a stejná formulace by ani nebyla pro sféru hospodářskoprávních vztahů vyhovující.

V hospodářském styku se však stává, že ten, kdo jedná za organizaci, má k tomu jednatelské oprávnění. V důsledku neznalosti právní úpravy však často uvede na listinu, na níž je projev vyjádřen, jenom název organizační jednotky bez právní subjektivity.

Jak bylo řečeno, hospodářský zákoník neprohlašuje označení subjektu za podstatnou náležitost ani obecně, ani pro hospodářské smlouvy, ani pro reklamace, uznání závazku, plnou moc atd. Uvedený požadavek sice lze vyvodit z požadavku písemné formy, protože právní úkon je projevem vůle subjektu a z písemného vyjádření musí být patrné, který subjekt vůli vyjadřuje. Jinak by nebylo možno říci, že listina je formou právního úkonu — byla by projevem vůle, ale ne projevem určitého subjektu. Je možno proti tomu argumentovat, že i z názvu organizační jednotky je zpravidla možno příslušný subjekt snadno identifikovat (např. je-li uveden název Orion, odštěpný závod, Modřany). Praktičnost otázky vyvstane, když si uvědomíme množství právních úkonů socialistických organizací, složitou organizační strukturu i teritoriální rozmístění subjektů těchto právních vztahů (členění na závody, odštěpné závody, provozovny, provozny, cechy, dílny atd.) a koneckonců i složitou úpravou hospodářskoprávní subjektivity. Mnohé právní úkony v organizačních jednotkách bez právní subjektivity činí pracovníci nebo členové bez právnického vzdělání. Nekompromisní požadavek, aby ve všech písemných právních úkonech byl uveden právní subjekt, vede ke zdánlivým tvrdostem (např. prekluze práv z odpovědnosti za vady v důsledku neplatné reklamace). Objevuje se proto myšlenka, že i hospodářskoprávní úkon, v němž je uvedena jenom organizační jednotka bez právní subjektivity, by mohl být pokládán za platný, pokud byl učiněn oprávněnou osobou (orgánem nebo zástupcem).

Z hlediska základních náležitostí hospodářskoprávních úkonů je takové řešení nepřipustné, rozměňující samu podstatu hospodářskoprávní subjektivity. Avšak existence podobného stanoviska v rozhodovací praxi hospodářské arbitráže svědčí o tom, že by zřejmě nebylo zbytečné vyjádřit tento zdánlivě samozřejmý teoretický požadavek výslovně i v právní úpravě v hospodářském zákoníku a upravit jako náležitost právních úkonů, pro něž je předepsána písemná forma, *označení subjektů*. Taková jasná úprava by měla pozitivní vliv i na právní vědomí, které by mohlo intenzivněji akceptovat existenci a smysl příznání hospodářskoprávní subjektivity.

Pojmovou náležitostí právního úkonu je *vůle* — proto musí být především *daná*, dále musí být *vážná*, *svobodná* a *omylu prostá*. *Projev* musí být *srozumitelný*, *určitý* a ve stanovené *formě*. Z hlediska *poměru vůle a projevu* se ještě rozlišuje *omyl v projevu* (nevědomá neshoda vůle a projevu) a *vnitřní výhrada* a *simulace* (vědomá neshoda). Náležitostí *předmětu* právního úkonu je jeho *možnost* a jeho *dovolenost*.⁷⁾

Úprava v hospodářském zákoníku je vzhledem k uvedenému seznamu náležitostí právních úkonů velice kusá. Navíc je rozdvojena mezi první a šestou část, to znamená, že jen některá ustanovení se týkají všech hospodářskoprávních úkonů, jiná se vztahují pouze na hospodářské smlouvy. To se vykládá tak, že tato ustanovení nelze použít ani na dohody mezi organizacemi, které nejsou smlouvami, které hospodářskoprávní předpisy nenazývají „hospodářské smlouvy“. Ustanovení o požadavku vážnosti a svobody vůle a omylu nenajdeme ani v první, ani v šesté části, s výjimkou § 119a odst. 2 písm. a),⁸⁾ který může být považován na právní úpravu nedostatku *svobody vůle* — tísně. Neobstojí argument, že takové nedostatky hospodářskoprávních úkolů se nevyskytují. Zařazení § 119a do hospodářského zákoníku si vynutila právě praxe hospodářského života, která podala důkaz o potřebnosti zakotvení této náležitosti hospodářskoprávních úkonů. Citované ustanovení se však týká pouze dvou a vícestranných úkonů. Pro ostatní projevy vůle by byl nutný obtížný výklad uvozovací věty § 119a odst. 2 hosp. zákoníku. Obecná úprava v první části zákoníku by proto byla velmi potřebná.

Vážnost a *omyl*, jak bylo řečeno, výslovně upraveny také nejsou a překlenutí mezery prostřednictvím § 15 a interpretačního pravidla vyjádřeného v § 25 je pochybné. Výkladem totiž nelze odstranit nedostatek vážné vůle — takový postup lze připustit jenom u vad projevu. Avšak i v tom případě jde o vadu právního úkonu, s níž jsou spojeny právní následky, teprve tehdy, nelze-li ji odstranit ani výkladem.

Občanský zákoník v § 37 stanoví jako náležitost právního úkonu jeho svobodnost, vážnost, určitost a srozumitelnost. V § 49 občanského zákoníku, týkajícím se smluv, je dále stanoveno, že účastník, který jednal v omylu, jež druhý účastník vyvolal nebo jenž druhému účastníkovi musel být znám, má právo od smlouvy odstoupit, jestliže se omyl týká takové okolnosti, že by bez něho ke smlouvě nedošlo. Právo odstoupit je stanoveno bez omezení pro případ, že omyl byl druhým účastníkem vyvolán úmyslně

⁷⁾ Tamtéž, str. 132 a násl.

⁸⁾ Ustanovení § 119a odst. 2 hosp. zák. zní: „Organizace nesmějí zneužívat svého hospodářského postavení k získání neoprávněných nebo nepřiměřených výhod na úkor jiných organizací nebo na úkor spotřebitelů, anebo jiným způsobem jednat proti zájmům společnosti. Zejména nesmějí a) vynucovat nepřiměřené podmínky při uzavírání hospodářských smluv nebo jiných dohod (prohlašovat nepřiměřené množství jednostranně výhodných ustanovení za náležitosti nutné pro vznik smlouvy...)“

a právo odstoupit vzniká i v případě uzavření smlouvy v tísní a za nápadně nevýhodných podmínek.

Požadavek vážnosti a svobody vůle tedy občanský zákoník výslovně stanoví a sankcionuje jej absolutní neplatností úkonu. Totéž platí pro neurčité a nesrozumitelné projevy. Zvláštní úprava však platí o jednání v tísní nebo omylu (občanský zákoník nerozlišuje, o jaký omyl se jedná), která zakládají pouze právo odstoupit při splnění dalších podmínek.

Podobně zákoník práce v § 242 odst. 1 stanoví náležitost svobodnosti, vážnosti, určitosti a srozumitelnosti. Sankcí je rovněž neplatnost úkonu. Ustanovení § 245 odst. 4 zákoníku práce upravuje důsledky omylu rovněž pouze v souvislosti se smlouvami, ale stručněji než zákoník občanský. Stanoví pouze, že „účastník, který jednal v omylu, který druhému účastníkovi musel být znám, má právo od smlouvy odstoupit, jestliže se omyl týká takové okolnosti, že by bez něho ke smlouvě nedošlo“. Oproti občanskému zákoníku je tedy právo odstoupit užší, vázané vždy na kvalifikovaný omyl.

Odlišná a nejpodrobnější je úprava v zákoníku mezinárodního obchodu. V § 26 se tu stanoví, že právní úkon musí být učiněn svobodně, vážně, určitě a srozumitelně, jinak je neplatný. Ve formulaci těchto náležitostí vůle a projevu je tedy shoda ve všech třech kodexech. Avšak jenom podle zákoníku mezinárodního obchodu má jejich nedostatek za následek *relativní neplatnost* úkonu (§ 31 odst. 1 ZMO). Zákoník mezinárodního obchodu v § 27 upravuje speciálně lest a bezprávnou vyhrůžku a spojuje ji rovněž s relativní neplatností. Lze sice namítnout, že lest a bezprávná vyhrůžka může být podřazena nedostatku svobody vůle. Přesto uvedenou úpravu nepovažuji za zbytečnou. Jednak proto, že v případě lsti je vážná a svobodná vůle dána, nedostatek je v informovanosti jednajícího, jednak proto, že při bezprávné vyhrůžce je také omezení svobody vůle jenom nepřímé. Zákoník mezinárodního obchodu vedle toho stanoví, co je třeba bezprávnou vyhrůžkou rozumět. Ani v hospodářskoprávních vztazích nelze podobné případy vyloučit.

Podle § 33 zákoníku mezinárodního obchodu činí podstatný omyl, o němž osoba, již je projev vůle určen, věděla nebo vědět musela, úkon absolutně neplatným. Jiný než podstatný omyl nemá za následek neplatnost, ledaže se týká okolnosti podle projevené vůle rozhodující. Omyl je tedy sice upraven obdobně jako v pracovním a občanském zákoníku, avšak jeho následky jsou rozdílné. Rozdíl je i v tom, že úprava nedopadá pouze na smlouvy, ale na všechny právní úkony.

Zmíněné formulace tří příbuzných zákoníků se týkají také náležitostí projevu, a to určitosti a srozumitelnosti. Hospodářský zákoník v první části nestanoví ani tyto požadavky. V šesté části, třetí hlavě nazvané „Uzavírání hospodářských smluv“ v § 152 odst. 1 se říká, že „hospodářské

smlouvy musí být uzavřeny včas a jejich obsah musí být *přesný* a *srozumitelný* (podtrhla I. P.). Nedostatek jmenovaných náležitostí má za následek v souvislosti s § 24 hosp. zákoníku absolutní neplatnost. K tomu je ovšem třeba upozornit na § 152 odst. 3 hosp. zákoníku, podle něhož v případě, že organizace považuje návrh hospodářské smlouvy za technicky nevyjasněný nebo jinak nedostatečný, je povinna vrátit jej bez zbytečného odkladu k doplnění a vytknout nedostatky. Jestliže druhá organizace odešle opravený návrh do desíti dnů po obdržení vráceného návrhu, považuje se tento za včas předložený. Touto cestou tedy lze některé nedostatky návrhu smlouvy zhojit, a to se zachováním právních účinků úkonu. Jedná se však o postup před vznikem smlouvy, což znamená, že zákon tu neupravuje následky vad dvoustranného právního úkonu, ale pouze předchozího jednostranného projevu vůle.

Asi nelze rozumně zdůvodnit, proč požadavek přesnosti a srozumitelnosti je stanoven pouze pro hospodářské smlouvy a ne pro všechny hospodářskoprávní úkony. Neracionálnost tohoto řešení vystupuje do popředí, vezmeme-li v úvahu, že v terminologii hospodářského zákoníku jsou hospodářské smlouvy jen podtřídou dohod, takže při striktním výkladu § 152 a n. není použitelný ani na všechny dvoustranné úkony (jak bylo zmíněno výše).

Termíny použité v § 152 odst. 1 hosp. zákoníku jsou z hlediska širšího kontextu navzájem odlišné — „srozumitelnost“ je název tradiční, který se vyskytuje ve všech zkoumaných příbuzných zákonících; jeho smysl je také teoreticky přesně stanoven; na druhé straně termín „přesnost“ je neobvyklý, netradiční a je nutno hledat jeho význam. Zdá se, že vyjadřuje asi totéž co „určitost“, to znamená požadavek, aby v projevu byla vyjádřena jednoznačná vůle subjektu. Z jakého důvodu se zákonodárce odchýlil od vžitě terminologie, není jasné. Z hlediska požadavku na koncepčně ucelený, logicky skloubený právní řád by bylo potřebné, aby citované ustanovení bylo přesunuto do první části a jeho znění aby bylo sjednoceno s příbuznými úpravami, protože nejsou žádné věcné důvody pro odlišnou terminologii.

Jinak je ovšem třeba posuzovat požadavek *včasnosti* uzavírání hospodářských smluv. Ten je specifický právě pro hospodářské smlouvy a je vhodné ponechat ho v rámci úpravy jejich uzavírání. V praxi se toto ustanovení osvědčuje v případě snahy organizací uzavírat hospodářské smlouvy dodatečně po splnění dodávky.

Náležitostí projevu je rovněž požadavek určité jeho *formy*. Hospodářský zákoník stanoví v § 23 významnou zásadu povinné písemné formy pro smlouvy a dohody, pokud právní předpis nestanoví jinak. Následkem nedodržení náležité formy je absolutní neplatnost právního úkonu. Tato tvrdá sankce je změkčována nejen ustanovením § 23 odst. 4 hosp. zákoníku

(hospodářská arbitráž může rozhodnout o platnosti takového úkonu, jestliže již bylo započato s plněním), ale i řadou dalších ustanovení v šesté části zákoníku v rámci úpravy uzavírání hospodářských smluv (vznik smlouvy tzv. faktickým plněním apod.). Zvláštnost úpravy v hospodářském zákoníku vyplývá z potřeby jistoty v hospodářském styku. Negativní důsledky stanovené zásady jsou vyrovnávány odchylkami v navazujících právních úpravách. Ukazuje se však, že toto vyrovnávání nestačí, že negativní důsledky jsou velmi výrazné (viz níže).

Občanský zákoník i zákoník mezinárodního obchodu vycházejí ze zásady opačné, to znamená, že určitá forma je vyžadována jen v případě zvláštní úpravy v zákoně.⁹⁾ Občanský zákoník upravuje i možnost stanovení určité formy dohodou účastníků. Její nedodržení má za následek relativní neplatnost. Hospodářský zákoník sice smluvenou formu výslovně neupravuje, ale taková dohoda, pokud by nebyla v rozporu s právním předpisem, by byla zřejmě přípustná. Její porušení by bylo protiprávním jednáním (§ 119 odst. 1 hosp. zák. — povinnost řádně plnit závazky) a podle § 24 by bylo třeba vyvodit neplatnost právního úkonu. Ustanovení § 24 zákoníku mezinárodního obchodu, obdobně jako občanský zákoník, upravuje zákonnou i smluvenou formu právních úkonů a jako sankci stanoví neplatnost absolutní. Úprava smluvené formy v hospodářském zákoníku by byla potřebná a relativní neplatnost jako méně tvrdá sankce se zdá být vhodným řešením.

Na rozdíl od hospodářského zákoníku zákoník občanský i mezinárodního obchodu připouštějí uložení povinné formy právního úkonu „zákonem“ (zákoník mezinárodního obchodu přirozeně jenom v „tomto“ zákoně). Hospodářský zákoník kromě „tohoto zákona“ zmocňuje i prováděcí předpisy. Ať už jsou důvody takového otevírání dveří předpisům nižší právní síly jakkoli přesvědčivé, v každém případě mají negativní dopad na právní jistotu a na přehlednost právní úpravy. Na druhé straně je třeba konstatovat, že termín „zákon“ bývá někdy vykládán v širším smyslu i jako právní předpis (zákon v materiálním smyslu).

Zákoník práce prohlašuje v § 242 odst. 2 „právní úkon . . . , který nebyl učiněn formou předepsanou tímto zákoníkem“ za neplatný, „jen stanoví-li to výslovně tento zákoník“. To je úprava specifická, odlišná od všech dosud zmiňovaných, která však zabezpečuje vysokou míru právní jistoty.

Náležitostí *poměru vůle a projevu* je, aby právní úkon netrpěl *omylem* v projevu (tedy neshoda mezi vůlí a projevem) a aby nebyl činěn *s vnitřní výhradou* nebo nebyl *simulován*. Takto zhruba řeší otázku teorie občanského práva. Všechny zmíněné vady se mohou vyskytnout i v oblasti hospodářského práva. Hospodářský zákoník je však výslovně neupravuje

⁹⁾ Tamtéž, str. 149.

a neplatnost by bylo nutno dovozovat (alespoň u posledních dvou náležitostí) z porušení zásady spolupráce socialistických organizací a z § 24 hosp. zákoníku. Pokud jde o omyl, bylo by nutno vycházet z nedostatku vůle jako pojmového znaku právního úkonu.

Občanský zákoník upravuje omyl, jak bylo výše řečeno, aniž rozlišuje, zda jde o omyl ve vůli nebo v projevu. Podobně zákoník mezinárodního obchodu upravuje omyl obecně. Vedle toho má však speciální ustanovení v § 34 o omylu v pohnutce (jenž nečiní právní úkon neplatným) a v § 35 o *početních chybách*, tedy o zvláštním a praktickém případě omylu — může být omylem ve vůli i omylem v projevu — který je nepochybně stejně běžný i v hospodářskoprávních vztazích. Ustanovení § 35 cit. zákoníku výslovně určuje, že takový úkon je platný a zakládá povinnost osoby, na jejíž straně se chyba stala, opravit ji, je-li o to požádána. Podobný význam má i § 36 zák. mezinárodního obchodu, jenž podřazuje ustanovením o omylu i úkony, které dojdou změny vlivem sdělovacích prostředků nebo jiných okolností. Je vcelku pochopitelné, že tyto zvláštní úpravy nepřevzal občanský zákoník, v hospodářském zákoníku by však byly plně funkční.

Pokud jde o vnitřní výhradu, je zřejmé, že i bez výslovné úpravy nemá právní následky, neboť není navenek projevenou vůlí a chybí jí tedy pojmové znaky právního úkonu. Při simulovaném úkonu je skutečná vůle jednajících odlišná od vůle projevené, chybí zde vážnost vůle a takový úkon nemůže mít právní následky. Stejný závěr je nutno učinit i v oblasti hospodářskoprávní navzdory nedostatku výslovné úpravy, protože projevu chybí základní znak právního úkonu.

Zákoník mezinárodního obchodu jako jediný ze zkoumaných kodexů upravuje v § 32 odst. 1 *disimulaci*, a to tak, že „má-li být právním úkonem, učiněným naoko, zastřen úkon jiný, platí tento jiný úkon, odpovídá-li to vůli účastníků a jsou-li splněny všechny jeho náležitosti“. Výslovné stanovení platnosti disimulovaného právního úkonu by mohlo mít odůvodnění i v oblasti hospodářskoprávní, protože v chování organizací se podobné případy mohou vyskytnout. Druhý odstavec citovaného ustanovení určuje neplatnost úkonu učiněného *naoko*, ale zachovává jeho právní následky vůči účastníkovi, který jej pokládal za vážný.

Poslední skupinou náležitostí právních úkonů jsou náležitosti jeho *předmětu* — *možnost a dovolenost*.

Hospodářský zákoník nemožnost plnění upravuje v § 24 a v tomto případě chybí úprava v zákoníku občanském. Zákoník mezinárodního obchodu prohlašuje úkon, jehož předmětem je plnění nemožné, za absolutně neplatný (§ 28 ve spojení s § 31 ZMO). Zákoník práce rovněž nemožnost plnění neupravuje. Praxe ukazuje, že úprava nemožnosti plnění je velmi potřebná. Z dalšího rozboru předpisů nižší právní síly vyplývá, že hospodářskoprávní předpisy upravují i některé zvláštní případy nemožnosti

plnění, což potvrzuje, nakolik aktuální tato úprava v hospodářském styku je.

Dovolenost předmětu právního úkonu zákoníky sice upravována je, ale formulace jsou rozdílné. Tak hospodářský zákoník v § 24 stanoví: „Právní úkony socialistických organizací jsou neplatné, jsou-li *v rozporu s právními předpisy nebo jejich účel obcházejí nebo jsou v rozporu se zásadami hospodářské politiky* Československé socialistické republiky.“ Ustanovení § 39 občanského zákoníku zní: „Neplatný je právní úkon, který *svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přičií zájmům společnosti*.“ Ani zákoník práce nemá shodnou formulaci: „Neplatný je právní úkon, a) který se *svým obsahem nebo účelem přičií zákonu nebo jej obchází nebo se jinak přičií zájmům společnosti*“ (§ 242 odst. 1 zákoníku práce). V tomto případě je rozdíl obou formulací zcela bezdůvodný a bezvýznamný. Také zákoník mezinárodního obchodu má formulaci odlišnou: „Právní úkon je neplatný, pokud *svým obsahem nebo účelem se přičií zákonu nebo jej obchází* . . .“

Všechny čtyři zákoníky upravují tutéž otázku vlastně stejně — a přece se ani dvě formulace neshodují. Zvlášť křiklavé to je v případě občanského a pracovního zákoníku. Oproti hospodářskému zákoníku, který váže nedovolenost na rozpor nebo obcházení právních předpisů, ostatní tři zákoníky užívají název „zákon“. O možném širším pojetí uvedeného názvu byla zmínka výše. Formulace hospodářského zákoníku je výstižnější. Vazba na zásady hospodářské politiky je v souladu s dalšími hospodářskoprávními úpravami. S ohledem na zvláštnosti hospodářských vztahů ji lze považovat za odůvodněnou. Je ovšem otázka, zda tento ventil, jehož úlohu v občanském a pracovním zákoníku hraje „zájem společnosti“, je nezbytný natolik, aby to vyrovnalo negativní dopady na právní jistotu. Stejnou funkci (a domnívám se, že lépe) by mohla plnit výslovná úprava zákazu zneužití práva.

Pro účely hospodářského zákoníku by bylo třeba doplnit ustanovení obdobné tomu, jaké má zákoník práce v § 242 odst. 1 písm. c) o tom, že neplatný je i právní úkon, jímž se pracovník předem vzdává svých práv. Občanský zákoník ještě přesněji stanoví: „Dohoda, kterou se někdo *vzdává práv*, jež mohou v budoucnu teprve vzniknout, je neplatná“ (§ 91 odst. 2). V arbitrážní praxi se rozhoduje podle téhož pravidla, avšak opora v hospodářském zákoníku chybí.

V hospodářskoprávní oblasti je postrádáno i obecné ustanovení o *zásadě dojiti*. Zákoník mezinárodního obchodu je obsahuje v § 25.¹⁰⁾

Úprava právních úkonů v zákonících není zpravidla omezena jenom

¹⁰⁾ Ustanovení § 25 ZMO zní: „Projev vůle působí vůči nepřítomné osobě až od okamžiku, kdy jí dojde.“

na zakotvení jejich náležitostí. Hranice obecné úpravy právních úkonů není jednotná. Zejména je nestejné rozmístění jednotlivých ustanovení mezi oddíly o právních úkonech a o smlouvách.

Pravidelnou součástí úprav právních úkonů jsou ustanovení o *podmínkách*.

Hospodářský zákoník upravuje podmínky v § 152 odst. 1. Odchyluje se od tradiční terminologie a užívá popisné formulace: „výhrady závisející na nejistých událostech“. Takový opis neumožňuje rozlišit jednotlivé druhy podmínek. Zákoník nepřipouští podmínky ve smlouvách a dodávce a stanoví jejich neplatnost, „pokud tento zákon nebo prováděcí předpisy nestanoví něco jiného“. Ve smlouvách o přípravě dodávek jsou podmínky rovněž neplatné, jestliže organizace byly povinny smlouvu uzavřít a týkají-li se povinnosti uzavřít budoucí smlouvu. Organizace jsou tedy při smlouvání podmínek značně omezeny, čehož si v praktickém životě často nejsou vědomy. Ze strohé úpravy plyne i nejistota, co vlastně znamená neplatnost podmínky. Uzavřou-li např. organizace smlouvu s výhradou, že nabude účinnosti jen v případě, schválí-li ji nadřízený orgán, znamená neplatnost podmínky nepodmíněnou účinnost smlouvy? V tom případě však bude výsledkem právní úkon, který neodpovídá vůli stran. Lze se setkat i s výkladem, že smlouva bude neplatná bez ohledu na splnění podmínky — v důsledku její neplatnosti. Takový výklad jistě více odpovídá vůli stran. O této otázce jsou nejednotné názory i v občanskoprávní teorii.¹⁴⁾ Podle § 46 zákoníku mezinárodního obchodu má nedovolená odkládací podmínka za následek neplatnost celého úkonu a k nedovolené rozvazovací podmínce se nepřihlíží. Občanský zákoník i zákoník práce podobnou úpravu rovněž postrádají. Za aktuální úkol je třeba považovat prohloubení úpravy podmínek v hospodářském zákoníku alespoň na úrovni zákoníku mezinárodního obchodu. Vhodnější by byla úprava v první části zákoníku obecná pro všechny hospodářskoprávní úkony. Zákaz podmiňovat hospodářské smlouvy je nepraktický a vede spíše k porušování práva než k tomu, že by organizace své úkony nepodmiňovaly, popř. má za následek i úkony disimulované. Opuštění tradičního názvu „podmínka“ není odůvodněné.

Zákaz podmiňování hospodářských smluv o dodávce vede nezbytně k výkladu, že ostatní hospodářskoprávní úkony podmiňovat lze. Při rozlišování hospodářských smluv a jiných dohod to znamená, že je možno podmiňovat i ostatní dohody. Tak je přípustné, aby organizace uzavřela hospodářskou smlouvu a vzápětí závazek změnila dohodou, která již může

¹⁴⁾ Např. v cit. učebnici občanského práva je možno číst: „Nedovolenost podmínky působí neplatnost celého podmíněného právního úkonu, nebo jen podmínky samé...“ (str. 173).

být podmíněna bez jakéhokoli omezení. Považovat takové jednání za obcházející zákon je obtížné.

Zákaz podmínit hospodářskou smlouvu vlastně znamená nutit organizace k tomu, aby uzavření smlouvy odložily na dobu, kdy se všechny okolnosti vyjasní. Takové působení právní úpravy však vůbec není žádoucí.

Jestliže jsou smlouvy uzavřeny na základě povinnosti, bylo by podmínění účinnosti smlouvy obcházením ustanovení o kontraktační povinnosti. V tomto směru je omezení nezbytné.

Zmíněné pochybnosti o striktním prohlášení nedovolených podmínek za neplatné v hosp. zákoníku potvrzuje i úprava v občanském zákoníku: občanský zákoník důsledky nedovolené podmínky výslovně neupravuje; uplatní se proto obecná úprava neplatnosti a z té se většinou vyvozuje neplatnost celého právního úkonu. Občanský zákoník tak vlastně řeší uvedenou otázku stejně jako zákoník mezinárodního obchodu.¹²⁾

Občanský zákoník ovšem stejně jako zákoník práce alespoň torzo úpravy podmínek obsahuje. V § 36 především obecně připouští, aby vznik, změna nebo zánik práva či povinnosti byly vázány stranami na splnění podmínky. Stanoví, že k nemožné podmínce, na niž je vázán zánik práva nebo povinnosti, se nepřihlíží. Je upraven i případ záměrného zmaření splnění podmínky účastníkem, jemuž je její nesplnění na prospěch. Právní úkon se stává nepodmíněným. Jestliže účastník záměrně způsobí splnění podmínky, ač nemá právo tak učinit, a splnění podmínky je mu na prospěch, ke splnění podmínky se nepřihlíží. Zákoník práce v § 241 uvedenou úpravu převzal.

Zákoník mezinárodního obchodu věnuje podmínkám celý jeden oddíl (5 paragrafů). Má speciální ustanovení o obecné přípustnosti podmínek (§ 44 odst. 1). Obecně charakterizuje odkládací a rozvazovací podmínku a stanoví vývratitelnou právní domněnku, že podmínka je odkládací, nevyplývá-li z úkonu nebo z jeho povahy nic jiného. Shodně upravuje záměrné zmaření nebo splnění podmínky jako pracovní a občanský zákoník (§ 46 ZMO). Navíc upravuje i nedovolené podmínky (viz výše). V § 47

¹²⁾ K tomu srovnej názor z období přípravy občanského a hospodářského zákoníku — LUBY, Š.: Právne úkony a zmluvy v osnove Občianskeho zákonníka a v návrhu Hospodárskoho zákonníka, Právny obzor, 46, 1963, 3, str. 152: „V zmysle dôvodovej zprávy bude treba otázky týkajúce sa podmienok riešiť takto: ... 2. Neplatnosť právneho úkonu na základe nepripustnosti podmienky treba ustáliť na základe ustanovenia, že právny úkon nesmie odporovať zákonu alebo záujmom spoločnosti (§ 18 osnovy) ...“ Podrobnejši se k této otázce autor vrací později — LUBY, Š.: Právne úkony v československom občianskom zákoníku, Právnické štúdie, 17, 1969, 1, str. 26: „Ak je podmienka nedovolená, je celý právny úkon neplatný, iba že by podmienka tvorila takú časť právneho úkonu, ktorú podľa toho, čo vyplýva z povahy právneho úkonu alebo z jeho obsahu, alebo z okolností, za ktorých k nemu došlo, možno oddeliť od ostatného obsahu úkonu; totiž v tom prípade je neplatná len podmienka, resp. tá časť právneho úkonu, ktorú podmiňuje.“

ZMO je obsažena významná dispozitivní norma, podle níž v případě, že z vůle účastníků nebo z povahy úkonu neplyne něco jiného, působí účinky splnění podmínky nazpět do doby, „kdy se právní úkon stal“. Zákondárce upravil i takové právní úkony, jejichž „následkem je opakované nebo nepřetržité plnění“. Je-li tento úkon závislý na rozvazovací podmínce, „nemá její splnění účinky na plnění, která se již stala, ledaže si účastníci ujednali něco jiného“. Tato úprava je významná i v širším kontextu. Hospodářský zákoník zvláštnosti takovýchto závazků nebere na vědomí, což přináší nemalé praktické obtíže (např. v souvislosti s fakturováním). Proto by byla potřebná úprava závazků takového „kontinuálního“ typu nejen v souvislosti s podmínkami, ale také např. ohledně splnění, fakturování apod.

Užitečné může být i ustanovení, jaké obsahuje zákoník mezinárodního obchodu v § 48, podle něhož účastník, který je podmíněně zavázán, je povinen zdržet se všeho, co by mohlo znemožnit nebo znesnadnit splnění jeho podmíněné povinnosti, dokud není o podmínce rozhodnuto.

V období přípravy občanského a hospodářského zákoníku se odůvodňovalo vypouštění podobných ustanovení jejich kasuističností. Zkušenosti s „jednoduchou“ úpravou však ukazují, že „zjednodušení“ je komplikující, protože klade daleko větší nároky na interpretaci, interpretace se stává příliš tvůrčí, je proměnlivá a snižující právní jistotu. Interpretace nezaručuje, že bude vždy respektován duch zákona a často vede k neoficiální novelizaci. Proto je naléhavý požadavek precizní, komplexní a logicky skloubené právní úpravy. Navíc hospodářský zákoník trpí nevyvážeností, neproporcionálností nejen v obecně známém smyslu, tj. neúplnou úpravou vertikálních vztahů a rozsáhlejší úpravou závazkových vztahů, ale také ve smyslu vyváženosti mezi obecnou a zvláštní úpravou. Obecná úprava právních skutečností je jenom kusá. Části upravující jednotlivé druhy hospodářských závazků byly během let doplňovány ustanoveními někdy skutečně až kasuistickými. Praxe s těmito změnami vyjadřuje spokojenost. Nepoměr mezi obecnou a zvláštní úpravou se tím však prohloubil. Proto je velmi aktuální doplnit i obecnou úpravu o všechna potřebná ustanovení. Mezi nimi významné místo patří i úpravě podmínek.

Nejběžnějším a nejvýznamnějším druhem právních úkonů v právu hospodářském, občanském i mezinárodního obchodu jsou *smlouvy*. Smlouvy mají velký význam i v pracovním právu. K obecné úpravě právních úkonů je proto často přiřazována i úprava smluv a jejich uzavírání.

Hospodářský zákoník systematicky oddělil obecnou úpravu právních úkonů od úpravy hospodářských smluv (část první, část šestá). Navíc rozlišuje hospodářské smlouvy a *jiné dohody* socialistických organizací. Mnoho významných ustanovení v šesté části včetně úpravy uzavírání se vztahuje jenom na hospodářské smlouvy. O to nejasnější je právní režim

ostatních dohod. Rozhodovací praxe se někdy od striktního výkladu odchyluje a postupuje podle úpravy uzavírání hospodářských smluv i při rozhodování o dohodách. Např. zcela běžně jsou vydávána rozhodnutí o nahrazení dohody o podstatných náležitostech hospodářské smlouvy, jak to umožňuje § 153 odst. 3 písm. c) hosp. zákoníku, i pro změny závazků. Podle hospodářského zákoníku se ale změny závazků provádějí dohodami, které nejsou hospodářskými smlouvami. Arbitráž by tu musela postupovat podle § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži, popř. podle § 118 hosp. zákoníku.

Uvedená skutečnost svědčí o tom, že rozlišování smluv a dohod není příliš vhodné. Pro organizace není snadno pochopitelné, že závazek, který vznikl smlouvou, může být změněn jenom dohodou. *Sjednacení* režimu dvoustranných právních úkonů by usnadnilo aplikační praxi a zjednotilo právní úpravu.

S řešením této otázky souvisí i náležitost písemné formy hospodářských smluv a dohod, která v praxi přináší problém bezesmluvních dodávek. Jen zřídka je tento negativní důsledek zásady vyslovené v § 23 zmírňován využitím práva hospodářské arbitráže prohlásit za platný úkon, jenž je neplatný jenom pro nedostatek formy. Pozitivně může proto působit i změna rozhodovací praxe. V poslední době se objevuje myšlenka zakotvení odpovědnosti za vady i pro bezesmluvní dodávky a zachování principu povinné písemné formy. Domnívám se, že takové řešení by bylo v rozporu se základními právními principy (vznik vlastnického práva z deliktu; vznik odpovědnosti bez protiprávního úkonu). Základním problémem je povinná písemná forma smluv a řešení je třeba hledat v úpravě tohoto pravidla — buď od písemné formy upustit, nebo ji omezit jenom na některé smlouvy, anebo zvolit řešení obdobné jako v zákoníku práce, to znamená ne vždy vázat na porušení povinnosti písemné formy neplatnost úkonu. Možným řešením by byla také relativní neplatnost.

Občanský zákoník v hlavě čtvrté o právních úkonech vyděluje skupinu ustanovení pod rubrikou „Smlouvy“. Úprava uzavírání smluv se značně liší od hospodářského zákoníku. Za příliš funkční nepovažuji ustanovení § 43 obč. zák., podle něhož jsou účastníci povinni dbát, aby při úpravě smluvních vztahů bylo odstraněno vše, co by mohlo vést ke vzniku rozporů. V hospodářském zákoníku v tomto směru vystačíme s povinností spolupráce mezi socialistickými organizacemi.

Vznik smlouvy je upraven občanským zákoníkem tak, že se požaduje shoda na obsahu smlouvy. To odpovídá úpravám v hospodářskoprávních předpisech, vyžadujícím dohodu o celém obsahu smlouvy. Taková formulace je přesnější. Pokud by byly realizovány náměty, jež se objevily v hospodářskoprávní teorii,¹³⁾ znamenalo by to přiblížení k obecné úpravě občanského zákoníku. Na rozdíl od hospodářského zákoníku stanoví § 45

odst. 2 obč. zák., že k uzavření smlouvy nedojde, je-li návrh přijat opožděně. Takové přijetí považuje občanský zákoník za nový návrh. Hospodářský zákoník naopak v § 154 odst. 3 stanoví zásadu, že i opožděná akceptace způsobuje vznik smlouvy. Organizace má pouze možnost zabránit tomu svým včasným projevem vůle. Rozdílná úprava se obtížně prosazuje v právním vědomí a vede k tomu, že někdy vznikne hospodářská smlouva, aniž si to organizace uvědomují. Z tohoto hlediska by sjednocení úpravy bylo užitečné.

Zákoník mezinárodního obchodu, který upravuje uzavírání smluv v hlavě třetí „Obecná ustanovení o závazkových vztazích“ a který má tedy systematickou koncepci shodnou s hospodářským zákoníkem, prohlašuje v § 110 návrh, který nebyl přijat ve lhůtě, za zaniklý. Odchyldkou je případ podle § 111 odst. 1 ZMO, kdy akceptace sice dojde po lhůtě, avšak navrhovatel musel poznat, že přijetí bylo vypraveno včas, a přesto bez zbytečného odkladu neprohlásil, že je odmítá jako opožděné. Zákoník mezinárodního obchodu je tedy v tomto směru bližší občanskému zákoníku.

Základní řešení vzniku smlouvy je v zákoníku mezinárodního obchodu podobné jako v hospodářském zákoníku. Požaduje se shoda alespoň o podstatných částech smlouvy, za něž se považují jednak ty, o nichž dala jedna strana najevo, že dohoda o nich je předpokladem uzavření smlouvy, jednak ty, které jsou uvedeny v zákoníku pro jednotlivé druhy smluv.

Zákoník práce upravuje smlouvy stručně ve dvou ustanoveních (§ 244, 245) v první hlavě páté části, tedy v rámci úpravy právních úkonů. Kromě toho je v § 245 zákoníku práce upraveno odstoupení od smlouvy.

Odlišnosti v úpravě délky akceptační lhůty v hospodářskoprávních předpisech je možno považovat za odůvodněné vzhledem k povaze hospodářských závazků.

V § 47 odst. 1 občanský zákoník obecně upravuje závažnou otázku: „Jestliže zákon stanoví, že ke smlouvě je třeba rozhodnutí příslušného orgánu, je smlouva účinná tímto rozhodnutím, Je-li rozhodnutí záporné, smlouva se ruší.“ Podrobně se otázkou potřebnosti podobné úpravy v hospodářském zákoníku zabýval K. Čapek.¹⁴⁾ Odlišné stanovisko vyjádřil V. Libánský.¹⁵⁾ Domnívám se, že Čapkův návrh je vhodnější, přestože souhlasím s tím, že v hospodářské praxi se stále častěji nerozlišuje mezi platností a účinností smlouvy. Rozdíl mezi nimi však existuje, není možné

¹³⁾ LIBÁNSKÝ, V.: Uzavírání hospodářských smluv, výzkumná práce, ÚHP Praha, 1984, str. 37 (a obdobně str. 65): „...navrhují v závěru této práce obecné řešení úpravy vzniku hospodářských smluv, založené na třech pravidlech: a) hospodářská smlouva vzniká dohodou o celém obsahu; b) stanoví-li právní předpis náležitosti podstatné pro vznik smlouvy, vzniká hospodářská smlouva dohodou o těchto náležitostech; c) právní předpis může upravit vznik hospodářské smlouvy jiným způsobem.“

ho právní úpravou smazat. Tak např. podmínky v právních úkonech jsou na rozlišování platnosti a účinnosti založeny. Jasně rozlišení v právní úpravě by mohlo vést k potřebnému posunu v právním vědomí.

Občanský i pracovní zákoník v rámci úpravy smluv obsahují i ustanovení o *odstoupení* od smlouvy. Zákoník mezinárodního obchodu upravuje odstoupení v rámci zániku závazků (§ 235 ZMO). Hospodářský zákoník se odlišuje terminologií, protože užívá název „odstoupení od závazku“, a tím, že je obecně upravuje jenom jako důsledek prodlení (§ 138 hosp. zák.).

Podle § 48 obč. zák. může účastník odstoupit od smlouvy jen, jestliže je to stanoveno v zákoně nebo účastníky dohodnuto. Zcela obdobné ustanovení obsahuje zákoník práce v § 245. Zákoník mezinárodního obchodu podobně jako hospodářský zákoník upravuje odstoupení v souvislosti s odpovědností za prodlení. Úprava je však podstatně podrobnější — rozlišuje se prodlení dlužníka a prodlení věřitele, právo odstoupit vzniká bez dalšího při prodlení, které zakládá podstatné porušení smluvní povinnosti. V případě prodlení, které zakládá nepodstatné porušení smluvní povinnosti, musí být splněny další předpoklady podobně jako podle hosp. zák. (§ 237 ZMO). I některá další, podrobnější ustanovení zák. mezinárodního obchodu by mohla mít pozitivní funkci v hospodářském zákoníku (např. podle § 239 není věřitel oprávněn odstoupit od smlouvy po dobu prodlení dlužníka, po kterou je smluveno placení smluvní pokuty apod.).

Významnou součástí úpravy právních úkonů hraničící s úpravou právní subjektivity je *jednání jménem socialistické organizace* (a její organizační složky, již je přiznána právní subjektivita), popř. jménem jiné právnické osoby.

Podle hospodářského zákoníku socialistické organizace mohou jednat buď prostřednictvím svých orgánů (statutárních nebo jiných), anebo prostřednictvím zástupců. To je zakotveno mezi ustanoveními o právních úkonech socialistických organizací.

Občanský zákoník obdobná ustanovení řadí do rámce úpravy subjektů občanskoprávních vztahů. Obsahově je § 20 obč. zák. odlišný od hospodářského zákoníku. Sjednocení úpravy by bylo nanejvýš potřebné

¹⁴⁾ ČAPEK, K.: K problematice účinnosti právních úkonů, Právník, 125, 1986, 9, str. 819—832. Přisvědčit je třeba jeho závěru: „Máme za to, že nová občanskoprávní úprava účinnosti smluv by mohla být do jisté míry vzorem pro novou hospodářskoprávní úpravu. Nová úprava by měla mít obecný charakter. Schválení právního úkonu by nikdy nemělo být podmínkou platnosti právního úkonu, nýbrž jediné jeho účinnosti...“ K. Čapek v cit. článku rovněž rozebírá § 47 odst. 3 obč. zák., jehož formulace není optimální.

¹⁵⁾ LIBÁNSKÝ, V.: cit. práce, str. 63: „Domnívám se, že pro uvedené rozlišování není věcných důvodů. Je proto možné používat v hospodářskoprávních předpisech pouze jedinou z uvedených právních konstrukcí. Blíží k chápání hospodářských pracovníků je podle mého názoru konstrukce první, jež souhlas nebo schválení smlouvy považuje ve stanovených případech za podmínku její platnosti, resp. přesněji řečeno jejího platného vzniku.“

a v tomto případě by bylo lépe přiklonit se k preciznější formulaci hospodářskoprávní.

Podle § 20 obč. zák. socialistická organizace jedná svými pracovníky a členy, kteří plní její úkoly. Občanský zákoník tedy neužívá termín „orgán“ socialistické organizace. Nerozlišuje proto ani mezi statutárním a jiným orgánem. Základní konstrukce, podle níž jsou právní úkony činěné těmito osobami právními úkony organizace, je shodná s řešením hospodářského zákoníku. Rozsah jednatelského oprávnění však občanský zákoník neupravuje a ani neodkazuje na žádný jiný pramen. Právními úkony organizace jsou ovšem jenom úkony, které jménem organizace činí „pracovníci a členové v mezích svých oprávnění“. Meze jejich oprávnění bude nutno posuzovat právě podle hospodářského zákoníku.

V § 20 obč. zák. jsou upraveny důsledky překročení jednatelského oprávnění. Takový úkon má právní následky jenom tehdy, „pokud se ... týká úkolů organizace“ a „jde-li o překročení, o němž druhý účastník nemohl vědět“. Prvý předpoklad je nutno vykládat v souladu s § 18 hosp. zák. upravujícím rámec speciální subjektivity. Druhý předpoklad je ochranou druhé strany obdobnou § 21 odst. 3 hosp. zák. Na rozdíl od hospodářského zákoníku, který připouští ratihabici při překročení jednatelského oprávnění jiným než statutárním orgánem, občanský zákoník podobné ustanovení nemá. To nelze vykládat jinak, než že v občansko-právním vztahu nelze tuto vadu právního úkonu zhojit. Domnívám se, že pro tuto rozdílnost nejsou důvody.

Podle hospodářského zákoníku může socialistická organizace jednat také prostřednictvím *zástupce*. Občanský zákoník upravuje zastoupení v § 22 an. Ustanovení o tom, že „zastupovat jiného nemůže ten, kdo sám není způsobilý k právnímu úkonu, o který jde, ani ten, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného“ v hospodářském zákoníku nemá obdobu a pro zastupování socialistických organizací ani není v plné míře použitelné. Činí-li totiž hospodářskoprávní úkon jménem organizace občan, nemá nikdy jako fyzická osoba hospodářskoprávní způsobilost k právním úkonům. Na druhé straně by bylo třeba stanovit výslovně i pro hospodářskoprávní vztahy, zda si může zástupce ustanovit dalšího zástupce (§ 24 obč. zák.). Občanský zákoník podobně jako hospodářský připouští dodatečné schválení úkonu, jímž byl překročen rozsah jednatelského oprávnění zástupce (§ 25 obč. zák.).

Neracionální je rozdílná úprava náležitostí plné moci v občanském a v hospodářském zákoníku. Podle hospodářského zákoníku musí mít plná moc vždy písemnou formu, musí vymezovat rozsah zmocnění a může ji vystavit jenom statutární orgán (§ 22 odst. 1 hosp. zák.). Podle občanského zákoníku musí být v plné moci uveden rozsah zmocnění. Písemná forma se vyžaduje jenom v případě, že právní úkon činěný zástupcem má mít

zvláštní formu, a dále v případě, že se netýká jen určitého právního úkonu. Ve většině případů zastoupení socialistické organizace zřejmě bude i podle této úpravy písemná forma nezbytná a § 31 obč. zák. se tak do jisté míry hospodářskému zákoníku přibližuje. Občanský zákoník však vůbec nepožaduje, aby plnou moc vystavil statutární orgán, což je koneckonců v souladu s § 20 obč. zák., který nerozlišuje statutární a jiné orgány organizací. Sladění obou úprav přitom nebrání věcné důvody. Na druhé straně úpravu zániku plné moci by bylo užitečné včlenit i do hospodářského zákoníku. Je to otázka velmi praktická, která za současného stavu může být řešena jenom prostřednictvím § 354 odst. 9 hosp. zák. (smlouva o obstarání záležitostí), což však je v nerovnováze s konstitutivním pojetím plné moci podle § 22 odst. 1 hosp. zák. („oprávnění zastupovat... vzniká udělením písemné plné moci“ — není řečeno, jak zaniká).

Zákoník práce na rozdíl od občanského i hospodářského zákoníku zařazuje úpravu jednání jménem socialistické organizace do první části, hlavy druhé, odtrhává tato ustanovení od ustanovení o právních úkonech. Stejně jako občanský zákoník považuje úpravu jednání jménem organizace za součást úpravy subjektů pracovněprávních vztahů.

Podle § 9 zák. práce činí právní úkony v pracovněprávních vztazích především statutární orgán. Na rozdíl od občanského pracovní zákoník tedy tento pojem zná. Jiní pracovníci jsou oprávněni jako orgány organizace činit úkony „vyplývající z jejich funkcí stanovených organizačními předpisy“ (§ 9 odst. 1 zák. práce). Rozsah jednatelského oprávnění jiných orgánů není upraven zcela shodně jako v zákoníku hospodářském (neumožňuje jednat v případech, kdy je to v hospodářském styku obvyklé, tedy neobsahuje podobnou pružnou formulaci jako § 21 odst. 2 hosp. zák.). Zákoník práce nevymezuje pojem statutárního orgánu, což je optimální řešení umožňující výklad podle hospodářského zákoníku.

Pochybnosti vyvolává § 9 odst. 3 zák. práce, v němž je užit název „vedoucí pracovníci organizace“ a vysvětlen je jako „orgány, jakož i její další pracovníci, kteří jsou pověřeni vedením na jednotlivých stupních řízení organizace...“. Vedoucími pracovníky jsou tedy *všechny orgány* a ještě někteří další. Oněmi dalšími mohou být pracovníci, kteří sice vykonávají řídicí funkci uvnitř organizace, ale nejsou oprávněni činit za organizaci právní úkony. Není ale v souladu s pojetím hospodářského zákoníku, jestliže všechny orgány socialistické organizace, tedy všichni ti, kdo mohou činit právní úkony za organizaci (a budou to úkony nejen pracovněprávní, ale také hospodářskoprávní a občanskoprávní), mají být zároveň vedoucími pracovníky. Hospodářský zákoník chápe pojem orgánu velmi široce, bez závislosti na tom, zda konkrétní pracovník nebo člen je současně vedoucím pracovníkem. To je závažná nejednotnost v pojetí dvou příbuzných zákoníků.

Podle § 9 odst. 2 zák. práce může organizace písemně *pověřit* další své *pracovníky*,¹⁶⁾ aby činili určité právní úkony v pracovněprávních vztazích jejím jménem. To je zcela specifický pracovněprávní institut, jenž nemá obdobu ani v občanském, ani v hospodářském právu. Pověření je tedy specifický pracovně právní úkon, jenž musí mít písemnou formu a musí obsahovat rozsah pověření. Není stanoveno, kdo může takové pověření v organizaci vydat.

V § 14 an. zákoníku práce jsou převzata ustanovení občanského zákoníku o zastoupení. Znamená to, že socialistické organizace mohou jednat v pracovněprávních vztazích třemi způsoby: svými orgány, pověřenými pracovníky a prostřednictvím zástupců. Zástupcem nemůže být pracovník organizace — na rozdíl od hospodářskoprávních vztahů.¹⁷⁾

Zákoník mezinárodního obchodu obsahuje rovněž rozdílnou úpravu. V podstatě však vychází ze stejné koncepce jako ostatní příbuzné zákoníky, to znamená, že organizace mohou jednat svými orgány nebo zástupci. Úprava orgánů organizací je zařazena do prvního dílu o osobách. Podle § 9 ZMO je stanoveno, kterými orgány právnická osoba jedná, v právních předpisech, podle nichž byla zřízena, nebo ve stanovách na jejich základě vydaných. Vlastní úprava tedy není dána zákoníkem. Pokud jde o socialistické organizace, plyne z občanského zákoníku. Koncepci přímého jednání právnických osob vyjadřuje § 9 odst. 2 ZMO, v němž se uvádí, že právní úkony, které jménem právnické osoby nebo státu činí jejich orgány v mezích svých oprávnění, jsou vždy právními úkony právnické osoby nebo státu.

Ustanovení o zastoupení jsou umístěna v rámci úpravy právních úkonů. Plná moc podle zákoníku mezinárodního obchodu musí mít písemnou formu jenom tehdy, jestliže úkon, pro nějž je udělena, má mít také písemnou formu. Podrobně je upraven zánik plné moci. Jenom zákoník mezinárodního obchodu upravuje prokuru a zmocnění při provozu podniku. Ustanovení § 71 ZMO o zmocnění při provozu podniku je blízké úpravě rozsahu jednatelského oprávnění jiného orgánu socialistické organizace v § 21 odst. 2 hosp. zák.

Podaný přehled právní úpravy, který měl umožnit plastičtější zhodnocení úpravy v hospodářském zákoníku, byl jen velmi povšechný. Přesto je možno z tohoto hrubého srovnání vyvodit některé závěry.

Všechny zkoumané zákoníky upravují v obecné rovině právních skutečností především právní úkony (nezabývala jsem se vzhledem k nedostatku místa ustanoveními o počítání času, o promlčení a prekluzi, která

¹⁶⁾ Srov. např. TEJKAL, J. a kol.: Zákoník práce v otázkách a odpovědích, Práce, Praha 1968, str. 13; KALENSKÁ, M. a kol.: Československé pracovní právo, Panorama, Praha 1981, str. 56.

¹⁷⁾ KALENSKÁ, M. a kol.: cit. dílo, str. 58.

jsou zpravidla umístěna na jiných místech v zákoně). Hospodářský zákoník, ačkoli vychází z hospodářskoprávní teorie jednotné úpravy horizontálních a vertikálních vztahů, zachovává tuto tradiční omezenost a neupravuje akty hospodářského řízení, což je přetrvávající a praxi neustále pocítovaná mezera. V tomto směru je odklon od příbuzných zákoníků nejen žádoucí, ale zcela nutný.

Úprava právních úkonů se v mnoha směrech odlišuje a často bezdůvodně. Hospodářský zákoník má úpravu příliš stručnou, mezerovitou. Řada ustanovení obsažených v ostatních zákonících v hospodářském zákoníku chybí, ač by byla potřebná. Mezery v právní úpravě musí doplňovat rozhodovací praxe. Úprava v hospodářskoprávních předpisech je komplikována rozlišováním hospodářských smluv a jiných dohod. Obecná úprava dohod zcela chybí (s výjimkou formy). Přezkoumat by bylo třeba rozdělení úpravy mezi prvou a šestou část zákoníku. Odlišnosti hospodářskoprávní terminologie jsou někdy neodůvodněné. Velmi důležitý je požadavek koordinace úprav jednání jménem socialistické organizace. K tomu přistupuje ještě naprostý nedostatek obecné úpravy jednání za orgány hospodářského řízení ve vertikálních vztazích, popř. i ve vztazích horizontálních. I v této oblasti by měla být hospodářskoprávní úprava podrobnější.

II.

PŘÁVNÍ SKUTEČNOSTI V HOSPODÁŘSKOPRÁVNÍCH PŘEDPISECH NIŽŠÍ PŘÁVNÍ SÍLY

Poté, co jsem se pokusila podat stručný obraz o nejobecnější úpravě právních úkonů v hospodářském zákoníku ve srovnání s příbuznými zákoníky, je možno přistoupit k výkladu poznatků, jež přineslo zkoumání několika výše jmenovaných právních předpisů nižší právní síly. Na tyto předpisy hledím rovněž pod zorným úhlem zkoumání právních skutečností, i když se již neomezují jenom na právní úkony. V předchozí části jsem byla nucena pohled zúžit — jednak proto, že rozsah této práce je omezený, jednak s ohledem na rozdílný předmět jednotlivých právních odvětví.

Předpisy nižší právní síly jsem zkoumala se snahou zachytit veškeré právní skutečnosti jimi upravené. I na tomto úseku jsem však byla nucena brát ohled na rozsah práce, což vedlo k omezení záběru.

Získaný materiál bylo nutno posuzovat na základě předchozí klasifikace hospodářskoprávních skutečností. Tuto klasifikaci je možno nazvat pracovní, nemá být řešením teoretického problému klasifikace hospodářsko-

právních skutečností. V následujícím textu budu rozlišovat *atypické skutečnosti*, které nemají znaky žádné z dalších skupin a o nichž je i někdy možno konstatovat, že vůbec právními skutečnostmi nejsou; dále *právní úkony*, *protiprávní jednání*, *akty hospodářského řízení* a *události*. Záměrně se nezabývám protiprávními stavy, jejichž vymezení považuji za příliš nejasné. Na druhé straně považuji za nezbytné alespoň se zmínit o otázce dispozitivnosti a kogentnosti hospodářskoprávních norem.

1. Atypické hospodářskoprávní skutečnosti

Vcelku je obecně přijímán názor, že hranice právní normy jsou neurčité a neurčité jsou i hranice hypotézy právní normy. Za součást hypotéz právních norem vyjádřených v určitém právním předpise by bylo možno považovat i ustanovení upravující předmět úpravy. Vymezuje okruh společenských vztahů, na něž se příslušná právní úprava vztahuje. Použití libovольné dispozice vyjádřené v právním předpise je možné jenom za předpokladu, že se jedná o vztah v rámci tohoto okruhu. Jako příklad je možno uvést § 1 vyhl. č. 49/1985 Sb., o základních podmínkách prací a služeb v oblasti automatizovaného zpracování dat (dále jen ZPD automatizovaného zpracování dat): „Tato vyhláška upravuje hospodářské závazky a) k provedení prací spojených s vypracováním projektové dokumentace automatizovaných systémů a její poskytování jiným uživatelům, b) k provedení prací a služeb spojených s automatizovaným zpracováním dat, c) k poskytnutí dat z datové základny dodavatele...“ V § 1 odst. 2 cit. vyhl. je negativní vymezení: „Vyhláška neupravuje vztahy, jejichž předmětem je provádění prací a) podle předpisů o zabezpečení vědeckotechnického rozvoje, b) jako součást dodávek počítačových systémů...“ Někdy je obdobné ustanovení nazváno „rozsah platnosti“ (vyhláška č. 154/1975 Sb.). Kromě předmětu úpravy bývají v prvních ustanoveních předpisů vymezeny základní pojmy nebo stanoveny obecné povinnosti.

Součástí úvahy o možnosti použití určitého ustanovení právního předpisu se proto vždy stává posouzení, zda vztah patří do předmětu úpravy. S vlastní povahou upravovaného vztahu právní předpis spojuje obecný právní následek — právní režim vztahu, jeho podřízení určité právní úpravě. Na druhé straně sama povaha vztahu zpravidla ještě nemá za následek vznik subjektivního práva nebo povinnosti.

Společenský vztah, který se má stát součástí předmětu úpravy, musí často nabýt určité formy, formy právního vztahu. Tak např. musí vzniknout hospodářský závazkový vztah určitého druhu, aby bylo možno použít ustanovení určitých základních podmínek dodávky. Ke vzniku závazkového vztahu však je zapotřebí určité právní skutečnosti.

Ustanovení o předmětu úpravy právního předpisu je proto možno chápat jako hypotézu (součást hypotézy) řady právních norem. Právně významnou skutečností v tomto případě je, aby společenský vztah patřil do popsaného okruhu vztahů. Splnění tohoto předpokladu může být důsledkem jiné právní skutečnosti (hospodářské smlouvy) nebo může plynout jenom z přirozené povahy věci nebo činnosti nebo subjektu nebo z jiné skutečnosti. Z hlediska předmětu úpravy je zpravidla rozhodné, zda nastane skutečnost určité specifické povahy a právě tato specifická povaha. Např. není rozhodující, že byla uzavřena hospodářská smlouva, ale že to byla smlouva určitého typu s určitým předmětem plnění — ne pouze smlouva o dodávce výrobků, ale smlouva o dodávce spotřebních výrobků nebo strojírenských výrobků nebo zemědělských výrobků. V případě vyhlášky o fakturování je předpokladem jejího použití, že byla uzavřena smlouva o dodávce (nebo jinak vznikl závazek) a že dodávka byla (řečeno zjednodušeně) splněna.

Užší nebo širší vymezení předmětu úpravy určuje větší nebo menší obecnost právní normy. Čím je právní norma speciálnější, tím užší je předmět její úpravy a tím početnější jsou podmínky stanovené v hypotéze pro její použití. Vlastní *povaha vztahu* je právně významnou skutečností, ať už je dána čímkoli. Skutečnosti podmiňující povahu vztahu mnohdy nelze redukovat na tradiční právní skutečnosti.

Dosti často kontinuálně s vymezením předmětu úpravy v úvodních ustanoveních právních předpisů pokračuje zužování okruhu vztahů v podmiňujících částech jednotlivých dalších ustanovení právního předpisu. Tak jako říkáme, že právní řád je soustavou právních norem, bylo by možno říci, že každá dispozice má jednu velkou hypotézu, v níž jsou zahrnuty podmínky použití od těch nejobecnějších v předpisech nejvyšší právní síly až po podmínky stanovené bezprostředně se samotnou dispozicí. Na těchto vnitřních vazbách právního řádu nic nemění, zda všechny tyto podmínky budeme považovat za právní skutečnosti, nebo zda pojem právní skutečnosti omezíme jen na některé z nich.¹⁸⁾

V rámci tohoto zužování jsou formulovány mnohé podmínky, které necítíme jako právní skutečnosti, ač by za ně i mohly být považovány. Např. podle § 7 vyhl. č. 61/1986 Sb., o prozatímní správě národního majetku, „Movité věci muzejní a galerijní hodnoty, popř. hodnoty dokumen-

¹⁸⁾ Zajímavým pokusem o teoretické vyjádření této složité souvislosti je koncepce V. B. Isakova: „Ve struktuře faktických okolností spojených s vyvoláním právních následků lze vyčlenit tři okruhy skutečností. Prvou skupinou jsou společensky významné skutečnosti, jež v souhrnu vytvářejí tu nebo jinou společenskou situaci... Druhým okruhem skutečností jsou právní podmínky — okolnosti, jež mají právní význam z hlediska vzniku právních následků, ale nejsou s nimi spjaty přímo, ale prostřednictvím jednoho nebo několika zprostředkujících článků...“ (Přeložila I. P.) Třetím okruhem jsou právní skutečnosti. Viz ISAKOV, V. B.: Juridičeskije fakty v sovětskom prave, Jurid. litěratúra, Moskva 1984, str. 20—21.

tující vývoj společnosti dá okresní národní výbor...“ a dále: „Kulturní památky a věci muzejní a galerijní hodnoty vojenského charakteru převede...“. Podobně v tomtéž ustanovení: „Movité věci archivní hodnoty převede...“ nebo „poštovní známky a jiné poštovní ceniny včetně jejich sbírek, pokud mají muzejní, galerijní nebo archivní hodnotu, převede bezplatně...“. Podobných příkladů, kdy *povaha věci* nebo *cena věci* má (dokonce bezprostřední) právní následek, je možno uvést mnoho a nejen v právě citované vyhlášce. Takovouto skutečnost je obtížné přiřadit k právním událostem, ačkoli k nim má zřejmě nejbližší. V názvu „událost“ je však obsažen jakýsi prvek dynamičnosti. Předpokládáme, že to je určitý jev, který nastává nezávisle na lidské vůli. Povaha věci je statickou okolností, často je vyvolána právě lidskou činností.

Mezi atypické skutečnosti, které jsem nazvala „povaha věci“, je možno zahrnout i některé složitější formulace v právních předpisech. Stejnorodou se zdá např. skutečnost uvedená v § 18 odst. 1 vyhl. č. 73/1985 Sb., o základních podmínkách dodávky zemědělských výrobků a zemědělských potřeb (dále jen ZPD zemědělských výrobků): „Na plnění smlouvy se započítávají zemědělské výrobky v jakosti odpovídající technickým normám, popř. technickým podmínkám a není-li jakost takto stanovena, jakosti dohodnuté ve smlouvě.“ V tomto případě se jedná o stanovení náležitostí právního úkonu — splnění. Je ale možno také říci, že to je dispozice právní normy (je stanovena povinnost započítat...) a je možno uvedenou formulaci interpretovat i jako sankci (nemá-li předmět plnění stanovené vlastnosti, nezapočítá se na plnění smlouvy).

Ačkoli v obou popsanych případech má právní význam povaha věci, její vlastnosti, jsou tu i významné rozdíly. V prvním případě jsou právně relevantní přirozené vlastnosti věci, nepředpokládá se jejich ovlivnění právním subjektem. V druhém případě je naopak právní povinností subjektu poskytnout předmět s určitými vlastnostmi. Právní subjekt tyto vlastnosti má ovlivnit, mají být výsledkem jeho chování. Z těchto důvodů se může povaha věci jednou objevit jako atypická skutečnost a jindy mohou být vlastnosti věci náležitostí právního úkonu.

Hypotézy právních norem jsou však formulovány natolik rozmanitě, že lze nalézt i další variantu právního významu povahy věci. Podle § 6 odst. 6 vyhl. č. 61/1986 Sb. může okresní národní výbor z věcí nabytých státem v řízení o dědictví výjimečně prodat občanovi movité věci, „které *pro něho mají význam* jako památka na zemřelého“. Takovýto charakter předmětu nevyplývá z objektivních vlastností věci, ale z okolností subjektivní povahy. Lze také říci, že rozhodující je vztah občana k věci.

Zjistit hranici jednotlivých složek právní normy je v textu právní normy mnohdy obtížné. V hospodářském právu je třeba všimnout si také poměru mezi zakotvením právních skutečností v hypotézách norem a mezi

dispozemi tzv. *kompetenčních norem*, v nichž je stanoveno, který orgán může učinit jaké opatření a v jakém okruhu vztahů. Tato problematika se rovněž dotýká otázek hospodářskoprávní subjektivity, protože ta je ve vertikálních vztazích vyjadřována právě kompetenčními normami (do kterých vztahů může orgán vstupovat). Těmito normami jsou vlastně zároveň stanoveny *podmínky* pro určitý postup, určité rozhodnutí apod. Hranice dispozic a hypotéz je zcela nejasná. Jako příklad takového ustanovení, které je možno posuzovat několikerým způsobem, je možno uvést § 5 odst. 2 vyhl. č. 61/1986 Sb. Specifické pro hospodářské právo je, že většinou podobné úpravy mají hmotněprávní povahu. O procesněprávních normách je možno mluvit jenom tam, kde rozhodují státní orgány o právních poměrech účastníků. Řízení hospodářské činnosti může být upraveno podobně, ale jedná se o kvalitativně jiné vztahy, v nichž vystupují orgány hospodářského řízení svým jménem, neprojevují státní vůli, ale vůli vlastní. Tam, kde řízení uskutečňují orgány státní správy, je ovšem hranice mlhavá. Zřetelná je v nestátním sektoru a na úrovni výrobních hospodářských jednotek.

Podle zmíněného § 5 odst. 2 cit. vyhl. ONV naloží s věcmi a prostředky, jichž nabyl stát výrokem soudu o propadnutí majetku, až po uplynutí tří měsíců od právní moci výroku soudu, jestliže „mohou vzniknout pochybnosti, zda je jich nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb osob... a jsou-li předpoklady, že by mohla být podána žádost o jejich vynětí...“. Předpokladem uplatnění tříměsíční lhůty je tedy určitá situace popsaná však velmi vágně a ryze subjektivisticky. Předpokladem ani není, že vznikly pochybnosti, ale jenom to, že by takové pochybnosti mohly vzniknout. Je možné takto neurčitě popsanou situaci, jež je předpokladem odkladu určitého jednání ONV, prohlásit za právní skutečnost? Pokud vzhledem k bezprostřednosti právních následků odpovím kladně, vznikne otázka, jaký druh právní skutečnosti to je.

Je však také zřejmé, že praktická použitelnost takového ustanovení je problematická — jde spíše o jakýsi návod, doporučení národnímu výboru, aby podle konkrétních okolností posečkal. S porušením dispozice není spjata žádná sankce. Na druhé straně je třeba z cit. ustanovení vyvodit závěr, že v případě splnění uvedených podmínek vzniká národnímu výboru právní povinnost dodržet tříměsíční lhůtu.

V právních předpisech bývá poměrně často použito slovo „*výjimečně*“ (např. § 6 odst. 6 cit. vyhl.). Může znamenat, že subjekt se má chovat v souladu s dispozicí ne vždy, ale jenom ojediněle s přihlédnutím k dalším konkrétním okolnostem. Může mít ale také jenom nenormativní, komentářovou povahu informující o tom, že současně uváděná dispozice je vybočením ze zásady. Rozlišit mezi oběma možnými významy je obtížné. Interpretace a především legislativa by měla vždy vycházet z požadavku,

aby právní předpisy obsahovaly jenom ustanovení, která mají normativní obsah.¹⁹⁾ Slovo výjimečně by tedy mělo vždy znamenat, že subjekt nepostupuje v souladu s dispozicí běžně a pravidelně, ale jenom v ojedinělých případech. V tomto smyslu je lze chápat jako součást dispozice, ale není vyloučen ani výklad v rámci hypotézy.

Podobně by bylo možno uvažovat i o jiných výrazech, které se v právních předpisech poměrně často vyskytují — např. „zpravidla“, „ze závažných důvodů“, „v odůvodněných případech“ (srov. § 12 odst. 1, § 13 odst. 3 vyhl. č. 29/1986 Sb.).

Mezi atypickými skutečnostmi formulovanými v hypotézách právních norem je poměrně mnoho předpokladů *subjektivní povahy*, které však nelze zařadit do skupiny hospodářskoprávních činů. Tak např. podle § 24 odst. 2 ZPD zemědělských výrobků „má-li zemědělská organizace podezření, že důvodem onemocnění . . ., je povinna . . .“. Ještě častěji se k podobným subjektivním okolnostem přihlíží v ustanoveních upravujících oprávnění různých orgánů: podle § 6 odst. 2 vyhl. č. 61/1986 Sb. může rodinné domky atd. prodat okresní národní výbor občanům nebo je může převést do správy MNV za účelem jejich prodeje občanům, „považuje-li to za vhodnější“. Podobnými ustanoveními poskytuje právní předpis prostor pro uvážení s ohledem na okolnosti konkrétního případu. Z hlediska právních skutečností je tak umožněno, aby o právním významu různých předem neurčených faktických okolností rozhodl určený subjekt. Právní následky s nimi spojuje právní norma jenom *nepřímo* — prostřednictvím rozhodnutí právního subjektu. Dispozice je v uvedeném ustanovení alternativní a volbu provádí ONV. Subjektivním prvkem je možnost uvážení orgánu o tom, kterým objektivním okolnostem dá ten právní význam, že podle nich rozhodne o postupu podle jedné nebo druhé dispozice.

Subjektivní prvek je obsažen i ve formulacích, které činí aplikaci dispozice závislou na určitém zjištění uskutečněném subjektem. Většinou se jedná o výrazy použité ve zmíněných tzv. kompetenčních ustanoveních. Ustanovení § 1 vyhl. č. 61/1986 Sb. upravuje v prvním odstavci předmět úpravy takto: vyhláška upravuje prozatímní správu národního majetku „a) u něhož při jeho nabytí státem *není patrné* . . .“, nebo „b) o němž se zjistí . . .“. V § 2 odst. 2 téže vyhlášky: „zjistí-li ONV . . .“ a dobře známé formulace hospodářského zákoníku „zjistí-li hospodářská arbitráž . . .“ (§ 24 odst. 2), „jestliže hospodářská arbitráž zjistí“ (§ 142 odst. 4).

Uvedené formulace vycházejí z poznatku, že použití některých právních norem je závislé na tom, zda byl nebo nebyl učiněn poznatek, a to velmi

¹⁹⁾ Srov. Legislativní pravidla vlády ČSSR, duben 1986, čl. 10: „Právní předpis musí být jasný, stručný, věcně formulovaný a nemá obsahovat ustanovení, která nemají normativní obsah.“

často ne kýmkoli, ale určitým orgánem nebo jiným subjektem. Nepodmíněná formulace by vedla k tomu, že skutečné uplatnění normy by neodpovídalo počtu případů, kdy hypotéza byla naplněna. Nedostatek informací o uskutečnění všech předpokladů hypotézy by měl za následek mnohem nižší počet uskutečněných dispozic. Získání informace o určitých skutečnostech se tak stává součástí složené právní skutečnosti. Zařazení takové skutečnosti do tradičního systému je ovšem obtížné. Z hlediska právního přitom nemá význam, jakým způsobem se k orgánu nebo jinému subjektu informace dostane — zda v důsledku jeho činnosti nebo jakkoli jinak. V tomto směru jde o jakousi obdobu právně významného stavu.

Poměrně často jsou právní následky podmíněny účelově; to znamená, že v hypotéze právní normy je popsán *účel* určitého chování. Podle § 3 odst. 1 ZPD zemědělských výrobků jsou nákupní organizace charakterizovány tak, že to jsou socialistické organizace, které „nakupují zemědělské výrobky od zemědělských organizací pro účely zpracování nebo dalších dodávek“. Podle § 6 odst. 2 téže vyhlášky mohou zemědělské organizace dodávat občanům „pro jejich vlastní spotřebu“. Do stejné skupiny skutečností patří i formulace § 9 odst. 1 cit. vyhl., podle níž organizace uzavírají přípravné smlouvy „v zájmu stabilizace dlouhodobých dodavatelsko-odběratelských vztahů“. V tomto případě se sice rovněž jedná o vyjádření účelu chování organizací, ale zákonodárce zřejmě neukládá organizacím, aby přípravné smlouvy uzavíraly jen za předpokladu, že budou sloužit stabilizaci dlouhodobých dodavatelsko-odběratelských vztahů. Zákonodárce spíše chtěl vyjádřit, že přípravné smlouvy jsou obecně konstruovány k tomuto cíli. Tato funkce však vyplývá již z hospodářského zákoníku a ve vyhlášce musí být chápána opět jako pouze komentářovitě, nenormativní ustanovení.

Je-li mezi předpoklady uplatnění dispozice uveden účel chování, má to i další zvláštnost, totiž zaměření tohoto předpokladu *do budoucnosti*. Právní skutečnosti jsou charakteristické převážně dynamickou povahou a nyní je možno dodat, že právní následky zpravidla nastávají *poté*, co nastala určitá právní skutečnost. Účel chování by měl být dán již v okamžiku tohoto chování, realizace účelu však může nastat jenom v budoucnosti. Vzniká také problém, zda se v případě, že bude později nezvratně zjištěn nedostatek účelu, právní následky ruší apod.

Zdánlivě blízké účelové podmíněnosti jsou formulace typu: „jestliže je to v zájmu národního hospodářství...“ (§ 10 odst. 1 vyhl. č. 28/1986 Sb.). V těchto případech však jde o podmínku, jež musí být splněna před okamžikem a v okamžiku uskutečnění převodu správy. Za této podmínky je možno uskutečnit převod správy opatřením orgánu. Uskutečněním převodu naopak zájem národního hospodářství odpadne, bude uspokojen.

Mezi atypickými skutečnostmi se vyskytují ještě některé další, které

nejsou tak početné, ale stojí za zmínku. Především jsou to některé okolnosti subjektivní povahy, s nimiž právní normy spojují právní následky.

Podle § 12 odst. 2 vyhl. č. 29/1986 Sb. „Vyhlášující orgán nebo organizace může prodloužit lhůtu pro podávání návrhů řešení tematického úkolu . . . , jestliže *úkol nebyl* ve stanovené lhůtě vyřešen a je zvlášť důležitý pro národní hospodářství“. Vyřešení úkolu je lidským chováním, tvůrčí činností. Je nepochybně právní skutečností (je otázka, zda je to ještě hospodářskoprávní skutečnost, ale hranice právních odvětví v tomto směru nejsou tak důležité) stejného typu, jako např. vytvoření průmyslového vzoru. Nejedná se o právní úkon. V citovaném ustanovení je však právní následek spojen s *nevyřešením* úkolu, s nedostatkem tohoto chování, přičemž vyřešení úkolu není právní povinností. O protiprávní jednání proto nemůže jít. Nevyřešení úkolu podobně jako jeho vyřešení je třeba považovat za atypickou subjektivní skutečnost, která je závislá na lidské vůli, ale není projevem vůle vyvolat právní následky.

Z hlediska druhů právních skutečností je zajímavé i ustanovení § 14 odst. 2 téže vyhlášky, podle něhož „Jsou-li předpoklady, že řešení je současně vynálezem, vyhlášující orgán nebo organizace *doporučí* řešiteli podat přihlášku . . . “. Podmínkou vzniku povinnosti doporučit jsou *předpoklady*, že řešení je současně vynálezem. Znamená posouzení podaného řešení z hlediska zákonných znaků vynálezu. Objektivní, zákonem stanovené znaky vynálezu bude v tomto případě posuzovat vyhlášující orgán nebo organizace — v tom je subjektivní prvek.

V souvislosti s naposledy citovaným ustanovením je možno se také ptát, zda doporučení řešiteli je právní skutečností, popř. jakou. Vyhláška stanoví povinnost doporučit. Doporučení má tedy přinejmenším ten následek, že orgán nebo organizace jím plní svoji povinnost, která tím zaniká. Doporučení je projevem vůle a je tedy možno vidět v něm právní úkon.

Podle § 13 odst. 4 cit. vyhl. vzniká povinnost vyhlášujícího orgánu nebo organizace vyplatit odměnu, „jestliže řešitel *vyřešil* tematický úkol podle všech soutěžních podmínek a vyřešení bylo *vyhodnoceno* z hlediska splnění těchto podmínek jako nejlepší“. V takto formulované hypotéze se znovu objevuje ono lidské chování, které není právním úkonem a kumulativně (složená právní skutečnost) rozhodnutí organizace o vyhodnocení. Toto vyhodnocení je právním úkonem, ačkoli je nazváno netypicky. S podobnými názvy se však lze setkat i v jiných právních předpisech.²⁰⁾

²⁰⁾ Otázka povahy těchto právních skutečností je z hlediska hospodářského práva hraniční, byla řešena v literatuře z oboru průmyslových práv. Srov. např. KNAP, K., OPLTOVÁ, M., RYBÁŘIK, K.: Základní otázky teorie průmyslových práv k výsledkům tvůrčí činnosti, in: Aktuální otázky práva autorského, práv průmyslových, práva soutěžního, ÚPAPP PF UK, Praha 1981, str. 34: „Pokud jde o povahu vytvoření předmětů průmyslových práv, platí pro ni tak jako pro vytvoření nehmotných statků vůbec, že jde o výsledek lidské činnosti, nikoli však o právní úkon.“

Vyhláška č. 28/1986 Sb. v § 13 odst. 3 upravuje jinou právní skutečnost — „organizace, která *využívá vynálezu*, je povinná...“, která má také subjektivní povahu. I v tomto případě vzniká právní povinnost jenom té organizaci, která se určitým způsobem chová, která fakticky uskutečňuje své právo užívat vynálezu. Ani o tomto chování nelze tvrdit, že je právním úkonem.

Subjektivní skutečností je i „zavedení vynálezu“ a „vypracování podkladů potřebných pro jeho využívání“ podle § 14 odst. 1 téže vyhlášky. Je to stejná skupina právních skutečností jako ta, do níž řadíme vytvoření průmyslového vzoru, ačkoli v tomto případě chybí tvůrčí charakter lidského chování. Tato skupina je, jak vidět, dosti široká a uvnitř není zcela stejnorodá.

Ustanovení § 15 odst. 3 ZPD zemědělských výrobků upravuje také právní skutečnost: „Jakmile byla *zjištěna jakost a množství* zemědělských výrobků podle § 14 odst. 1 až 6, nemůže nákupní organizace...“ Zjištění jakosti je poměrně složité a může se skládat z různých úkonů. Vždy však má subjektivní charakter, znamená získání určité informace poznávajícím subjektem. Předepsaný postup pouze směřuje k tomu, aby získaná informace pokud možno vždy odpovídala skutečnému stavu výrobků. Jaká to je ale právní skutečnost? Ke zjištění může dojít různým způsobem a dokonce může být učiněno různými subjekty (např. orgánem oprávněným k rozhodování o jakosti). Může být také výsledkem dohody organizací o jakosti, nebo může být dáno rozhodnutím zmíněného orgánu, které je pro obě organizace závazné. Použitý termín „zjištění“ má tedy specifický význam — není pouhým získáním informace, ale je obecným názvem, který může označovat různé skutečnosti (dvoustranný úkon nebo rozhodnutí orgánu).

Subjektivní skutečnost je uvedena i v § 17 vyhl. č. 99/1985 Sb. (dále ZPD lesních výrobků). Podle tohoto ustanovení mohou určené organizace umožnit odběratelům výrobu některých druhů dříví a jeho odvoz „za předpokladu, že splní plánované úkoly a hospodářské závazky v dodávkách dříví...“. Podmínka nevyjadřuje jenom požadavek, aby organizace předtím splnila ve smyslu poskytnutí předmětu plnění v určitém závazkovém vztahu. Z citované formulace by se dalo usoudit, že podmínky jsou dvě: splnění plánovaných úkolů a splnění hospodářských závazků. Avšak víme, že splnění plánovaných úkolů má organizace dosahovat plněním závazků, a proto splnění závazků je přinejmenším podtřídou splnění plánovaných úkolů. Splnění závazků — to je třída právních úkonů. Není-li splnění plánovaných úkolů zároveň splněním závazků, vzniká otázka, jaké je to chování, jaký druh hospodářskoprávní skutečnosti? Žádoucí by jistě bylo, aby obě třídy byly identické. V tom případě by ale stačilo stanovit jako předpoklad splnění závazků. Rozdíl mezi oběma třídami může být

tvořen jenom bezesmluvními dodávkami. Citované ustanovení tedy spojuje právní následky i s *bezesmluvními dodávkami*, jež se tak stávají právními skutečnostmi.

Z provedeného rozboru citovaného ustanovení nutně vyplývá požadavek de lege ferenda omezit podmínku jenom na splnění závazků organizací.

Jinou formulaci právní skutečnosti subjektivní povahy nalézáme v § 9 odst. 2 vyhl. č. 28/1986 Sb.: „Úřad může ... organizaci, kterou *zamýšlí* pověřit výkonem ... práv nebo povinností vyplývajících ze správy, ... zmocnit ...“ Právní následky jsou spojeny s pouhým nevyjádřeným úmyslem, s pouhou vůlí. Jedná se opět o kompetenční normu a uvedená formulace má jenom poskytnout prostor pro uvážení a dát určitý orientační rámec.

Stále zřetelněji se při rozboru právních předpisů krystalizují dvě rozdílné skupiny právních norem, jež se liší i formulacemi hypotéz. Na jedné straně jsou to normy upravující vertikální vztahy, na druhé straně normy upravující horizontální vztahy. Avšak některé právní předpisy (vyhláška č. 29/1986 Sb., o plánování tematických úkolů) a některá ustanovení (např. v ZPD zemědělských výrobků) přesahují hranice hospodářského práva, a proto je třeba hledat jiný výraz pro dvě skupiny norem lišící se zřetelně svou povahou. Je těžko se ubránit názvu veřejnoprávní a soukromoprávní, který má tu výhodu, že není odvětvově omezen.

Bez ohledu na zvolený název je však zřejmé, že ustanovení upravující oprávnění určitých orgánů, formulují hypotézy specifickým způsobem. Při vymezení rámce pro rozhodnutí jsou užívány neurčité, často subjektivní výrazy, které naplňuje určitostí příslušný orgán v rámci své činnosti. Jak bylo výše zmíněno, o právním významu faktické okolnosti vlastně na základě zmocnění daného právním předpisem rozhoduje orgán. V horizontálních vztazích se podobná úprava vyskytuje jen zřídka.

Tento dílčí závěr lze ilustrovat i příkladem dalších neurčitých formulací. Tak podle § 6 odst. 1 vyhl. č. 28/1986 Sb. může být převedena správa vynálezu nebo průmyslového vzoru opatřením ústředního orgánu „*jestliže je to v zájmu národního hospodářství*“. To je obdoba známé formulace § 118 hosp. zák.: „*vyžadují-li to potřeby plánovitého, proporcionálního rozvoje národního hospodářství*“. Právní skutečností je společenská závažnost případu určovaná řadou předem neurčitelných konkrétních skutečností. Rozhodující orgán musí na základě získaných informací o závažnosti věci rozhodnout, posoudit ji. Z hlediska de lege ferenda by podobné formulace měly být sjednoceny v nejvyšší možné míře.

Významnou problematikou, dotýkající se hospodářskoprávních skutečností, je *zavinění*. Obecně je v právu zavinění chápáno jako psychický vztah k protiprávnímu jednání a k jeho následku. Zavinění je považováno za součást skutkové podstaty, je tedy rovněž právní skutečností. V hos-

podářském právu k tomu přistupuje problém konstrukce psychického vztahu u organizací. Často je možnost existence takového vztahu u organizací popírána. Domnívám se, že přes složitější formování zavinění může u organizací být dáno a je možno mu přikládat právní význam.

O zavinění je možno říci, že je atributem protiprávního jednání. Je jeho vlastností, kterou takové jednání může mít a nemusí. Není samostatnou právní skutečností, je součástí protiprávního jednání. Oddělené zkoumání a zvláštní formulace v právních předpisech je determinována významem zavinění. Jedině tento výklad umožňuje, aby zavinění zapadlo do tradičního pojetí právních skutečností. V hospodářskoprávních předpisech jsou formulace zavinění dosti různorodé a mnohdy těsně sousedí s výše zmíněnými předpoklady spočívajícími v určité informovanosti, které však za zavinění vůbec považovat nelze. Ve zkoumaném souboru se např. vyskytuje taková formulace: „Dodavatel neodpovídá za závady...; to však neplatí v případě, že dodavatel o těchto nedostatecích věděl nebo musel vědět“ (§ 10 odst. 3 vyhl. č. 49/1985 Sb. a § 30 odst. 2 téže vyhl.). Obdobná formulace je koneckonců známá i z hospodářského zákoníku. Ustanovení tohoto typu neupravují odpovědnost za vady (proto terminologické rozlišení vad a závad), ale odpovědnost za porušení prevenční povinnosti. Tato odpovědnost je, jak vidět, vybudována na subjektivním principu.

Provedený rozbor několika právních předpisů nevyčerpává přirozeně všechny atypické hospodářskoprávní skutečnosti, s nimiž se lze v právních předpisech nižší právní síly setkat. Je spíše určitým vzorkem, méně obvyklým pohledem, který by měl upozornit na potřebu omezit *formulační pestrost* podmiňujících ustanovení a na potřebu teoretického zkoumání vyvíjející se právní úpravy.

Hypotézy právních norem neupravují, jak se ukazuje, jenom právní skutečnosti, ale blíže vymezují okruh vztahů, na něž je norma použitelná, vlastní předmět úpravy určité normy. Toto zužování okruhu upravovaných vztahů se děje postupně v řadě ustanovení různých právních předpisů a rozsah hypotézy určité právní normy je proto možno chápat různě široce. Vymezení předmětu úpravy je do značné míry statické, je popisem určité situace, jež je předpokladem aplikace normy. Právní skutečnost je třeba odlišit od tohoto obecnějšího popisu, ačkoli přechod mezi oběma skupinami předpokladů je plynulý a někdy neurčitý. Právní skutečnost je zpravidla chápána spíše jako *dynamický* jev, jako okolnost, která není, a teprve v případě, že nastane, může působit dispozice právní normy. Taková změna má na sebe bezprostředně navázány právní následky. Dynamická povaha právních skutečností je vyjádřena i v tradičních názvech jednotlivých jejich druhů — události, činy, jednání, úkony. To přirozeně nevylučuje výjimky. Za odchylku by mohly být považovány protiprávní *stavy* (a zřejmě nejen protiprávní — právní význam může být spojen

i se stavy, u nichž chybí prvek protiprávnosti). Domnívám se však, že je to odchylka jenom zdánlivá — jde spíše o to, že stav je výsledkem nějaké změny, která však nemá právní význam. Z hlediska práva se jako významný proto jeví jenom výsledek.

2. Právní úkony

Úpravu hospodářskoprávních úkonů ve zkoumaných právních předpisech je možno rozdělit na dva nestejně úseky — na úpravu hospodářských smluv a na úpravu ostatních úkonů. Rozbor úpravy hospodářských smluv by byl obsáhlý a vyžadoval by samostatnou stať. Bylo by nutno zkoumat především úpravu v základních podmínkách dodávky. Omezený výběr právních předpisů by deformoval představu o skutečné úpravě hospodářských smluv v prováděcích předpisech k hospodářskému zákoníku. Z těchto důvodů jsem zvolila zúžený pohled na hospodářskoprávní úkony a soustředila jsem se na ty úkony, jež nejsou hospodářskými smlouvami, přesněji řečeno, které tak právní předpis nenazývá.

Ve zkoumaných předpisech se vyskytují poměrně často úpravy *jednostranných právních úkonů*, jejichž forma většinou není předepsána. Jednostranné úkony je třeba spatřovat ve formulacích typu „požádá-li“, „na žádost“ apod. Jako příklad uvedu § 12 ZPD zemědělských výrobků: „Požádá-li o to jedna ze smluvních stran, dohodnou organizace zpřesnění sjednaných dodacích lhůt na kratší časová období...“ Širší kontext citovaného ustanovení — k úkonu má dojít při uzavírání hospodářské smlouvy a má být základem pro dohodu organizací — nemění skutečnost, že se jedná o jednostranný právní úkon. Tento úkon má do jisté míry samostatnou existenci, protože s ním právní norma spojuje určité právní následky. Úkon zakládá povinnost druhé organizace sjednat ve smlouvě dodací lhůty na kratší časová období.

Jiným příkladem je § 8 odst. 2 ZPD lesních výrobků: „Dodavatel je povinen umožnit odběrateli řádné provedení проверки plnění a..., požádá-li o to odběratel.“ I v tomto případě se jedná o jednostranný právní úkon, jehož náležitosti nejsou blíže upraveny. Tento úkon není činěn v rámci kontraktačního procesu a nevede ke vzniku jiného úkonu dvoustranného.

V tomtéž ustanovení je upraven i další jednostranný projev vůle: „Neposkytne-li odběratel ani na základě *výzvy* spolupůsobení, je dodavatel oprávněn...“ Odlišný je pouze použitý výraz. Výzva může mít ovšem značnou důležitost a v případě sporu bude třeba dokazovat, že byla učiněna. Organizace asi budou usilovat o její prokazatelnost a zřejmě dodrží písemnou formu, i když není předepsána.

V § 13 odst. 2 ZPD lesních výrobků je obsažena další stejnorodá formulace: „Pokud i v takovém případě uskuteční *na žádost* odběratele přepravu dodavatel, uhradí odběratel náklady...“ Ustanovení nevyjadřuje, zda má být žádost odběratele obsažena v hospodářské smlouvě (v jejím návrhu) nebo zda má být odděleným úkonem, učiněným až po vzniku smlouvy. Obě varianty jsou zřejmě možné. V prvním případě bude žádost jen součástí jiného úkonu — smlouvy. Důsledkem žádosti není povinnost dodavatele provést přepravu, ale v případě, že ji provede, vznikne mu právo na náhradu nákladů. Jednostranný úkon (žádost) je v tomto případě částí složené právní skutečnosti. Samotná žádost by neměla za následek vznik práva na náhradu nákladů.

Rovněž další zkoumané základní podmínky dodávky, vyhl. č. 49/1985 Sb. (dále ZPD automatizovaného zpracování dat), obsahují podobnou úpravu: „Dodavatel je povinen vést záznam o provozu počítačového systému...; *na požádání* odběratele je povinen tímto záznamem prokázat...“ I zde jde o jednostranný právní úkon, z něhož vzniká dodavateli právní povinnost (§ 28 odst. 1 cit. vyhl.).

V následujícím ustanovení téže vyhlášky je užitá jiná varianta výrazu: „*Nevyžádá-li* si odběratel nosiče dat..., je dodavatel oprávněn tyto nosiče skartovat...“ (§ 29 odst. 2 cit. vyhl.). Právní následky jsou spojeny jak s úkonem vyžádání (povinnost vydat nosiče dat), tak s úkonem nevyžádání (oprávnění skartovat).

Vyhláška č. 28/1986 Sb. v § 14 odst. 1 stanoví: „Organizace... je povinna *na vyžádání* předat tyto podklady... ostatním organizacím.“

Z uvedeného přehledu plyne, že většina zkoumaných předpisů upravuje jednostranné právní úkony nazvané „vyžádání“ nebo „žádost“ nebo podobně. Tyto úkony mají rozdílné právní následky. Společné všem úpravám je, že nejsou blíže stanoveny jejich náležitosti, a proto podléhají jenom obecným ustanovením hospodářského zákoníku.

Ve vyhlášce č. 154/1975 Sb., o fakturování a placení dodávek neinvestiční povahy, je v § 15 odst. 2 stanoveno, že dodavatel vystavuje sběrnou fakturu za všechna odběrná místa, „v nichž *byl* v průběhu měsíce *proveden odečet* elektroměrů“. Obdobnou formulaci obsahuje § 17 odst. 2 cit. vyhl. (odečet plynoměru). Provedení odečtu je úkonem dodavatele a je možno považovat ho za úkon právní, neboť je projevem vůle způsobit stanovené právní následky, je projevem vůle založit právo vystavit fakturu na částku odpovídající zjištěné hodnotě. Provedení odečtu je ovšem jenom jednou ze skutečností, které zakládají právo vystavit určitou fakturu a je proto součástí složené skutečnosti (musí být především splněna dodávka).

Podle § 15 odst. 1 ZPD zemědělských výrobků v případě, že nákupní organizace nesplní při prověřování dodávky stanovené povinnosti (poruší

právní povinnost), „platí jakost *udaná* zemědělskou organizací při plnění“. Jako důsledek protiprávního jednání organizace je stanovena nevyvratitelná právní domněnka o jakosti, která odpovídá tomu, co uvedla zemědělská organizace při plnění. Údaj o jakosti je projevem vůle, s nímž jsou spojeny právní následky. Je možno považovat ho za jednostranný právní úkon.

V hospodářskoprávních předpisech je časté podmiňování *dohodou* organizací, popř. *nedostatkem dohody*. Problematika hospodářskoprávních úkonů se tak dostává do nejtěsnější souvislosti s problematikou kogentních a dispozitivních právních norem. Většinou podmíněnost použití dispozice dohodou organizací nebo nedostatkem dohody je formulací dispozitivní právní normy. V některých případech je však požadavek dohody obsažen i v normě kogentní. Jsou to především případy, kdy organizace jsou povinny se o něčem dohodnout. Závislost na jejich dohodě není možností volby mezi použitím právní úpravy a vlastní úpravou, ale je závislostí na splnění určité právní povinnosti (dohodnout se). Termín „dohoda“ je užíván právními předpisy v různém smyslu a teprve výkladem je třeba přiřadit každému jednotlivému použití tohoto výrazu správný význam.

Je-li výrazem „dohoda“ vyjadřována dispozitivní povaha právní normy, označuje činnost organizací vedoucí ke shodnému projevu, jímž je nahrazena dispozitivní právní úprava. Výsledkem takové činnosti je ovšem právní úkon. Formulace dispozitivních ustanovení nejsou vždy shodné. V § 12 odst. 1 ZPD lesních výrobků je dispozitivnost vyjádřena takto: „Množství dříví se stanoví na základě zjištění rozměrů . . . , popř. *jiným dohodnutým způsobem*.“ Právní předpis neřeší otázku, zda taková dohoda má být součástí hospodářské smlouvy nebo zda má být samostatným úkonem nebo nemá-li vůbec jít o výslovný projev, ale jen o zjištění množství takovým způsobem, proti němuž žádná strana nic nenamítá. Vzhledem k obecnému ustanovení o formě dvoustranných úkonů v § 23 hospodářského zákoníku (povinná písemná forma) poslední varianta nepřipadá v úvahu bez výslovného ustanovení o formě.

V následujícím odstavci téhož ustanovení je použita formulace odlišná: „V případě, že dříví není uloženo . . . , provede se srážka z objemu *dohodnutá* mezi zástupcem odběratele a zástupcem dodavatele . . . Zápis o této srážce je současně reklamací.“ Formulace je na první pohled kogentní — ve všech uvedených případech se srážka provede, a to ve výši dohodnuté stranami. Ustanovení nedává stranám volbu mezi provedením nebo neprovedením srážky, není-li dříví uloženo v souladu s technickou normou. Prikazuje provedení srážky vždy v tomto případě s tím, že její výšku je třeba stanovit s ohledem na konkrétní okolnosti a k tomu je vhodná dohoda stran. Není však zcela vyloučen ani výklad, že srážka se provede, pokud se na tom organizace dohodnou, v opačném případě se neprovede.

Formulace dispozitivních ustanovení mohou být i jiné: „Uzná-li dodavatel reklamaci vad dříví... je povinen..., *pokud nebude s odběratelem dohodnut jinak*“ (§ 16 odst. 2 ZPD lesních výrobků); „organizace jsou povinny... dohodnout časový program přejímání, *pokud není obsažen již ve smlouvě*“ (§ 6 odst. 2 ZPD automatizovaného zpracování dat); „určená organizace se *může dohodnout* s uživatelem lesů, že uživatel lesů uzavře smlouvu...“ (§ 3 odst. 3 ZPD lesních výrobků); „*dohodnou-li* se dodavatel s odběratelem, mohou být i jiné opakující se dodávky fakturovány sběrnou fakturou“ (§ 14 odst. 1 vyhl. č. 154/75 Sb.); „*dohodou* dodavatele s odběratelem může být platební lhůta zkrácena“ (§ 13 odst. 1 vyhlášky č. 154/75 Sb.); „*pokud není* v této vyhlášce stanoveno jinak, nemohou si organizace sjednat poskytování záloh“ (a contrario — pokud je stanoveno jinak, mohou si organizace sjednat poskytování záloh — § 13 odst. 3 téže vyhlášky).

Významná jsou obecná ustanovení základních podmínek dodávky, která řeší otázku dispozitivnosti pro celý předpis. Takovým ustanovením je např. § 42 odst. 1 ZPD zemědělských výrobků: „Organizace se *nemohou dohodnout odchylně od ustanovení této vyhlášky mimo ta ustanovení*, v nichž se odchylná úprava dohodou stran výslovně připouští.“ Obdobná ustanovení obsahuje většina vydaných základních podmínek dodávky. Základní podmínky dodávky zkoumané v této práci nejsou natolik početné, aby mohly být reprezentativním vzorkem pro posouzení obsahu takových ustanovení. Jenom v zájmu souvislosti poznamenávám, že základem zmíněných obecných úprav je § 395 odst. 2 hosp. zákoníku, podle něhož se „organizace mohou dohodnout odchylně od ustanovení základních podmínek dodávky, pokud to základní podmínky dodávky nebo jiné právní předpisy nevylučují. Dohodou však nemůže být snížena odpovědnost za škodu a odpovědnost za vady.“ Citované ustanovení ZPD zemědělských výrobků obrací v zákoně vyslovenou zásadu a domnívám se, že překračuje rámec zmocnění obsaženého v § 395 hosp. zákoníku. Nejedná se o úpravu ojedinělou.

Z uvedených příkladů i z dalších ustanovení zkoumaných právních předpisů je možno vyvodit několik závěrů. Dispozitivnost může být formulována jednak *negativně* (pokud se organizace nedohodnou jinak), jednak *pozitivně* (dohodnou-li se tak). Variabilita formulací v právních předpisech je zbytečná. Dispozitivních ustanovení je celkově dosti málo, většina ustanovení je kogentních. Tato skutečnost má hlubší příčiny. Souvisí s jakousi nedůvěrou vůči organizacím, se snahou přinutit je k určitému chování spíše než stabilizovat, vyjasnit jejich vztahy v souladu s jejich vůlí a zabránit jim jednat ke škodě druhých organizací a ke škodě společnosti.

Úprava dispozitivnosti se mnohdy překrývá s úpravou právních úkonů,

a to zejména tam, kde dispozitivní normy umožňují učinit něco (nebo neučinit) obsahem smlouvy nebo jiné dohody. V některých případech je však termín dohoda zřejmě chápán jako shoda vůle, jež není právním úkonem (může chybět projev) a výsledkem této shody je určitý právní úkon nebo jiné chování. Kdybychom i takové dohody vždy považovali za právní úkony, vedlo by to k neúnosnému výsledku ve vazbě na výše zmíněný § 23 hos. zákoníku a popř. i na další ustanovení o právních úkonech (jednání za organizace apod.). Je proto třeba dospět k závěru, že v právních předpisech termín *dohoda*, dohodnout se *neoznačuje vždy právní úkon*.

Tento poněkud násilný výklad by nebyl potřebný, kdyby hospodářský zákoník nestanovil obecně písemnou formu jako podmínku platnosti vícestranných úkonů. Domnívám se, že de lege ferenda by bylo vhodné od požadavku písemné formy v této podobě ustoupit.

V hospodářskoprávních předpisech a rovněž v předpisech zkoumaného souboru se opakovaně vyskytují ustanovení užívající pro některé právní skutečnosti název „zápis“. Mají význam zejména jako důkazní prostředky v případném arbitrážním řízení, ale často jsou s nimi spojeny právní následky (např. podle § 344 odst. 3 hosp. zák. „dokud dopravce neseíše požadovaný zápis, není příjemce povinen zásilku převzít“).

V § 12 odst. 2 ZPD lesních výrobků je stanoveno, že v případě, kdy dříví není na dopravním prostředku uloženo v souladu s technickou normou, provede se přiměřená srážka z objemu uvedeného v průvodním dokladu. Výše srážky má být dohodnuta stranami (jak bylo výše uvedeno). „Zápis o této srážce je současně, při dodržení podmínek uvedených v § 16 odst. 1, reklamací.“ Podobně § 16 odst. 1 téže vyhlášky prohlašuje „zápis o vadách“ zjištěných při odběru za doručenou reklamaci (prověřuje-li se plnění za účasti dodavatele). Koneckonců je dobře známý příklad z jiné oblasti — z oblasti provádění investiční výstavby — kde zápis o převzetí obsahující soupis vad a nedodělků má rovněž právní význam reklamace vad zřejmých při odběru. Také vyhláška o ZPD automatizovaného zpracování dat upravuje zápis o převzetí, jehož podepsáním dochází ke splnění povinnosti odběratele odebrat. V § 8 odst. 2 upravuje zápis o tom, že odběratel odmítá dodávku převzít.

Reklamace je nepochybně jednostranným právním úkonem. Totéž však nelze říci o zápisu, v jehož rámci je reklamováno. Zvláštností zápisů, jejichž příklady byly uvedeny, je, že jsou podepisovány dvěma i více subjekty. Proto jsou dvou nebo vícestrannými úkony. Ve vyjmenovaných případech jsou zápisy *spojením* úkonu vícestranného a jednostranného. Povaha úkonu je ještě složitější, je-li kombinována s úpravou splnění — považuje se totiž jenom za splnění povinnosti odběratele odebrat (podepsání zápisu je úkonem — splněním odběratele).

Naposledy citované ZPD v § 28 odst. 1 upravují *záznam* o provozu počítačového systému. Na základě tohoto záznamu, jež je dodavatel povinen vést, provádí rozpis prací pro účely fakturace. Je otázka, zda i tento záznam lze řadit mezi právní úkony. Jeho právní význam je zprostředkovaný fakturou. V pojetí V. B. Isakova by mohlo jít o tzv. právní podmínku.²¹⁾

Zkoumané právní předpisy upravují i další rozličné právní úkony (zejména reklamace, uznání reklamace, oznámení apod.). Protože hospodářský zákoník pro ně — s výjimkou reklamace — nepředepisuje žádnou zvláštní formu, není podrobnější úprava potřebná.

Reklamace je ovšem podle zákoníku obligatorně písemná a jsou stanoveny kogentně i její náležitosti (podstatné i další obligatorní) v § 136 hosp. zákoníku. ZPD lesních výrobků ve zmíněném § 16 stanoví, že zápis o vadách zjištěných při odběru je současně doručenou reklamací, „obsahuje-li alespoň popis vad nebo způsob jejich projevu; zpravidla též obsahuje i požadavky odběratele“. Ustanovení § 136 hosp. zák. však upravuje náležitosti reklamace, aniž umožňuje odchylnou úpravu v prováděcích předpisech. Takové zmocnění není uvedeno ani v sedmé části, třetí hlavě o nákupu zemědělských a lesních výrobků. Stejná úprava by byla zbytečná. Citované ustanovení se do jisté míry shoduje se zákonem, druhá věta se však od zákoníku odchyluje. Podle § 136 odst. 3 hosp. zák. totiž v reklamaci „odběratel uvádí též své požadavky, popřípadě je vyčíslí, a k reklamaci připojí též vhodné důkazní prostředky...“. To znamená, že zákoník stanoví kogentně povinnost uvést požadavky a připojit doklady a neumožňuje, aby prováděcí předpis stanovil odchylnou úpravu. Základní podmínky v citovaném ustanovení jdou nad rámec zákonného zmocnění.

Prováděcí předpisy zkoumaného souboru, jak bylo ukázáno, upravují značné množství hospodářskoprávních úkonů. Úprava je většinou velmi strohá, což by nemuselo být nedostatkem, kdyby byl zákoník vybaven dostatečně precizní obecnou úpravou. Tento nedostatek zákonné úpravy nemůže být ovšem napraven prováděcími předpisy. Terminologická variabilita je někdy zbytečná.

3. Akty hospodářského řízení

Skupina právních jednání, kterou teorie hospodářského práva nazývá akty hospodářského řízení, pravděpodobně dozná v nejbližším období legislativních změn. Na druhé straně jde o právní skutečnosti

²¹⁾ ISAKOV, V. B.: cit. dílo, str. 20—21.

velkého praktického významu, jejichž obecná právní úprava zcela chybí.²²⁾ Akty hospodářského řízení jsou právně upraveny jenom natolik, nakolik je speciálně upraven jejich určitý druh. Poměr obecné a zvláštní úpravy může být jenom mezi zákonnou úpravou určitého druhu aktů (např. plánovacího aktu) a úpravou téhož druhu v prováděcím předpise (například ve vyhl. č. 48/1980 Sb., o hmotném bilancování a projednávání dodavatel-sko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu).

Zvláštností této skupiny právních jednání je dále to, že se vyskytuje výlučně a jenom v hospodářském právu. S tím souvisí nedostatek obecně přijaté definice aktu hospodářského řízení. Vymezení pomocí pojmu akt aplikace práva je nevyhovující. Obecná teorie státu a práva člení právní skutečnosti na volní jednání, a to právní a protiprávní jednání, a právní události a protiprávní stavy. Právní jednání člení již jenom na individuální právní akty státních orgánů a na právní úkony. Právními jednáními jsou však jenom ty individuální právní akty, které zakládají, mění nebo ruší právní vztahy, to znamená konstitutivní akty aplikace práva.²³⁾ Je zřejmé, že akty hospodářského řízení do této klasifikace zařadit nelze. Vzhledem k nerovnému postavení subjektů je evidentní, že nemohou být považovány za právní úkony. Nejsou však ani akty aplikace práva — velmi často je nevydávají státní orgány, jejich vydání není upravováno procesním právem, ale normami hmotného práva atd. Obecná teorie by je měla zařadit jako třetí druh právních jednání. Za akty hospodářského řízení v souladu se současnou hospodářskoprávní teorií budu považovat projevy vůle orgánů hospodářského řízení, jejichž obsahem je řízení hospodářské činnosti socialistických organizací a které mají právní následky.

Ve zkoumaném souboru právních předpisů se vyskytlo poměrně málo ustanovení o aktech hospodářského řízení. Vzhledem k hraniční povaze některých předpisů mohou vznikat i pochybnosti o povaze upravených aktů.

Ve vyhl. č. 61/86 Sb., o prozatímní správě národního majetku, se stanoví: „Pokud nelze příslušnost k prozatímní správě národního majetku

²²⁾ Rozhodovací praxe na nedostatek právní úpravy aktů hospodářského řízení naráží velmi často. Jako příklad mohu uvést dvě arbitrážní rozhodnutí: V prvním případě krajská arbitráž zamítla arbitrážní žádost organizace, která uplatňovala kontraktační povinnost z plánovacího aktu. Důvodem rozhodnutí byl opožděný návrh smlouvy. Návrh na přezkoumání odůvodnila organizace tím, že orgán hospodářského řízení určil dodavatele až po urgencích, plánovací akt byl proto vydán příliš pozdě. Návrh smlouvy nemohl být podán včas. Republiková arbitráž rozhodnutí krajské arbitráže potvrdila.

V druhém případě ve sporu o reálné plnění argumentoval odpůrce tím, že závazek byl změněn opatřením nadřízených orgánů podle § 118 hos. zák. Bylo zjištěno, že opatření sice skutečně vydáno bylo, avšak k žadateli se dostalo opožděně a ve zkreslené podobě. Arbitráž konstatovala existenci opatření a žádost zamítla.

²³⁾ KUČERA, E. a kol.: Obecná teorie státu a práva II, Orbis, Praha 1977, str. 252 až 254; KUČERA, E. a kol.: Základy obecné teorie státu a práva, část B, ÚSS, Praha 1982, str. 95—96.

určit podle předchozích ustanovení, je příslušný ten okresní národní výbor, popř. ta organizace, kterou *určí příslušné ministerstvo financí*" (§ 2 odst. 7 cit. vyhl.). Podobně jako vyhláška o správě národního majetku i tato vyhláška umožňuje určení příslušnosti ke správě (v tomto případě k prozatímní správě) ministerstvem financí. Žádné další náležitosti aktu nejsou stanoveny. Ačkoli vydavatelem aktu je tentokrát orgán státní správy, obsah i právní úprava svědčí pro to, že se jedná o akt hospodářského řízení.

Obdobnou povahu má akt vydávaný podle § 1 odst. 2 vyhl. č. 28/86 Sb., který opravňuje příslušný ústřední orgán, aby *stanovil* organizaci příslušnou ke správě vynálezu nebo průmyslového vzoru. Podrobnější úprava není ani zde. Je pouze stanovena povinnost rozhodujícího orgánu vyrozumět Úřad pro vynálezy a objevy. Ustanovení § 4 odst. 1 cit. vyhlášky upravuje rozhodnutí úřadu o správě vynálezu nebo průmyslového vzoru, které vydává v případech, kdy na návrh příslušného ústředního orgánu určil státní organizaci správcem. Rozhodnutí vydává dále v případě, kdy pověřil družstevní, společenskou nebo jinou socialistickou organizaci výkonem všech nebo některých práv nebo povinností vyplývajících ze správy vynálezu nebo průmyslového vzoru.

Posledně uvedené dva druhy aktů jsou alespoň do jisté míry vyhláškou upraveny — je stanoveno, které údaje úřad zapíše do rejstříku, a je uložena povinnost zveřejnění ve Věstníku. Úřad pro vynálezy a objevy je povinen zaslat správci jedno vyhotovení popisu k autorskému osvědčení na vynález nebo osvědčení na průmyslový vzor (§ 4 odst. 1, 2, 3 cit. vyhl.). Oproti jiným úpravám je zde zabezpečena alespoň publicita rozhodnutí, adresát aktu má možnost se o něm dozvědět. U jiných aktů se takový požadavek sice považuje za samozřejmý, avšak oporu v právním předpise pro něj nenalezneme.

Také § 10 cit. vyhl. upravuje akt hospodářského řízení, a to rozhodnutí *o převodu správy*. Jsou stanoveny podmínky, za nichž může být rozhodnutí vydáno (podmínky věcné), a je stanoveno, který orgán je vydává. Odstavec třetí ukládá povinnost zaslat rozhodnutí organizacím, mezi kterými se správa převádí, popř. i nadřízenému orgánu. Následky porušení povinnosti však upraveny nejsou.

ZPD zemědělských výrobků upravují v § 10 odst. 2 oprávnění nadřízených orgánů *rozhodnout o povinnosti společného projednávání vztahů* — kontraktaci. Hospodářský zákoník podobný akt řízení neupravuje, ZPD jej nijak blíže nevymezují. Složitější je určení povahy *rozhodnutí o jakosti*, ať už je vydáno ÚKZÚZ nebo Státní inspekcí jakosti zemědělských výrobků nebo veterinárním lékařem. Domnívám se, že v tomto případě jde o správní akty, jakkoli s nimi jsou spojeny i hospodářskoprávní následky.

Zvláštní a významnou skupinou aktů jsou rozhodnutí o povolení *výjimky z vyhlášky*. Ačkoli se obecně uznává, že rozsah výjimek by měl být omezován, je stále ještě značné množství právních předpisů, které s výjimkami počítají. V některých případech je to nezbytnost plynoucí z kasuistické, nepružné, kogentní právní úpravy (vyhláška o fakturaci).

Jako příklad je možno uvést § 42 odst. 2 ZPD zemědělských výrobků: „V jednotlivých odůvodněných případech a na omezenou dobu může federální ministerstvo zemědělství a výživy po projednání s... povolit výjimku z ustanovení §§ 4—7, §§ 9, 10, 16, 19, 20, 23, ...“ Také § 26 zmíněné vyhl. č. 154/75 Sb. umožňuje, aby federální ministerstvo financí povolilo výjimky z řady ustanovení. Ve všech případech jde o individuální akty, které splňují znaky aktů hospodářského řízení. Ani v těchto případech nejsou upraveny náležitosti aktů.

Posledním ustanovením, jež je třeba v souvislosti s akty hospodářského řízení zmínit, je § 9 vyhl. č. 99/85 Sb., o ZPD lesních výrobků: „V případech mimořádných okolností a nepředvídaných škod v lesích, kdy stanoví nadřízený ústřední orgán dodavatele potřebná opatření ke zmírnění následků těchto škod a k jejich odstranění včetně využití lesních výrobků vzniklých v důsledku těchto událostí, postupují organizace... podle §§ 125 a 158 zákona.“

Formulace ustanovení není příliš jasná a interpretace je složitá i za pomoci poznámek pod čarou. Především je třeba se ptát, zda citované ustanovení pouze odkazuje na druh aktu hospodářského řízení upravený zákoníkem a stanoví postup organizací v případě jeho vydání v popsáném případě, nebo zda upravuje specifický druh aktu hospodářského řízení, který zákon nezná. Úprava povinnosti přistoupit na změnu nebo zrušení závazku ani úprava kontraktní povinnosti nevylučuje stanovení zvláštního titulu v prováděcích předpisech, naopak k tomu zmocňuje. Pro změnu nebo zrušení závazku je zmocnění obsaženo v § 125, pro kontraktní povinnost v § 159 a nikoli v § 158 hosp. zák. Citované ustanovení odkazuje na § 158 a ne na § 159, z čehož plyne, že nemá stanovit další titul kontraktní povinnosti a jenom poukazuje na tituly existující. Smysl úpravy při takovém výkladu ale není jasný (organizace by přece stejně postupovaly nebo mohly postupovat podle příslušných zákonných ustanovení).

Celkově lze z právní úpravy vyvodit očekávaný závěr — akty hospodářského řízení jsou i v prováděcích předpisech upravovány příliš stručně, nejsou stanoveny jejich náležitosti, není upraveno, kdo je v rámci orgánu vydává atd. Bez obecné zákonné úpravy však nelze akty hospodářského řízení uspokojivě upravit ani v prováděcích předpisech.

4. Protiprávní jednání

Protiprávní jednání jsou významnou skupinou hospodářsko-právních volných skutečností. Mohou být charakterizována jako chování, jimiž organizace porušují nějakou právní povinnost. Na rozdíl od právních jednání nejsou projevem vůle způsobit právní následky (odpovědnost). Jsou uvědoměným chováním, vůle subjektu zpravidla zahrnuje i porušení právní povinnosti, ale ani to není vždy nezbytné. Protiprávním jednáním tedy může být i takové chování, jímž jednatel *porušuje právní povinnost, aniž si toho je vědom*. Nakolik si je subjekt protiprávnosti vědom a nakolik ji chce, vyjadřuje zavinění, které bylo výše charakterizováno jako jedna stránka protiprávního jednání, jako jeho součást. Hospodářskoprávní normy velmi často spojují právní následky i s nezaviněným protiprávním jednáním.

Rozdíl mezi právními a protiprávními jednáními tedy není jenom v souladu nebo rozporu s objektivním právem.

V důsledku protiprávních jednání nejčastěji vzniká hospodářskoprávní odpovědnost — ta je obecně upravena v hospodářském zákoníku a zvláštní úpravy jsou obsaženy v hospodářském zákoníku, zvláštních i prováděcích právních předpisech. S protiprávními jednáními spojují právní normy i jiné následky než odpovědnost. V některých případech nejsou stanoveny následky protiprávního jednání — zpravidla je možné použít jako subsidiární sankci obecnou úpravu odpovědnosti za škodu.

Protiprávní jednání je možno v hospodářském právu především třídit z hlediska základních odpovědnostních institutů upravených v zákoníku. Tak lze rozlišovat způsobení škody, prodlení, vadné plnění, popř. způsobení neoprávněného majetkového prospěchu. Právní předpisy výslovně formulují protiprávní jednání jenom tehdy, upravují-li výslovně i sankci. To je častější v předpisech upravujících dodavatelsko-odběratelské vztahy a ve vyhlášce o fakturování.

Oproti právním jednáním je další zvláštností protiprávních jednání to, že jejich předpokladem je existence porušené právní povinnosti (primární povinnosti). To souvisí se známou skutečností, že hypotézou sankční normy je vlastně dispozice, která byla porušena.

V ZPD zemědělských výrobků je sankčních ustanovení poměrně mnoho. většinou upravují následky *prodlení*. Formulace nejsou vždy shodné. Často je závislost na časovém faktoru zřetelná: „Nepředloží-li odběratel včas návrh smlouvy o dodávce ke splnění závazku ze smlouvy o přípravě dodávek“ (§ 9 odst. 6 cit. vyhl.); „nedostaví-li se zástupce nákupní organizace ve lhůtě...“ (§ 13 odst. 5); „pokud nákupní organizace v dohodnuté lhůtě neposkytne obaly podle odstavce 1...“ (§ 19 odst. 2); „jestliže zemědělská organizace obaly v této lhůtě nepřipraví k vrácení...“ (§ 19 odst. 3

cit. vyhl.). V jiných případech je interpretace složitější: „nesplní-li nákupní organizace při prověřování plnění povinnosti uvedené v § 14...“. Povinnosti mají být splněny při prověřování plnění, nejsou-li splněny v této době, jedná se rovněž o prodlení. Podobně je třeba vykládat § 40 odst. 2 cit. vyhl.: „nesplní-li dodavatel tuto oznamovací povinnost“, jestliže z citovaného ustanovení lze zjistit, že „dodavatel je povinen při přepravě dopravními prostředky oznámit... tak, aby toto oznámení došlo... před příchodem zásilky“. Nesplnění povinnosti je proto i nesplněním včas a lze je zahrnout pod prodlení.

Právním následkem uvedených případů prodlení je buď vznik povinnosti platit penále, nebo je stanovena *nevyvratitelná právní domněnka* („platí jakost...“; „platí, že reklamaci uznává“). Tento specifický sankční důsledek, který se v posledních letech v prováděcích předpisech vyskytuje dosti hojně, asi nelze zařazovat pod právní odpovědnost. Povinnost organizace nevzniká přímo z protiprávního jednání, ale až na základě nevyvratitelné právní domněnky. Je to příklad právního následku jiného, než jakým je vznik, změna nebo zánik právního vztahu (práva, povinnosti).

ZPD zemědělských výrobků upravují poměrně rozsáhle také odpovědnost za *vady*. Podle § 28 odst. 1 např. odpovídá dodavatel za „vady brambor, které byly v době plnění nezjistitelné a byly způsobeny mokrou (bakteriální) hnilobou, suchou fusariovou hnilobou a hnědou (plísňovou) hnilobou“. Zvláštnost úpravy je spíše v jejím kontextu, neboť z ní vyplývá, že dodavatel neodpovídá za všechny vady předmětu plnění (jak stanoví hospodářský zákoník), ale jen za vady výslovně uvedené. Navíc § 28 ZPD zužuje odpovědnost i z hlediska časového — nejenže je stanovena doba odpovědnosti počítaná od splnění dodávky (dva a jeden měsíc), ale podle odstavce druhého se „ustanovení odstavce 1 vztahuje pouze na dodávky splněné do konce roku sklizně“. Dodavatel je tedy oproti obecné úpravě podstatně zvýhodněn.

Hospodářský zákoník v § 201 připouští odchylnou úpravu věcného rozsahu odpovědnosti za vady při dodávkách výrobků v prováděcích předpisech. V § 135 zmocňuje prováděcí předpisy k úpravě záruční doby a rozsahu odpovědnosti. Ačkoli jsou tato zmocnění velmi široká, zdá se, že ZPD zemědělských výrobků jdou ještě dále, jestliže umožňují, aby dodavatel za řadu vad neodpovídal vůbec a dokonce u dodávek splněných po určitém datu aby nenesl žádnou odpovědnost za vady.

Je možno argumentovat ještě zmocňovacím ustanovením v § 268 odst. 2 hosp. zák., jež umožňuje odchylnou úpravu dodávek zemědělských výrobků v prováděcím předpise. Myslím, že zmocnění by nemělo být rozšiřováno i na úpravu odpovědnosti, ale i v tom případě je třeba vzít v úvahu § 395 odst. 1 hosp. zák., podle něhož „základní podmínky dodávky a ostatní prováděcí předpisy, jejichž vydání zákon předpokládá, se mohou

odchylovat od ustanovení tohoto zákona, pokud to tento zákon připouští; nestanoví-li zákon v jednotlivých ustanoveních podmínky a meze odchylek, mohou obsahovat odchylky, jen pokud nutnost odchylné úpravy je odůvodněna zvláštnostmi upravovaného odvětví...“. Lze snad říci, že zvláštnost upravovaného odvětví vyžaduje, aby dodavatel vůbec neodpovídal za dodané brambory, jestliže je dodá až po skončení roku sklizně? Podobných ustanovení je však v citovaných ZPD více.

Také ZPD lesních výrobků většinou upravují protiprávní jednání, která mohou být považována za prodlení. Podle § 11 se provádí kontrola jakosti výrobků před splněním. Jestliže se ve stanovené době odběratel nedostaví ke kontrole, „je dodavatel oprávněn dodávku splnit“. Specificky je upraven sankční následek porušení povinnosti. Vyhláška navazuje na zákonnou úpravu zákazu plnění vadných výrobků, jejichž vadnost byla zjištěna před splněním (§ 192 hosp. zák.). Stanovení práva splnit dodávku se vlastně rovná stanovení nevyvratitelné právní domněnky, že nebyly zjištěny vady.

Zvláštním případem porušení povinnosti je nesprávné uložení dříví na dopravním prostředku (§ 12 cit. vyhl. — nesoulad s technickou normou). Sankcí je provedení srážky z objemu. Delikt není ani prodlením, ani vadným plněním, ani způsobením škody. Nesprávné uložení může mít za následek kvantitativní vadu, proto se nejvíce blíží popsany delikt vadnému plnění a sankce také na odpovědnost za vady navazuje.

ZPD automatizovaného zpracování dat rovněž upravují odpovědnost za vady a za prodlení.

Podle § 21 odst. 1 této vyhlášky „dříve předaná vstupní data se považují za předaná ve sjednaném čase“. Je tu možno vidět určitou souvislost s § 169 hos. zákoníku, avšak tato zvláštní úprava je jednodušší. Poruší-li odběratel povinnost předat data ve sjednaném čase a předá je dříve, nevznikne dodavateli právo odmítnout, ale nastupuje *právní fikce*, že byla předána včas. Taková úprava je vhodná s ohledem na povahu porušené povinnosti. Předání dat je předpokladem splnění dodavatelovy povinnosti. Právní řešení umožňuje, aby dodavatelova činnost mohla pokračovat bez zbytečných komplikací.

Citovaná vyhláška řeší i druhý možný případ porušení stejné povinnosti — prodlení odběratele s předáním dat. V tomto případě je odběratel povinen přistoupit na změnu hospodářského závazku (dodací lhůty). Vedle toho mu vzniká povinnost hradit dodavateli náklady s tím spojené. Z formulace plyne, že se nejedná o povinnost hradit škodu, ačkoli povaha povinnosti je podobná. Zvláštní úprava právního důvodu povinnosti hradit náklady zjednodušuje postup při vymáhání náhrady. Předpokladem je pouze prodlení odběratele a vznik nákladů. Objektivní odpovědnost za škodu by přinesla prakticky stejný efekt.

Také vyhláška č. 154/75 Sb., o fakturování a placení dodávek neinvestiční povahy, upravuje některá protiprávní jednání a jejich právní následky. V § 7 odst. 1 je to prodlení dodavatele s vrácením přeplatku (vzniká povinnost platit poplatek z prodlení) a prodlení s odesláním faktury na nedoplatek. Zajímavější je však ustanovení § 11 odst. 4 cit. vyhl., podle něhož „jestliže odběratel neobdržel včas fakturu, je povinen vyžádat si ji doporučeným dopisem od dodavatele, a to nejpozději do pěti pracovních dnů poté, kdy mohl zjistit, že faktura . . . nedošla. Dodavatel nemůže odmítnout placení penále za opožděné vystavení faktury, jestliže odběratel uvedenou povinnost nesplnil“.

Prvou podmiňující skutečností je „neobdržení faktury včas“. To je velmi široká formulace, kterou je třeba nejspíše považovat za událost. Odběratel může obdržet fakturu opožděně nebo ji neobdržet vůbec z nejrůznějších příčin — může to být důsledek neodeslání a tedy protiprávního jednání dodavatele nebo to může být důsledek např. omylu při doručování, špatně napsané adresy apod. Právně významným je právě tento výsledek bez ohledu na příčiny. V tomto směru by bylo možno považovat skutečnost popsanou v citovaném ustanovení i za *protiprávní stav*.

Odběrateli vzniká povinnost vyžádat si ve stanovené lhůtě fakturu. Právní skutečností, která podmiňuje začátek běhu lhůty, je okamžik, kdy *mohl zjistit*, že faktura nedošla. Podmínkou tedy není, že nezjistil, ale pouhá možnost zjistit. Jinak řečeno, lhůta počíná běžet od okamžiku, kdy odběratel zjistil, že faktura nedošla, a pokud nezjistil, stalo se tak zaviněně, z nedbalosti. Porušení povinnosti vyžádat si fakturu však nezproštuje dodavatele odpovědnosti za její opožděné odeslání. O právním významu informace byla již řeč výše.

Protiprávní jednání je upraveno také v § 12 cit. vyhl. tak, že byla-li dodávka fakturována před vznikem práva fakturovat, má to za následek vznik povinnosti fakturu vrátit. Má-li faktura závady v obsahu, vzniká odběrateli právo vrátit fakturu. Obě skutečnosti jsou protiprávními jednáními specifickými, která nemohou být podřazena prodlení ani vadnému plnění (nelze mluvit o odpovědnosti za vady faktury, ačkoli povaha protiprávního jednání je podobná) ani způsobení škody.

Je možno uzavřít, že protiprávní jednání upravená ve zkoumaných předpisech mají většinou povahu prodlení a pokud jde o předpisy upravující dodavatelsko-odběratelské vztahy — také vadného plnění. Vzácněji jsou upravována jiná porušení právní povinnosti. Zvláštním případem je včasné neobdržení faktury podle vyhl. č. 154/75 Sb.

5. Právní události

Nejčastěji upravovanou událostí ve zkoumaných hospodářsko-právních předpisech je přirozeně čas. Dosti početná jsou však i ustanovení, která je možno považovat za úpravu nemožnosti plnění.

Úpravou nemožnosti plnění je např. § 11 ZPD zemědělských výrobků. Značná část tohoto ustanovení je však pouhým opakováním úpravy zákonné. Také ustanovení § 19 odst. 3 téže vyhlášky, podle něhož v případě, že zemědělská organizace nemůže vrátit obaly, je povinna zaplatit kromě zdržného i jejich evidenční cenu, je speciální úpravou zániku závazku nemožností plnění.

Právní předpisy v mnoha případech stanovují objektivní možnost určitého chování jako jednu z podmínek vzniku určité právní povinnosti nebo jiného právního následku. Náležitostí právního úkonu je obecně podle § 24 hosp. zák. možnost plnění. Předpokladem vzniku povinnosti z právního předpisu je celkem pochopitelně rovněž možnost. Formulován je ovšem tento požadavek různě a jenom v některých ustanoveních. Např. podle § 13 odst. 1 ZPD lesních výrobků je dodavatel povinen „je-li to možné, přizpůsobit způsob ložení takové zásilky požadavku odběratele“. Jedná se o ustanovení podrobněji regulující dříve vzniklý závazkový vztah. V tomto vztahu může vzniknout dodavateli uvedená povinnost za podmínky, že odběratel vyjádří svůj požadavek. Citované ustanovení spojuje tedy vznik povinnosti s jednostranným úkonem odběratele. Podle § 24 hosp. zák. je však takový úkon platný jenom za předpokladu, že jeho předmětem je plnění možné. Výslovné vyjádření požadavku možnosti je tedy v ZPD zbytečné.

Jiným příkladem je § 14 odst. 2 téže vyhlášky: „dodavatel je... oprávněn uskutečnit dodávky výřezů v případech, kdy *odvozní poměry lesních cest mu neumožňují dodávku v celých délkách...*“. Toto ustanovení je názorným příkladem, nakolik životné jsou tradiční právní instituty, jež mohou být zákonem odvrhnuty a nenápadně se vracejí v prováděcích předpisech, protože praktický život je znovu vyvolává k životu. V tomto ustanovení je vlastně skryta stará *alternativa facultas* — „kdy dlužník je zavázán k určitému plnění, avšak podle smlouvy či právního předpisu se může svého závazku zprostit i poskytnutím něčeho jiného“.²⁴⁾ Popsaná právní skutečnost je druhem nemožnosti plnění a nepochybně ji lze řadit mezi hospodářskoprávní události.

Do stejné skupiny právních skutečností je možno zařadit i ty, jež upravuje § 14 odst. 3 cit. vyhl.: „jestliže je odběratel *vybaven vhodnými me-*

²⁴⁾ KNAPP, V., LUBY, Š. a kol.: Československé občanské právo I, Orbis, Praha 1974, str. 475.

chanizačními prostředky, zajišťuje mechanickou vykládku sám“; „k umožnění této mechanické vykládky jsou dodavatelé, pokud to umožňují jejich nakládací mechanismy nebo poměry, povinni ukládat . . . dříví na dopravní prostředky způsobem požadovaným odběratelem“. V první větě je povinnost, jež se na základě ustanovení právního předpisu stává součástí obsahu závazkového vztahu, podmíněna možností takového chování. Předpoklad není stanoven v souvislosti s právním úkonem. Druhá věta svazuje požadavek možnosti opět s úkonem odběratele. I zde by stačila souvislost s § 24 hosp. zák. Avšak na rozdíl od případu výše zmíněného je § 14 ZPD lesních výrobků odlišným vymezením nemožnosti plnění, nemožnost v tomto pojetí je subjektivní. Z toho důvodu může být citovaná úprava potřebná.

Ve vyhlášce č. 28/1986 Sb. nalézám odlišnou formulaci podmínky, která je však stejnorodá a konečkonců ji lze označit rovněž výrazem možnost: „Pokud vynález po uplynutí deseti let od podání přihlášky a průmyslový vzor po uplynutí pěti let od podání přihlášky nejsou využívány a jejich využití prokazatelně nepřichází v úvahu, jsou organizace . . . povinny . . .“ (§ 2 odst. 5 a obdobně pro zlepšovací návrhy § 8 odst. 2 cit. vyhl.). Takto formulovaná nemožnost rovněž nebude vykládána zcela stejně, jako je tomu při interpretaci § 24 a § 129b hosp. zákoníku. Je zřejmě více subjektivní. Je součástí složené právní skutečnosti, jež je tvořena nevyužíváním po určitou dobu a nemožností tohoto využití. U zlepšovacího návrhu je složená skutečnost tvořena uplynutím tříleté lhůty od skončení jeho využívání v národním hospodářství a nemožností dalšího využívání.

Ještě jinou formulaci téhož druhu lze uvést z § 24 odst. 2 ZPD lesních výrobků: „Určená organizace je však povinna v každém případě nakoupit dříví, *lze-li z něj získat* jehličnaté nebo listnaté výřezy I. a II. třídy jakosti; v ostatních případech je povinna nakoupit . . ., *lze-li z nich sestavit celovozovou silniční zásilku*.“ Z citovaného ustanovení plyne kontraktační povinnost podmíněná určitými vlastnostmi předmětu plnění. Výraz vyjadřující možnost má v této souvislosti jiný význam — není nemožností (nebo možností) plnění, ale vymezuje povahu předmětu plnění (viz výše).

Podle § 5 odst. 2 ZPD automatizovaného zpracování dat je dodavatel povinen předložit návrh smlouvy ve lhůtě uvedené v poptávce. „*Nemůže-li tak učinit*, musí nejpozději do 15 dnů po obdržení poptávky sdělit odběrateli řádně odůvodněné stanovisko.“ Především je třeba vidět kontext citovaného ustanovení. Nejedná se o úpravu kontraktační povinnosti, ale předkládacích lhůt. Proto také nemožnost musí být chápána jako neschopnost předložit návrh ve stanoveném čase. Nemožnost předložit návrh smlouvy vůbec je ovšem touto nemožností konzumována. Pojetí nemožnosti v citovaném ustanovení je zcela odlišné od §§ 24 a 129b zákoníku a má evidentně subjektivní charakter. Právním následkem nemož-

nosti podle § 5 odst. 2 cit. ZPD je zánik povinnosti předložit návrh smlouvy ve lhůtě stanovené poptávkou a vznik povinnosti sdělit odběrateli stanovisko.

ZPD automatizovaného zpracování dat v § 2 odst. 2 stanoví: „Dodavatel je povinen využívat při přípravě a realizaci projektové dokumentace typových řešení, *pokud vyhovují předmětu plnění*.“ Na rozdíl od předešlého ustanovení, právní předpis zde naplňuje obsah vzniklého závazkového vztahu uložením určité právní povinnosti. Existence závazkového vztahu je předpokladem vzniku i této povinnosti. Vhodnost typového řešení je kvalifikovaná možnost — nestačí, že je možné použít typové řešení, ale je také třeba, aby danému účelu co nejlépe vyhovovalo. Vznik povinnosti je tedy podmíněn existencí závazkového vztahu mezi organizacemi a touto kvalifikovanou možností.

Poznatky ze všech uvedených případů lze shrnout tak, že je dosti časté pojetí možnosti nebo nemožnosti plnění odchýlné od zákona, to znamená, že prováděcí předpisy stanovují zejména subjektivní možnost nebo nemožnost plnění. Z hlediska právních následků lze rozlišit možnost jako náležitost právního úkonu a možnost jako předpoklad vzniku právní povinnosti ex lege.

Z hlediska zkoumání právních skutečností stojí za pozornost i ustanovení typu § 43 ZPD zemědělských výrobků, podle něhož „právní vztahy vzniklé před účinností této vyhlášky, jakož i práva z nich vzniklá, se řídí dosavadními předpisy“. Právní režim určitého vztahu je závislý na tom, zda tento vztah vznikl v určité době. Není rozhodující, na základě jaké právní skutečnosti vznikl. Také právní následky této skutečnosti jsou jiné, než jak je obvykle charakterizujeme v souvislosti s právními skutečnostmi. Působící právní předpis determinuje obsah právního vztahu, změny, zánik tohoto vztahu. V rámci této determinace mohou vznikat práva, povinnosti, mohou se měnit, zanikat. Čas, v němž právní vztah vznikl, tak může mít význam pro konkrétní jeho obsah i existenci (změny, zánik).

Tatáž vyhláška upravuje v § 5 odst. 3 jinou zvláštní právní skutečnost. Zemědělské organizace mohou podle tohoto ustanovení dodat vybrané výrobky jiným odběratelům (než nákupním organizacím) jen tehdy, odmítne-li nákupní organizace řádně nabídnuté množství výrobků odebrat a „hrozí-li bezprostředně znehodnocení nebo zkáza výrobků připravených k odběru“. Složená právní skutečnost je v tomto případě tvořena právním úkonem nákupní organizace (není uzavřena smlouva, jinak by to byl úkon protiprávní) — odmítnutím (za předpokladu řádného nabídnutí výrobků) a hrozící zkázou výrobků. Podobně jako u ostatních prevenčních povinností je tu rozhodující právní skutečnost, kterou by bylo možno považovat

za *protiprávní stav*. Z právního hlediska nezáleží na tom, co je příčinou nebezpečí zkázy výrobků. Rozhodující je výsledek.

Výše již bylo zmíněno ustanovení § 9 ZPD lesních výrobků, které obsahuje formulaci „v případech mimořádných okolností a nepředvídaných škod v lesích“. Na první pohled je patrná mnohoobsažnost použitých výrazů. I jiná citovaná ustanovení byla značně neurčitá, mnohoobsažná. Je zřejmé, že některé právně významné skutečnosti jsou úmyslně formulovány tak, že obsáhnou velké množství faktických okolností patřících i do rozdílných skupin právních skutečností. Tyto *obecné právní skutečnosti* buď mohou spadat mezi protiprávní stavy, nebo je nelze vůbec zařadit. Podobnou neurčitou obecnou skutečností je i ta, již upravuje § 28 odst. 2 ZPD automatizovaného zpracování dat: „Odběratel hradí též náklady způsobené přestávkami ve zpracování, které vznikly vlivem okolností na straně odběratele.“ Stejná formulace je ostatně dobře známá i z § 138 hosp. zák.

Uvedené příklady pozitivněprávních úprav mohou posloužit jako ilustrace oprávněnosti pochybností vznikajících při vymezování pojmu právní událost. V. B. Isakov poukazuje na to, že vymezení právních událostí jako okolností, vznikajících nezávisle na vůli člověka, je nepřesné. Mnohé události vznikají totiž v závislosti na lidské vůli, avšak v dalším vývoji se vymykají zpod jeho kontroly. Vědeckotechnický rozvoj mění způsoblost člověka ovlivňovat přírodní procesy a jevy. Právo často dává význam materiální skutečnosti abstrahujíc od subjektivních momentů s ní spjatých. Konečně složené právní skutečnosti mnohdy spojují elementy subjektivního i objektivního charakteru.²⁵⁾ Domnívám se, že prvek nahodilosti není také spolehlivým vodítkem. Vždyť se již tradičně rozlišují události nahodilé a nutné. Při formulaci obecných právních skutečností jde zákonodárce mnohdy dále, než jak má na mysli V. B. Isakov. Neabstrahuje jenom od subjektivních momentů spjatých s výslednou materiální skutečností, ale abstrahuje často i od objektivních momentů, které mohou vést k právně významnému výsledku.

V hospodářském právu se v širokém rozsahu uplatňuje nutná a předvídatelná událost — čas. Rozsah a mnohotvárnost uplatnění času jsou takové, že na tomto místě není možné dostatečně je postihnout. Na druhé straně asi nelze význam času zcela pominout. Proto uvedu alespoň některé dílčí a nesoustavné poznatky.

Nejběžněji se uplatňuje čas v podobě *lhůt*. Z tohoto hlediska lze v právní úpravě zejména rozeznávat ustanovení o počítání času, začátku běhu lhůt, délce lhůt a o právních následcích spojených s dodržením nebo nedodržením lhůt. Přitom lze rozlišovat lhůty, během nichž má dojít k ně-

²⁵⁾ ISAKOV, V. B.: Juridičeskije fakty v sovětskom prave, Juridičeskaja litěratūra, Moskva 1984, str. 38—39.

jakému právnímu (popř. i protiprávnímu) jednání nebo k nějaké události, a lhůty, s jejichž prostým uplynutím jsou spojeny právní následky.

Ve zkoumaném souboru předpisů je začátek nejrůznějších lhůt upraven poměrně často a rozhodnými jsou nejrůznější okamžiky: obdržení oznámení o plnění uskladnění (§ 13 odst. 4 ZPD zemědělských výrobků), uplynutí lhůty k včasné reklamaci vad příjemcem dodávky (u traťových dodávek podle § 15 odst. 3 cit. ZPD), splnění dodávky, den vyzvání k vrácení obalů (§ 19 odst. 3 cit. ZPD), doručení reklamace (§ 23 odst. 1 cit. vyhl.), předání výrobků v místě určení (§ 25 odst. 1 písm. a, b, c cit. vyhl.) atd. V některých případech začátek běhu lhůty výslovně upraven není. Někdy je evidentní a nevádí nedostatek výslovné úpravy, jindy je třeba provést výklad (evidentní je např. podle § 34 odst. 2 cit. vyhl. — do 77 dnů stárí kuřat). ZPD zemědělských výrobků upravují např. v § 24 odst. 2 lhůtu „bezodkladně“, v § 24 odst. 3 „bez zbytečného odkladu“. V prvním případě jde o situaci, kdy organizace má „podezření“, že důvodem onemocnění nebo úhynu zvířat jsou vadné krmné směsi. Zjištění okamžiku vzniku podezření je dosti problematické a interpretace nejspíše bude považovat za rozhodný okamžik vznik onemocnění nebo úhyn zvířete. Formulace v právním předpise je tedy neurčitá a je třeba zvažovat, na kolik je taková neurčitost funkční.

V druhém případě jde o povinnost zemědělské organizace svolat místní šetření bez zbytečného odkladu, *nedojde-li k dohodě* o vyřízení reklamace vad krmných směsí. I tato formulace je velmi neurčitá a zřejmě nefunkční. Fixace rozhodného okamžiku by byla možná, kdyby bylo řečeno např. „*nedojde-li k dohodě do x dnů od odeslání reklamace*“. K dohodě totiž nedojde již v okamžiku, kdy byla reklamace uplatněna, a nedojde k ní ještě ani v době, kdy byla odmítnuta dodavatelem, popř. nevyjádří-li se dodavatel k reklamaci.

Také vyhl. č. 154/1975 Sb. upravuje diferencovaně začátek běhu lhůt. Okamžik vzniku práva a povinnosti fakturovat je začátkem běhu lhůty pro odeslání faktury. Tento okamžik je zásadně spjat se splněním dodávky, ale v určitých případech ho vyhláška upravuje jinak: při etapové fakturaci vzniká dnem odevzdání smluvené etapy odběrateli nebo dnem dokončení smluvené etapy nebo uplynutím posledního dne měsíce sjednané časové etapy nebo dnem dokončení etapy stanovené zvláštním předpisem. Po splnění vzniká právo a povinnost fakturovat, jestliže je možno použít sběrné faktury, uplynutím posledního dne stanoveného nebo sjednaného období nebo dnem, kdy dodavatel obdržel od odběratele výsledek rozboru atd. Výčet všech úprav by byl příliš obsáhlý, avšak uvedené údaje, myslím, dostatečně ilustrují nadměrnou diferencovanost právní úpravy. Z hlediska dalších legislativních prací by bylo třeba uvažovat o možnostech zjednodušení úpravy.

Významnou otázkou jsou rovněž *právní následky* spojené s dodržením nebo s porušením lhůty. Nejčastěji zároveň s počátkem běhu lhůty vzniká organizaci určitá povinnost, kterou má splnit nejpozději do konce lhůty. Nejčastěji jsou tedy upravovány *lhůty k plnění*. Po jejich marném uplynutí vzniká odpovědnost za prodlení. V praxi jsou přirozeně nejčastěji lhůty k plnění smlouveny organizacemi, z hlediska tohoto zkoumání však byly zjišťovány lhůty stanovené právními předpisy. Obsah odpovědnosti za prodlení je určen jednak obecnou úpravou v hospodářském zákoníku, jednak úpravami zvláštními.²⁶⁾

V ZPD zemědělských výrobků je jako následek prodlení upravena *nevyvratitelná právní domněnka* (§ 13 odst. 4, § 23 odst. 3 vyhl. č. 73/1985 Sb.). Je otázka, zda i zde lze mluvit o odpovědnosti. Na druhé straně již bylo poznamenáno, že podobné úpravy v prováděcích hospodářskoprávních předpisech přibývají. Jejich nespornou předností je automatismus vzniku následku zpravidla dostatečně uspokojujícího oprávněnou organizaci (např. domněnka uznání reklamace). Na druhé straně klade podobná úprava vyšší nároky na znalost právní úpravy (takovou úpravu nelze předpokládat nebo očekávat, je nutno ji přesně znát).

Jiným následkem nedodržení lhůt je vznik oprávnění, které je z hlediska tradičních úprav odpovědnosti atypické — např. podle § 29 odst. 2 ZPD automatizovaného zpracování dat, nevyžádá-li si odběratel nosiče dat ve lhůtě, je dodavatel oprávněn nosiče skartovat. Zvláštností této úpravy je i to, že vyžádání nosičů dat může být povinností (pokud se na něm organizace dohodly), ale může být pouhým oprávněním. Pro oba případy je stanoven stejný následek, který jednou je odpovědností a podruhé nikoli (chybí protiprávnost).

Kromě lhůt k plnění upravují zkoumané předpisy také lhůty, v nichž organizace může *vykonat nebo uplatnit své právo*. Tato otázka má v hospodářském právu zvláštní odstín, který plyne ze zásady sepětí práv a povinností. Velmi často je totiž oprávnění organizace zároveň její povinností. Přesto např. vyhláška o fakturaci (č. 154/1975 Sb.) v § 12 zřetelně rozlišuje právo odběratele vrátit fakturu, která má závady v obsahu, a povinnost vrátit fakturu, byla-li dodávka fakturována předčasně.

Mohou se vyskytnout i jiné lhůty v právu — takové, s jejichž pouhým uplynutím je spojen vznik nebo zánik práva. Ve zkoumaných předpisech však nebyly zaznamenány. Stejně jako jsou řídké i případy úprav přerušování a stavení lhůt.

²⁶⁾ Přehled úprav prodlení viz v práci ČAPEK, K.: Hospodářský zákoník a předpisy souvisící, Panorama, Praha 1984, str. 241—242.

III.

ZÁVĚR

Původně bylo mým záměrem věnovat ještě zvláštní pozornost rozboru právní úpravy složených právních skutečností, protiprávních stavů a obecně formulovaných povinností vznikajících ex lege. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce to však není možné.

Provedený rozbor právních předpisů snad dostatečně plasticky ukázal, kolik materiálu pro teoretické zkoumání přináší praktická legislativa a na druhé straně nakolik by se praktická legislativa měla zabývat teoretickými pohledy. Ukázány možná byly i slabiny statického teoretického pojetí odtrženého od skutečného vývoje právní úpravy.

Pohled do právních předpisů svědčí pro nutnost definovat právní skutečnosti vedle dalších okolností popisovaných v hypotéze právní normy. Je zřejmě neúnosné, aby pojem právních skutečností zahrnoval všechny faktické okolnosti podmiňující dispozici. Na druhé straně je asi přílišným zúžením prohlásit za právní skutečnosti jenom ty, které bezprostředně působí vznik, změnu nebo zánik právních vztahů (a ne jiné právní následky).

Tradiční klasifikace právních skutečností, která má původ především v soukromoprávní klasifikaci, byť rozšířená ve smyslu současného pojetí naší obecné teorie práva, nestačí pro oblast hospodářského práva. Tento nesoulad se týká především aktů hospodářského řízení. Na nedostatečnost klasifikace narážíme však i v jiných směrech (vymezení právních událostí, problém obecných a atypických skutečností).

Hospodářskoprávními událostmi bude třeba rozumět nejenom okolnosti vznikající nezávisle na lidské vůli, ale i ty skutečnosti, jež jsou projevem lidské vůle, avšak vůle nesměřující k vyvolání právního následku. Přesněji řečeno zaměření vůle je právně irrelevantní. Termín právní události by měl zahrnout i okolnosti, které jsou v rozporu s právem, přestože se nejedná o protiprávní jednání nebo o protiprávní stav. Chápání protiprávního stavu by mělo být rovněž zpřesněno. Hospodářskoprávní události tak budou vymezeny spíše negativně jako takové skutečnosti, s nimiž právní normy spojují právní následky a které nejsou projevem vůle směřujícím k vyvolání těchto následků.

V oblasti hospodářskoprávních úkonů i aktů hospodářského řízení neustále narážíme na naprosto nedostatečnou obecnou úpravu v zákoníku. Za velmi problematickou považuji zásadu povinné písemné formy pro dvoustranné a vícestranné hospodářskoprávní úkony. Naopak je nutné ji zakotvit pro všechny akty hospodářského řízení. Je třeba ustoupit od rozlišování smluv a dohod, povinnou písemnou formu nespojovat s ne-

platností. Neplatnost by mohla být zachována pro některé smluvní typy, u nichž je písemná forma z povahy věci nezbytná — provádění investiční výstavby, smlouvy o sdružení apod. Formalismus současné úpravy přináší mnoho negativních jevů, z nichž asi nejzávažnější jsou bezesmluvní do-
dávky.

Kromě hlubší a komplexnější úpravy hospodářskoprávních skutečností v první části zákoníku je třeba promyšleně rozdělit úpravu mezi tuto část a část šestou.

Ирена Пеликанова

ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ЮРИДИЧЕСКИЕ ФАКТЫ В ПОЗИТИВНОМ ПРАВЕ

Резюме

Работа представляет собой теоретический анализ материалов позитивно права и выделение некоторых общих заключений на основании полученных информации. Предметом исследования являлись гипотезы правовых норм.

В первой части работы рассматриваются положения о юридических действиях, содержащиеся в нескольких аналогичных кодексах: хозяйственном, трудовом, гражданском и международной торговли. Из сопоставления вытекает, что урегулирование субъектов в хозяйственном кодексе близко другим кодексам, что, однако, находится в противоречии со специфическим предметом регулирования хозяйственного кодекса. Дело в том, что отсутствует урегулирование органов хозяйственного руководства и государства в качестве субъектов хозяйственных правоотношений (недостаточной заменой урегулирования является пол. § 390 б, включенное в кодекс в 1982 году). Также в отношении других условий юридических действий хозяйственный кодекс является неполным. В многих направлениях целесообразно приблизиться к более точному и четкому урегулированию в кодексе международной торговли. Не всегда является рациональным и систематическим разделение положений с первой по шестую часть хозяйственного кодекса — определение реквизиты следовало бы урегулировать по отношению ко всем действиям, а не только для хозяйственного договора. Определенные сомнения после долголетнего практического опыта вызывает обязательная письменная форма для договоров и соглашений, закрепленная в § 23 хозяйственного кодекса, приводящая довольно часто к поставкам не на основании договора. В некоторых направлениях имеются между отдельными кодексами необоснованные различия (действия от имени организаций) и желательным является их объединение.

Во второй части работы исследуется семь избранных подзаконных актов. Толкование делится в соответствии с видами юридических фактов. В начале анализируется группа нетипичных фактов. В данной взаимосвязи рассматриваются обстоятельства, описываемые в гипотезах правовых норм, носящие иногда предельный характер — дело зависит от определения понятия юридический факт, если вообще считать их юридическими фактами. Таким образом анализируется определение предмета регулирования правовой нормы, определенного характера дела, компетенции управля-

ющего органа. Юридическим значением обладают также некоторые обстоятельства субъективного характера, которые нельзя, однако, относить к юридическим действиям. Специальные разделы в этой части работы уделяются положениям о юридических действиях, актах хозяйственного руководства, противоправных действиях и юридических событиях.

Работа выливается в заключение, что гипотезы описывают целую шкалу юридически значимых обстоятельств, которые, однако, не все можно считать юридическими фактами. Также традиционная классификация юридических фактов не соответствует уже современному состоянию регулирования в области хозяйственного права. В общем урегулировании хозяйственных юридических фактов имеются пробелы и неточности, которые повторно влекут за собой затруднения с точки зрения практики применения.

Irena Pelikánová

WIRTSCHAFTSRECHTLICH BEDEUTSAME TATSACHEN IM POSITIVEN RECHT

Zusammenfassung

Die Arbeit ist eine theoretische Analyse positivrechtlichen Materials und zieht aus den gewonnenen Informationen einige allgemeine Schlüsse. Gegenstand der Untersuchung waren die Hypothesen von Rechtsnormen.

Im ersten Teil der Studie werden Bestimmungen über Rechtshandlungen mehrerer verwandter Gesetzbücher, u. zw. des Wirtschafts-, des Arbeits-, des Bürgerlichen Gesetzbuchs sowie des Internationalen Handelsgesetzbuches, analysiert. Aus dem Vergleich ergibt sich, daß die Regelung der Subjekte im Wirtschaftsgesetzbuch den übrigen Gesetzbüchern stark angeglichen ist, was allerdings der Spezifik der Regelungen des Wirtschaftsrechts und des Wirtschaftsgesetzbuchs widerspricht. Es fehlt nämlich die Regelung der Organe der Wirtschaftslenkung und des Staates als Subjekte wirtschaftsrechtlicher Beziehungen. (Ungenügender Ersatz einer Regelung ist § 390b, der 1982 in das Gesetzbuch eingefügt wurde.) Auch dort, wo es um andere Erfordernisse von Rechtshandlungen geht, ist das Wirtschaftsgesetzbuch zu lückenhaft. In vielen Fällen wäre es möglich und vorteilhaft, sich an die präzisere Regelung des Internationalen Handelsgesetzbuches anzunähern. Die Aufteilung der Bestimmungen auf den ersten und sechsten Teil des Wirtschaftsgesetzbuchs ist ebenfalls nicht immer rationell bzw. systematisch; bestimmte Erfordernisse sollten für sämtliche Handlungen und nicht nur für Wirtschaftsverträge geregelt werden. Gewisse Zweifel weckt nach langjährigen praktischen Erfahrungen die Verbindlichkeit der Schriftform für Verträge und Abkommen, wie sie in § 23 WiGB verankert ist und die häufig zu nichtvertraglichen Lieferungen führt. In gewissen Bereichen treten zwischen den einzelnen Gesetzbüchern unbegründete Unterschiede (z. B. Handeln im Namen der Organisation) auf, deren Vereinheitlichung wünschenswert wäre.

Im zweiten Teil der Arbeit werden sieben ausgewählte Vorschriften niederer rechtlicher Kraft untersucht. Die Erklärung erfolgt nach den Arten rechtlich bedeutsamer Handlungen. Zuerst wird eine Gruppe atypischer Handlungen analysiert. Hier werden die Umstände, die in den Hypothesen der Rechtsnormen beschrieben werden und die manchmal Grenzcharakter haben, untersucht: Es hängt von der Definition des

Begriffs der rechtlich bedeutsamen Tatsache ab, ob man sie überhaupt als solche bewerten kann. Dergestalt wird der Gegenstand der Regelung einer Rechtsvorschrift, des Charakters einer Sache und der Kompetenz des leitenden Organs analysiert. Rechtliche Bedeutung haben auch einige Umstände subjektiver Art, die man aber nicht zu den Rechtstaten zählen kann. Besondere Abschnitte in diesem Teil der Arbeit sind den Bestimmungen über Rechtshandlungen, Wirtschaftsleitungsakte, rechtswidriges Handeln und rechtlich bedeutsamen Ereignissen gewidmet.

Die Arbeit kommt zu dem Schluß, daß die Hypothesen ein breites Spektrum rechtlich relevanter Umstände beschreiben, die aber nicht alle als rechtlich bedeutsame Tatsachen angesehen werden können. Auch die traditionelle Einteilung der rechtlich bedeutsamen Tatsachen genügt dem heutigen Stand wirtschaftsrechtlicher Regelungen nicht mehr. In der allgemeinen Regelung rechtlich bedeutsamer Tatsachen im Wirtschaftsrecht gibt es Lücken und Unvollständigkeiten, die bei der Anwendung in der Praxis wiederholt zu Schwierigkeiten führen.

ŘURIDICA 4/1988

Redakční rada: prof. JUDr. Antonín Růžek, CSc. (předseda), doc. RSDr. Ján Gronsý, CSc. (místopředseda), JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník), doc. JUDr. Stanislav Drobník, CSc., prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc., prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc., doc. JUDr. Vladimír Němec, CSc., JUDr. Květoslav Růžička, CSc., prof. JUDr. Jiří Švestka, DrSc., JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha
Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

Obálku navrhla a graficky upravila Jarmila Lorencová
Dáno do tisku 2. 2. 1988
Vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1
Vydání 1.
Náklad 550 výtisků
Brož. 10 Kčs

46 018

Brož. Kčs 10,—